D03126198U
Duke University Libraries

ספר
דבר בעתו

קובץ דרשות ומאמרים שדרשתי לפני קהל עדת בית
הכנסת „ת"ת בית אברהם" ברחוב 146 מספר 585
מזרח עיר בראנקס

מאתי

הרב לעדת ישראל „ת"ת בית אברהם"
אברהם נפתלי בן לא"א הרבני המופלג וכו'
ר' ישראל יצחק ז"ל בנו של הרב הגאון וכו'
מו"ה ר' אליהו יוסף למשפחת **גאלאנטי**
רב ואבדק"ק ראדזינאווע במדינת פולין
מחבר ספר „**חזיונות אברהם**"

שנת תרפ"ה

Lectures and Commentaries upon Biblical and Talmudic Passages

By RABBI A. GALLANT

494 E. 140TH STREET
NEW YORK

1924

מנשים באוהל תבורך
זוגתי הרבנית מרת

יוטא

בת הגביר המופלג וכו' מו"ה ר' משה אהרן אייבעשיטץ

כרעיה נאמנה עמדה תמיד לימיני במשך כ"ה שנים מעת אשר באנו בברית הנשואין.

וביותר הראתה את גודל רוחה כאשר עמדה על משמרתה במשך ימי מחלתי, כל קרבן לא היה יקר בעיניה, במסירת נפש עבדה יומם ולילה להקל מכאובי, ובדבריה הנעימים השכילה תמיד לחזק ולאמץ את רוחי בימי עניי ומרודי. ישלם ד' פעלה ותהי משכורתה שלמה, ונזכה יחד לגדל את בנינו ובנותינו על ברכי התורה והאמונה, ונזכה לראות בהצלחתם ולעלות לציון ברנה.

כעתירת בעלה מוקיר ערכה,

המחבר.

צ י ו ן

לנפש ניסי מורי ורבי הרב הגאון פאר הדור וכו׳ מו״ה

ר׳ יונה מרדכי בן אברהם יצחק ז״ל
למשפחת זלאָטניק

רב ואבדק״ק פלאָצק במדינת פולין

תהיה נפשו צרורה בצרור החיים.
לשמו ולזכרו הנני מקדיש את ספרי זה.

אברהם נפתלי גאלאנט,

המחבר.

הקדמה

הרבה מידידי הרבנים שקראו את ספרי „חזיונות אברהם" שהוצאתי לאור זה כשלש שנים עוררוני כפעם בפעם להוסיף להדפיס את דרשותי אשר אתי בכתובים. אבל טרדותי הרבות על שדי הרבנות מנעוני מלמלאות אחרי דבריהם,—ומעת המסבב הסיבות היתה זאת אשר הייתי מוכרח לרגלי מחלתי לעזוב את נויארק ולשכון במעון קיץ בהרי קעטסקיל במשך ששה חדשים; במשך הזמן הזה כאשר הייתי חפשי מכל עבודה צבורית היה ביכלתי לסדר את ספרי זה. ומיד כאשר עזרני ד' ומצב בריאותי הוטב עד שיכולתי לשוב העירה, גשתי אל המלאכה להביא את ספרי זה לבית הדפוס בתור „קרבן תודה" ולברך ברכת שהחיינו וקימנו לזמן הזה, שהנני ביכלתי לעמוד עוד הפעם על משמרתי משמרת הקודש בקהלתי „ת"ת בית אברהם" אשר הנני מכהן בה פאר בתורה רב ומו"ץ זה כשלש עשרה שנה. ואני תפלתי להרופא חולים שיחזקני ויאמצני גם בעתיד שאהיה ביכלתי לנהל את עם ד' על דרכי התורה והאמונה, להורות להם את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון.

ויהיו לרצון אמרי פי וכו' אמן ואמן.

המחבר.

תוכן הענינים

		דף
.1	דרוש לשבת מברכים החודש	7
.2	דרוש א׳ לפסח	33
.3	" ב׳ "	48
.4	" ג׳ "	55
.5	" ד׳ "	67
.6	" ה׳ "	76
.7	" ו׳ "	85
.8	" ז׳ "	89
.9	" ח׳ "	92
.10	דרוש לשבועות	94
.11	דרוש לימי התשובה	112
.12	מאמר קצר א׳ לימי התשובה	138
.13	" " ב׳ " "	141
.14	" " ג׳ " "	143
.15	" " ד׳ " "	145
.16	" " ה׳ " "	147
.17	דרוש א׳ לסוכות	148
.18	" ב׳ "	159
.19	מאמר קצר א׳ לסוכות	164
.20	" " ב׳ "	166
.21	דרוש לשמיני עצרת	168
.22	מאמר קצר לשמיני עצרת	175
.23	דרוש לחנוכה	178
.24	דרוש לפורים	186
.25	דרוש לשבת פ׳ שקלים	200
.26	דרוש א׳ לשבת פ׳ זכור	205
.17	דרוש ב׳ לשבת פ׳ זכור	209
.28	דרוש לשבת פ׳ פרה	212

לוח התקונים

עמוד	שורה	
9	1	צ"ל „אז" במקום „או"
11	28	" „אמו" במקום „אמן"
22	24	יתירה תיבה „שהוא"
28	28	צ"ל „לבין" במקום „ובין"
29	21	יתירה תיבה „רק"
40	24	צ"ל „מלעיבים במנהיגיה" במקום „מלהיבים במנהגיה"
43	22	" „ראשון" במקום „רשון"
45	9	" „ובשקר" במקום „ובוא"
51	8	" „יאוריו" במקום „יאוריך"
85	4	" „תקראנה" במקום „תקרינה"
86	23	" „הרעיון" במקום „הריעון"
93	6	" „כחותיהם" במקום „כחותם"
93	18	" „שמעו" במקום „שמעת"
95	18	ב' שורות האחרונות נתחלפו
101	27	צ"ל „דברי" במקום „דבור"
113	18	" „אחזה" במקום „חזיתי"
128	7	" „נתיסדו" במקום „נסיתדו"
128	14	חסר תיבה „אנו"
128	22	צ"ל „המאכלים" במקום „מאכלו"
133	15	" „המאכל" במקום „המשקה"
150	4	" „ישעיהו כ"ט" במקום „ס"
150	4	" „יוסיף" במקום „אוסיף"
152	3	" „יוסיף" במקום „אוסיף"
164	10	חסר תיבה „תוה"ק"
166	3	צ"ל „בגדיך" במקום „ובגדיך"
167	6	" „מיוצאי" במקום „ממוצא"
180	23	השורה כולה מלבד התיבה „חזקיה" יתירה ובמקומה צריך להיות הדברים — „וזאת היתה הסבה שבמשך חמשים שנה כאשר באו"
187	28	צ"ל „פסוקים" במקום „פתגמים"
194	24	" „שהיה" במקום „היה"
195	23	תיבה „שיש" יתירה
210	19	צ"ל „גירי" במקום „גורי"

דרוש לשבת מברכים

(התחלת הדרוש היא לשבת שמברכים אדר ב׳ בשנת העיבור)

רב בתר צלותיה אָמר הכי, יהי רצון מלפניך ד׳ אלקינו שתתן לנו חיים ארוכים, חיים של שלום, חיים של טובה, חיים של ברכה, חיים של פרנסה, חיים של חלוץ עצמות, חיים שיש בהם יראת חטא, חיים שאין בהם בושה וכלימה, חיים של עושר וכבוד, חיים שתהא בנו אהבת תורה ויראת שמים, חיים שתמלא לנו את כל משאלות לבנו לטובה.

החודש שאנו מברכים היום הוא חודש אדר ב׳, החודש שהוסיפו חז״ל לחדשי השנה בשנת עיבור; — כונת הוספת חודש בשנת עיבור היתה, להשוות שנות החמה עם שנות הלבנה, כדי שיהיו התקופות של קיץ וחורף בזמנם, אשר כידוע אנו מונים את החדשים ללבנה על־פי מצות התורה „החודש הזה לכם ראש חדשים״ ועפ״י דרשת חז״ל כונת הכתוב היא „כזה ראה וקדש״, ואנו מונים את החדשים אחרי ההיקף הילוכה של הלבנה בהגלגל שלה שהוא לערך כ״ט יום וי״ב שעות ותשצ״ג חלקים; — אכן מאחר שנצטוונו לשמור את תקופת המועדים בזמנם כמו שאמרה התורה „שמור את החודש האביב״ שיהא אביב בזמנו ר״ל שיהיה הפסח בזמן האביב וכמו כן בחג הסוכות אמרה התורה „וחג האסיף באספך מן השדה וכו׳״ דמשמע שלעולם תהי׳ סוכות בזמן האסיף, — וממילא אם היינו מונים את חגינו רק לחדשי הלבנה הלא יחולו פסח וסוכות פעמים באמצע הקיץ, ופעמים באמצע החורף, — כי טבע קיץ וחורף איננו תלוי בהלבנה רק

לפי מעמד החמה בהקיפה את כדורהארץ, — ושנות החמה הוא שס"ה ושש שעות ואם תחשוב על־פי חשבון הלבנה מניסן עד ניסן שהוא י"ב חדשים על־פי הלבנה, אשר כל חודש וחודש איננו יותר מכ"ט יום י"ב שעות ותשצ"ג חלקים, ואם תכפול י"ב פעמים כ"ט וי"ב שעות ותשצ"ג חלקים יעלה בידך שנ"ד ימים ח' שעות ותתע"ו חלקים, וכאשר ננכה את אלה משס"ה ימים ושש שעות של שנות החמה ישאר י' ימים כ"א שעות ור"ד חלקים ששנות החמה יתירות על הלבנה — ובמשך כמה שנים יתאסף היתרון הזה לזמן ארוך מאד, ומתוך כך האביב יעלה הרבה פעמים בתקופת חורף — וחג האסיף בתקופת קיץ — והאביב והאסיף לא יהיו בזמנם — לכן כדי להשוות מספר שנות החמה עם שנות הלבנה שיהיה סדר ומשטר בתקופות מועדי השנה, התקינו אשר מן הימים הנאספים יעשו חודש העיבור, שהוא חודש אדר שני, והשנה נקראת שנה מעוברת.

זאת היא בקצרה כוונת העיבור שהנהיגו חז"ל. עתה נראה נא למצוא את הרעיון המוסרי שיכולים אנו ללמוד מסדר הזה לבד החשבון השייך לסדר תקופות המועדים וחדשי השנה.

רואים אנו למשל שבחשבון הזמן הקפידה תוה"ק שיהיה הכל בסדר ובחשבון נכון — שלא ינשף רוח קר בחג הפסח, ואויר חם יותר מדאי לא ישורר בחג הסוכות, והרוחות השונות של תקופות השנה, כמו קור, חום, קיץ וחורף, יתאימו להמועדים, שיהיה הכל בעתו ובזמנו, וזה הוא ג"כ למוד גדול לחי' האדם בכלל.

ידוע הוא פירושו של הבינה לעתים שפירש את דברי החכם מכל אדם „צנים ופחים בדרך עקש שומר נפשו ירחק מהם" — שכמו בעולם הכללי הטביע יוצר הטבע החק של קור וחום וכו' לא ישבותו, כן הוא עם האדם שנקרא ג"כ עולם קטן, גם בו לא ישבותו טבעי קור וחום, — אבל עליו לדעת איך להשתמש בהכחות האלו, איך להשתמש עם קרירותו וחמימותו, — בעת שעל אדם

לקיים איזו מצוות עשה או עליו להשתמש בטבע החמימות הנטוע בקרבו לעשות את המצוה בהתלהבות, — ולהיפוך עליו להרגיל את עצמו הרבה פעמים להיות קר ומתון בעת שהובא לידי נסיון לעבור על מצות לא תעשה, ומי שמהפך הסדר, הולך בדרך עקש, וזה שאמר הפסוק „צנים פחים בדרך עקש שומר נפשו ירחק מהם", ר"ל אדם ששומר את נפשו ירחק מלעקש את הסדר של „צנים ופחים" רק ישתמש עם כחות האלו בזמנם ובמקומם.

וזה הוא שאנו מתפללים „והסר שטן מלפנינו ומלאחרינו",— כי השטן מתהפך בתחבולותיו נגד בני אדם, בעת שאנו הולכים לקיים מצות עשה הוא עומד מלפנינו, חוסם הדרך בפנינו, עושה אותנו לקרי רוח, ובהתרשלות ובעצלות אנו הולכים לקיים המצוה, — ובעת שהשטן יכשילנו באיזו עבירה הוא עושה להיפוך הוא עומד אז מאחרינו, — דוחף אותנו כדי שנעשה במהירות את העבירה, — זאת אומרת שעלינו להרגיל את עצמנו לעשות סדר נכון בטבעי הקרירות והחמימות, בתקופת קיץ וחורף שיוצר הטבע המטביע בעולמנו הקטן.

וכמו בטבעי הקרירות והחמימות, כן הוא עם שאר הנטיות הטבעיות שמקורן הוא בתכונת הנפש של האדם, וזה הוא כלל גדול גם כן בתורת המדות כמו גאות ועניוות, מהירות ומתינות, פזרנות וקמצנות, ועוד ועוד — ואף המדות היותר נעלות עלינו לדעת על נכון את המקום והזמן, שעלינו להשתמש בהן ואם אנו משתמשים עמהן שלא בזמנם או שלא במקומם פיגול הן ולא ירצו, והרבה פעמים יש מקום וזמן גם למדות מגונות, ויכולים אנו להוציא יקר מזולל אם אנו משתמשים בהן במקום ובזמן הראוי.

מספרים מהרבי הקדוש ר' בונם מפרזשיסחא ז"ל שאמר שעל האדם הישר לאחוז בשתי בתי כים שלו (פאקעטס), בא' את ה„בשבילי נברא העולם", ובהשני את ה„אנכי עפר ואפר", ועל

האדם להיות נזהר מאד לתחוב את ידו בשעה הראויה להפאקעט של אנכי עפר ואפר, ובשעה הראויה להפאקעט של בשבילי נברא העולם — ואוי לו להאדם שעושה להיפוך שבמקום ה־בשבילי נברא עולם הוא תוחב את ידו להפאקעט אשר בו ה־אנכי עפר ואפר — וכן להיפוך...

הפתגם המחוכם הזה הוא מועט המחזיק את המרובה, ולא רק להמדות של גאות ועניוות הרבי הנ"ל כונן את דבריו המחוכמים, — המה יחזיקו מעמד בכל המדות שהזכרנו (עיין בספרי חזיונות אברהם שהבאתי בשם הבעש"ט ז"ל ששאלו אותו על־פי דברי חז"ל במס' חולין ק"ט „כל מה דאסור לן רחמנא שרי לן כותיה, מדמא כבדא, נדה דם טוהר, וכו'" באיזה אופן הותר האיסור של כפירה? והשיב שיש מין כפירה שהיא מותרת, — בנוגע לחברך אתה רשאי להיות כופר, — למשל אם תראת שלחברך דחוקה השעה ועליך לעזור אותו לחלצהו ממצוקתו, לא תאמר לו באותה שעה שישים בטחונו בד', שהאמונה תהיה אזור חלציו, ואתה לא תעשה מאומה בעדו, — טוב יותר שתהיה כופר באותה שעה ולא תעזוב את אחיך על ידי אמונתך הגדולה בהשגחת הבורא ובאמונת הבטחון עשה כל מה שביכלתך להוציאהו מן המיצר).

זהו הוא הלמוד העיקרי של שנת העיבור, שנדע איך לכלכל את מעשינו במשפט, לעשות חשבון וסדר, שהכל על מקומו יהיה בעתו, ובזמנו, כפי אשר הזכרנו.

עתה קורא יקר נצעד נא עוד צעד אחד קדימה ונדבר על דבר ה„צלותא דרב" בכלל, ע"ד ה„יהי רצון" שאנו אומרים קודם ברכת החודש, התחלת התפילה היא ע"ד חיים ארוכים.

„ותתן לנו ד' חיים ארוכים"

בהדברים חיים ארוכים מבינים אנחנו בפשיטות שימי חיינו יארכו, ושנגיע לימי זקנה ושיבה, — אבל כאן אני שואל מה יעשה

אותו הזקן שכבר הגיע לגבורות, וזכה כבר לאריכת ימים, האם יחדול מלהשתמש בלשון זה בפלת ראש חודש? או שיתכוון בתפלתו שימיו יארכו יותר ויותר?

וכמו כן אנו רואים בתפלת „יהי רצון" שאנו אומרים קודם אמירת תהלים: מתפללים אנחנו „ואל תקחנו מעולם הזה קודם זמננו עד מלאות שנותינו בהם שבעים שנה".—וכאן אני מתמה יותר, האם נתקן היהי רצון הזה רק בעד אותם שעוד לא הגיעו לשנות השבעים?—ואיזה יהי רצון יאמרו אותם הזקנים שכבר הגיעו לגבורות? — לפי דעתי כונת הדברים הוא כך:

אנו אומרים למשל על איש זקן בן שבעים שנה שימי שני חייו, הם שבעים שנה, ובאמת טעות היא, אם אנו אומרים כך, כמו שטעות היא אם אנו אומרים על איזה איש שהאיש הזה היה עשיר בעל שבעים אלפים דאלארים, באותה עת שאנו יודעים בבירור שבשום זמן מימי חייו לא היה לו סך כזה, ורק יען שהיו לו לפרקים סכומים קטנים שונים, ובכל פעם ופעם כאשר אבד למשל את החמשה עשר דאלארים שהי' לו נדוניא הנחיל מאבותיו עוד חמשה אלפים, וכאשר ירדו לטמיון דמי ירושת אבותיו, הנחיל עוד סך כזה מאבות אשתו, וכאשר אבד גם הסך הזה פשט רגל לנושיו, ואסף עוד איזה אלפים, וע"י חשבון הכולל מהסכומים השונים האלו עלה הונו ביחד לשבעים אלפים, — החשבון הוא אמנם חשבון צדק, היו לו שבעים אלפים—אבל אין אנו יכולים בשום אופן לקרוא איש כזה בשם עשיר, או איש שהית עשיר שהונו עלה לשבעים אלפים יען שאבד במשך ימי חייו שבעים אלפים דאלארים.

חשבון כזה עלינו לחשוב על דבר הזקן בעל שבעים שנה, — אין אנו יכולים לקרוא אותו בשם זקן בן שבעים שנה, בשביל זה, יען שעברו עליו שבעים שנה מיום צאתו מבטן אמן, — הוא לא זכה עוד ל„חיים ארוכים"! מתו אצלו השנים הארוכות!

הוא אבד את השנים שעברו עליו — זקן יכול להקרא רק זה „שקנה חכמה", זה שלא הפסיד את שנותיו... רק הוסיף לקנות ולהשתלם במשך ימי „חיים הארוכים" שלו...

כמו שמצינו בהזוהר הקדוש בפ' חיי שרה בפירושו את הפסוק „ואברהם זקן בא בימים" שבא למעלה עם כל הימים שלו ממספר ימי חייו שלא היה נחסר לו אף יום אחד. וכמו כן מוצאים אנחנו אצל יצחק שאמר „לא ידעתי יום מותי" כלומר הוא לא ידע יום אחד מימי חייו שמת עליו. וכן מוצאים אנחנו אצל יעקב שהתורה אמרה „ויקרבו ימי ישראל למות" שהיו לו הימים בשלימות*.

וכאשר אנו עומדים בתפלה בברכת החודש ומתפללים אנחנו ע"ד חיים ארוכים, עלינו לצרף את מחשבותינו לעשות חשבון הנפש, ע"ד מטרתנו בחיים ומה ד' דורש מאתנו, ולחשוב חשבונו של עולם, מה הם חיים ארוכים?

כמו כן אין עלינו לעבור בחטיפה על הדברים הסמוכים לה„חיים ארוכים", התבוננות יתירה וכוונת הלב רצויה, נחוצה מאד כאשר אנו אומרים את הצלותא דרב בברכת החודש. ואנו מתפללים הלאה

---

* ועל דרך זה מבינים אנו את דברי איסי בן יהודה במס' קידושין ל"ב שדרש את המקרא „מפני שיבה תקום והדרת פני זקן", אפילו כל שיבה במשמע, עיין שם.

כנראה איסי בן יהודה לא מצא לנכון לדרוש את המלה זקן „זה שקנה חכמה" יען שהתורה הוסיפה את המלה „פני" להורות לנו שכל שיבה במשמע ולאו דוקא „זקן שקנה חכמה", ואפילו זקן ארמאי או אשמאי עלינו לכבד ולהדר וכו', זקן יקרא באמת רק זה שקנה חכמה, אבל התורה רמזה לנו בזה שאמרה „פני זקן", שאותו זקן אשמאי אף שהוא באמת איננו זקן, ורק יראה כזקן יען שיש לו פני זקן, פניו קבצו קמטים, עיניו משוקעות בחוריהן, בטלו הטוחנות, והוא יופיע בעינינו כזקן, והוא יכול להקרא רק בשם פני זקן, בכל זאת התורה צותה לנו על זקן כזה „והדרת פני זקן".

„חיים של שלום, חיים של טובה וברכה“

כאשר אנו אומרים בתפלתנו „חיים של שלום“ עלינו לחשוב מיד שהחיים של שלום יהיו „חיים של טובה וברכה“... יען כי לא תמיד החיים של שלום מביאים לנו טובה וברכה, — הרבה פעמים הוא דוקא להיפוך.

חז״ל בסוף מס׳ סוטה כאשר דברו ע״ד הריסת המצב המוסרי שישורר בתקופת „עקבתא דמשיחא“, תארו לנו בדבריהם שבתקופת עקבתא דמשיחא „בת תקום באמה, בן באביו, כלה בחמותה, אויבי איש אנשי ביתו“, — והציור הזה של הריסת משמעת אנשי משפחה, הי׳ הציור היותר שחור שחז״ל יכלו לתאר ברוח דמיונם, — חתירה תחת כסא הכבוד, של חיי משפחה, — שהי׳ היסוד העקרי של קיום עם ישראל במשך שנות הגלות, — אבל אם בעיני חז״ל מצב כזה היה סמל החורבן היותר נורא במצב חיי העם העברי, עלינו לומר לדאבוננו שהגיענו להעת שהירידה המוסרית היא נוראה יותר ויותר מהציור שנתנו לנו חז״ל.

יש הרבה נטפי תנחומין בהמצב שתארו לנו חז״ל! אם בת תקום באמה, בן באביו, כלה בחמותה, — זאת אומרת שהאב עוד רד עם אל ועם קדושיו נאמן, „והבן קם באביו, הבת באמה“, הבנים המשחיתים רוצים להפוך משורש את קדשי האומה ומלחמה תתפרץ על־ידי זה בין האבות והבנים — האבות מגינים בכל כחם על דגל הדת, עומדים בקשרי מלחמה עם בניהם, ומוסיפים ללחום, יען שזיק התקוה לא נכבה עוד מלבות האבות שיצאו עם נזר הנצחון מהמלחמה הזאת; אז המצב איננו רע עוד, כי יש תקוה שהאבות יצליחו לנצח את המלחמה ויצליחו עוד לתקוע יתד הדת במקום נאמן ודגל הדת עוד יעמד על תלו, — אבל מה מר הוא המצב בזמננו, המלחמה כבד חדלה, „הבת לא

תקום באמה"... כי האם איננה לוחמת עוד עם בתה העוזבת את עמה, — האב כבר השליך את נשקו מידו ואיננו לוחם עוד עם בנו כאשר פונה עורף לכל קדשי עמו, — אותו האב החרד והאם החרדה בדרכם בפעם הראשונה על מפתן בית בניהם כאשר באו לארץ הזאת, והרימו קול צוחה כשראו שאין מזוזה בפתחיהם, ונעל הסוס "Horse Shoe" לקח מקומו של המזוזה! אותו האב והאם כאשר הגיע השבת קודש וראו איך הבן והבת יחללו את השבת מיד כאשר יקומו משנתם, זעקו במר נפשם וינועו אמות הספים מקול זעקתם, ועי"י זה הבת קמה באמה, בן באביו...

אותם האבות כבר עשו שלום עם בניהם ובנותיהם, — הבן „איננו קם באביו, או הבת באמה"—חיים הם ביחד „חיים של שלום", אבל „הנה לשלום מר לי מר"...

ונוכל לומר שזאת היתה כונת הנביא האחרון בדבריו בהפסוק של חתימת התנ"ך, „הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא לפני בא יום ד' הנורא, והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם", שזה יהי' היום היותר נורא בחיי העם העברי, כאשר ישיב לב אבות על בנים, כאשר האבות יחדלו מלהלחם עם בניהם, ויביטו בקר רוח ובשויון נפש על המעשים המכוערים של בניהם, — ועל תקופה כזאת חז"ל רמזו לנו בדבריהם, „האומר עושה שלום במרומיו צריך לפסוע ג' פסיעות לאחוריו. האבות עשו שלום במרומיו, בדברים העומדים ברומו של עולם היהודי, — ועליהם לפסוע ג' פסיעות מאחוריהם להתבונן בג' הדורות שעברו, כמה הרחיקו הם ללכת מאבותיהם ומאבות אבותיהם, וההתבוננות הזאת אולי תועיל שישובו מדרכם.

עתה קורא יקר בא נא עמי אנהגך אביאך אל המקום אשר בעינינו היא הנקודה העיקרית של התפלה הקדושה הזאת, התפלה בעד הפרנסה, — בהתלהבות עצומה ובכוונה גדולה אנו קוראים את הדברים של הצלותא

„חיים של פרנסה"

הדברים האלו המה בעינינו כמו נקודת הכובד של כל התפלה, — הש"ץ מרים את קולו וצועק „חיים של פרנסה" פעמים ושלש, — וכאשר אנו שומעים את הדברים יוצאים מפיו של החזן, אנחה חרישית תתפרץ מלבו של כל אחד ואחד מאתנו, — ונושאים אנחנו עינינו למרום להזן ומפרנס לכל בשר שיזמין לנו את פרנסתנו, — אבל כתר נא זעיר ואחוך! ראה נא מה שמחבר התפלה יאמר לנו הלאה, — החיים של פרנסה הוא סמוך ומחובר לה„חיים שיש בהם חלוץ עצמות" ולה„חיים שיש בהם יראת שמים" — והדברים האלו המה כטבעת השלשלת קשורים זה בזה, עליהם להיות מחוברים ומשולבים איש אל אחיו, — פרנסה, עם „חלוץ העצמות", פרנסה עם „יראת שמים".

בעל ה„חמש ידות" פירש על דרך המוסר את המשנה במס' שבת ד' פ"ו „המהלך בדרך ואינו יודע מתי שבת מונה ששה ימים ושובת" וכו' — שחז"ל ירמזו לנו על דבר חיי העם העברי, שהוא כמו איש ההולך במדבר בכל ימי השבוע, וכאשר יגיע השבת הוא שובת עי"ש. — ואנכי אלך בעקבותיו לפרש את דברי המשנה הזאת ג"כ על דרך זה עפ"י תנאי החיים של הזמן הנוכחי.

אם נשוה לנגד עינינו את חיי איש הישראלי במדינה הזאת נגד חיי אבותינו בארצות הגלות, אשר על-פי השקפה שטחית מדמים אנו שמאושרים אנחנו יותר מהם, לחמנו נתון, מימינו נאמניב, ומנקודת השקפה חומרית תראה בעינינו שחיים אנו חיים מאושרים, הפרנסה מצויה, יש לנו „חיים של פרנסה", — אבל הרבה פעמים רואים אנו את טעות ההשקפה הזאת, — המה היו מאושרים יותר ויותר מאתנו! וחז"ל אולי רמזו לנו זאת בדבריהם בהמשנה הנ"ל „המהלך במדבר ואיננו יודע מתי שבת"

ר"ל היהודי באותן השנים שחי באותן הארצות שכובד הגלות העיק עליו מאד, והוא היה כמו המהלך במדבר בכל ימי השבוע, ולא ידע מתי שבת, — חייו הי' תלויים לו מנגד, הוא היה משולל מנוחה, — בכל פנות שהוא היה פונה הוא מצא רק מדבר שממה, אבל הוא היה „מונה ששה ימים ושובת"... התקוה שימי חושך אלו לא ימשכו רק עד יום השבת, נתנה לו כח ואומץ, בימי הלוכו במדבר בהששה ימים שלא ידע מנוחה, — והוא היה מונה ששת ימים וכאשר הגיע השבת היה שובת, שביתת הגוף עם שביתת הנפש.

הוא הרגיש איך שיקוים בו דברי הנביא „והשביע בצחצחות נפשיך ועצמותיך יחלוץ" — השבת הביא לו רפאות לבשרו ושקוי לעצמותיו, הוא נתברך לא רק בנשמה יתירה באותו היום הקדוש, כי גם גופו עצמותיו העיפים מטולטלא דגברא, מדאגת ימי השבוע, נתדשנו מעונג השבת, — היה לו אז חלוץ עצמות במלוא מובן המלה; — שלחנו היה שלחן מלכים, הוא טעם במאכלי שבת טעם גן עדן, הוא הרגיש את הנעימות, הקדושה והשירה שבחיים, הוא הרגיש מה שאמר בתפלתו „עם מדושני עונג", הוא הרגיש בכל פנות ביתו את קדושת חיי המשפחה שעם ישראל נתברך יותר מכל עמי התבל, כאשר ישב בחברת אשתו ובניו על שלחן של שבת וזמר את הזמירות „מה יפית ומה נעמת האהבה בתענוגים", „השומר שבת הבן עם הבת"... הוא הרגיש בכל בתי נפשו שהוא באמת בן עם הנבחר, בן עם מדושני עונג, — והנשמה היתירה של שבת היתה כמו מעין אשר לא יכזבו מימיו אשר השפיעה על כחות הנפש והגוף בכל ימות השבוע.

כה עבר היהודי את המדבר הנורא בכל משך ימי גלותו, עד אשר באנו לארץ הזאת, — בארץ אשר היהודי אבד לא רק את הנשמה היתירה שלו... הנשמה בכלל יתירה או חסרה היא

אצלו... ולא רק הנשמה נתערטלה, כי גם הגוף נלקה יחד עם הנשמה, יש לנו „חיים של פרנסה", אבל הוא בלא חלוץ עצמות! אז כאשר היינו במדרגת המהלך במדבר מועטים היו אז צרכי עמנו, אכילתנו היתה כמו שדרשו חז"ל על דור המדבר (יומא ע"ה) „לחם אבירים אכל איש", לחם שמלאכי השרת אוכלים אותו או כהמ"ד השני שדרש „אבירים" שנכנס באברים — וכברכת התורה אם בחוקותי תלכו וכו'. „אוכל קמעא ומתברך בתוך מעיו" — השלחן היה שלחנו של מקום אמרו עליו דברי תורה, הלחם שאכל היה להם שמלאכי השרת אוכלין אותו.

האב והאם, הבן והבת, כל בני המשפחה יחדיו היו בבחינת מלאכי שרת כאשר ישבו יחד בסעודת שבת, הכל נעשה עפ"י טהרת וקדושת התורה, והלחם היה נכנס באברים, וכמו שאמרה התורה אצל המן „את אשר תאפו אפו" „ואת אשר תבשלו בשלו", כן היו המאכלים של השלחן היהודי שנתבשלו ושנאפו ע"פ חוקי התורה, וממילא רמה לא היתה בו, וכמו שאמרו חז"ל „מן שירד לישראל במדבר ירד עמו כסף וזהב אבנים טובות ומרגליות" אשר פירושם של הדברים הוא, שירידתו של המן צרף את רוח העם ונזדככה נשמתם וע"י זה היתה ירידה לכסף וזהב ואבנים טובות (כי לא יתכן לפרש הדברים כפשוטם שיחד עם המן ירד מן השמים כסף וזהב), כן היו חיי העם בימי הלוכו במדבר העמים, היהודי ידע איך להסתפק את עצמו במועט, הוא לא מכר את בכורתו בעד נזיד העדשים או בעד אבנים טובות ומרגליות.

אבל לדאבוננו נשתנו הדברים תכלית השנוי! יש לנו „חיים של פרנסה" אבל מה הוא המחיר ששלמנו בעד הפרנסה,— אין לנו חיים של חלוץ עצמות! אין לנו חיים של יראת שמים! השלחן הוא שלחן של זבחי מתים, — הלחם איננו נכנס באברים, וכאשר הבשר עודנו בין שיניהם עליהם לקח סמי מרפא להקיא

את בשר הפיגול כדי שלא יכנס להאברים כי רמה היתה בו, — העלוקה המודרנית של תאות המותרות האומרת הב הב, הרדיפה אחרי אבנים טובות ומרגליות ה„האָרי אָפּ“ המאדערני לא ירשה לאפות ולבשל, כאשר היינו נוהגים בשנים שעברו, כדברי התורה „את אשר תאפו אפו“ ואת „אשר תבשלו בשלו“... יש הכל מן המוכן, האופה, הבית מרזח ובתי החרושת מכינים הכל, אבל פיגול המה המאכלים, רמה היתה בם... „כל שלחנם מלאו קיא צואה“, — משחיתים את גופם ונשמתם, במאכלים המאדערנים, וצא ובדוק באוכלוסי ישראל ותמצא שכמעט אין בנמצא עוד יהודי שמכף רגלו ועד ראשו יהי' בו „מתום“, כל ראש לחלי „וכל לבב דוי“, וכל זאת בא עלינו יען שחסר לנו ה„חיים של יראת חטא“, חסר לנו ה„חיים של חלוץ העצמות“...

„חיים שאין בהם בושה וכלימה“

התפלה הזאת היא פשוטה ומובנה, מתפללים אנחנו שלא נבוש ולא נכלם במעשינו, — אבל הננו חיים בתקופה שעלינו היה להתפלל ג"כ להיפוך, שתהי' בנו בושה וכלימה, כי לדאבוננו עלינו להודות שהמדה של בושה אשר היתה אחת מהג' מדות שבני אברהם יצחק ויעקב היו מצויינים בהם, כמעט חדלה להיות לה אורח אצלנו, — הגענו להעת שחז"ל נבאו עליה בדבריהם בן „לא יבוש באביו“ לאותו הבן שעשה במחשך מעשהו ולעיני אביו התראה את עצמו לפחות כעשו בשעתו בשאלת „האיך מעשרין את המלח“, אולי הי' עוד איזה תקנה, כי אם לא הסיר עוד את מסוה הבושה מעל פניו, יש תקוה עוד שישוב מדרכיו הרעים.

כמו שנוכל לפרש את דברי המקרא „ויצחק אָהב את עשו כי ציד בפיו“ שיצחק חשב זאת ג"כ למדרגה, אף שהוא הבין היטב שעשו בא אליו ברמאות, ויצחק היה שבע רצון, ואהב את עשו במדרגה ידועה בשביל זה, שלפחות הוא רוצה להתראות בפני אביו כצדיק.

וכמו ששמעתי מספרים משמו של הצדיק ר׳ מאיר מפרימישלאן כאשר הגידו לו על אחד מחסידיו שהוא איש צבוע ואיננו תוכו כברו, אמר ומה בכך, „און פאַרב קאָסט קיין געלד נישט״! קשה הוא רק אם היהודי איננו רוצה לצבוע את עצמו עוד ועושה כל תועבה לעיני השמש, כי „לעיני כל ישראל״ הוא סוף התורה... אם הוא עושה עול לעיני כל ואין לו בושה עוד, אז הוא הסוף של התורה.

ובעת שאנו מתפלים בתפלת ראש חודש על דבר „חיים שאין בהם בושה וכלימה״, עלינו להפסיק מעט ולחשוב ע״ד הבושה וכלימה שנחוצה לנו מאד במקרים ידועים ובזמנים ידועים.

„חיים של עושר וכבוד״

חז״ל הזכירו הרבה פעמים לגנאי את הרדיפה אחרי הכבוד, „כל הרודף אחר הכבוד״ אמרו לנו שכבוד בורח ממנו, — בבוד הוא אחד מהג׳ הדברים שמעבירים את האדם מן העולם, וכאן, מצא רב לנכון להזכיר בהתפלה הנכבדה הזאת שד׳ יתן לנו עושר וכבוד, — ולפלא יותר הוא בעיני שהזכיר את התפלה בעד הכבוד יחד עם עשירות, אשר לכאורה אין כאן מקומה כי ידוע הוא שאוהבי עשיר רבים וכולם יעטרוהו כבוד, ובין כך ובין כך ינחל כבוד.

אבל באמת דבר גדול השמיע לנו מחבר התפלה בדברים האלה, והדברים מתאימים מאד להזמן שאנו חיים בו — הרדיפה אחר הכבוד, היא באמת מדה מגונה, אבל מגונה ביותר אותו העשיר שאינו רודף עוד אחר הכבוד. ידועה היא שיטתם של בעלי המוסר שלנו, שבכל מדה מגונה יש נצוץ טוב ומועיל להתפתחות המוסר, כמאמרם ז״ל „בכל לבבך בשני יצריך״ שעלינו להשתמש לעבודת ד׳ גם את דרכי היצה״ר, כמו שמצינו בקנאה ותאוה וכבוד, שמותר להשתמש בהם הרבה פעמים (בקנאה, אנו מוצאים „קנא קנאתי״, בתאוה, „נכסוף נכספתי״, בכבוד,

„ויגבה לבו בדרכי ד׳״) וכבר אמר הרבי מקאצק ז״ל שאל תביט על האיש שאומר שאיננו אוהב כבוד, כבעל איש עניו ושפל רוח, אדרבה הרבה פעמים הוא להיפוך יען שהוא בעל גאוה גדול, והוא יביט על עצמו כאיש גבוה מכל עם, ועל כל העולם כולו הוא יביט בעיני בוז, לכן איננו כדאי בעיניו הכבוד שהוא יכול להנחיל מברואים שפלים.

ועל דרך זה נוכל לפרש את דברי עשו שאמר „למה זה לי בכורה״ — אשר כידוע הבכורה היתה ירושת כבוד בעד בן הבכור, ועשו מחל את הכבוד הזה, לא יען שהיה עניו רק יען שהביט על יעקב בעיני בוז, ואמר למה זה לי, כלומר למה זה — הבטלן והשפל יהי׳ האיש שיכבדנו על-ידי הבכורה.

ובאמת כמה פעולות כבירות נבראו על-ידי זה שעשירינו רדפו אחר הכבוד. זוכרים אנחנו עוד אותו הטפוס של העשיר שרצה לנחול כבוד והשיא את בתו לת״ח שיהי לו כבוד שהוא חותן המלך, „מאן מלכי רבנן״,—העשיר רדף אחר כבוד וקנה לו בכסף מלא את המקום הראשי בביהכנ״ס סמוך אצל הרב בכותל המזרח, — הוא רדף אחר הכבוד ובנה בית הכנסת מכספו, הוא רדף אחר הכבוד ונתן מתנה הגונה בעד ישיבה או ת״ת או איזה מוסד צדקה, הוא רדף אחר הכבוד ורצה להיות גבאי בביה״כ, ובין כך ובין כך נבראו מוסדות צבוריים שהביאו תועלת לחיי העם בכלל.

חז״ל יאמרו לנו (חגיגה י״ד) י״ח קללות קלל ישעיהו את ישראל ולא נתקררה דעתו עד שאמר „ירהבו הנער בזקן ונקלה בנכבד״ — והמפרשים כבר הרבו לבאר באופנים שונים את דברי המאמר כי קשה להבין שהנביא הקדוש אשר לבו הי׳ מלא אהבה עזה לעמו, ימלא חימה עליהם כל כך עד שדעתו לא יכלה להתקרר עד שהגיע להקללה היותר נוראה של „ירהבו הנער בזקן״.

והנראה לפי דעתי על פי פירוש רש"י ז"ל שכתב וז"ל „קלל ישעיהו את ישראל כלומר נתנבא עליהם י"ח פורעניות" עכ"ל ע"ש. ר"ל שראה ברוח הנבואה את הקללות שעתידות לבוא על עם ישראל על-ידי הריסת המצב המוסרי של העם, כמו שחשבה הגמרא שם „משען אלו בעלי מקרא" וכו' ע"ש — והנביא כאשר לבו היה מלא צער על קלקלת עמו, לא היה יכול להשקיט את רוחו הסוער, עד אשר אמר „ירהבו הנער בזקן והנקלה בנכבד". ובחזון הנבואה הזה מצא הרבה נטפי תנחומין לצערו הגדול, כי אם הנער או הנקלה ישאף להתגאות ולהתראה כזקן וכנכבד, יש עוד תקוה שהעם ישוב עוד מדרכו הרעה, ובזה מצא תנחומין, שאם רגש הכבוד עוד לא נכבה מלב העם, השאיפה לכבוד תמנעם מעשות תועבות לעיני השמש. ומתוך שלא לשמה יבוא לשמה.

כמו כן אני אומר ע"ד תפלתנו של „חיים של עושר וכבוד" אם העשיר עוד ישאף לכבוד, איננו רע עוד, — רע ומר הוא אותו הזמן שאנו רואים שעשירינו עתקו או עשקו וגברו חיל והשאיפה לכבוד להיות גבאי בביה"כ או לשלם בכסף מלא בעד איזו עליה שמנה, או ליסד בתי מוסדות צבור, השאיפה הזאת אין כלל אצלם עוד, כמו שאנו רואים לדאבוננו הרבה מאחינו שנתעשרו בשנים האחרונות שאין רודפים אחר הכבוד להיות גבאים או למין כבוד אחר — וכעשו בשעתו אומרים „למה זה לי בכורה". המה עושים פימה עלי כסל ומבלים את ימיהם רק בתענוגות בשרים וכל מגמתם היא למלא את תאות לבם, וכבוד מה להם! לכן אנו מתפללים „חיים של עושר וכבוד" שרגש הכבוד לא יעומם אצלנו על-ידי העושר.

„חיים שתהא בנו אהבת תורה ויראת שמים"

גם בהדברים האלה מחבר התפלה הודיע לנו רעיון יקר מאד נעלה, והוא למוד גדול בעד הרבה מאתנו, אותם שיש להם באמת

אהבת התורה, המה מוקירי ולומדי התורה, אבל דא עקא! חסר להם ה„יראת שמים".

אומרים עליו משמו של הרבי מקאצק ז"ל שפעם אחת בא לביהמ"ד וראה שאברכים אחדים משתעשעים יחד על כוס יין שרף וכאשר השיבו לו על שאלתו ע"ד סבת שמחתם שהמה עושים סיום על מס' בבא מציעא, אמר להם: „גמרתם את המסכתא, אבל מה גמרה המסכתא אתכם?" (איהר האָט אויסגעלערענט בבא מציעא, איך וויל וויסען וואָס בבא מציעא האָט אייך אויס־געלערענט?) — על המקרא „למדו היטב" (ישעיה א' י"ז) רש"י פירש, היו למדין להיטיב... להיות למדן טוב (גוט לערנען) איננו העיקר, עלינו ללמוד איך להיות טוב (לערנען גוט צו זיין) — יש לנו לדאבוננו הרבה שיש להם אהבת התורה המה מיושבי ביהמ"ד ולומדים ועוסקים בתורה אבל חסרה להם ה„יראת שמים" המה לומדים את התורה, אבל התורה לא למדה אותם כלום. ועל לומדי תורה ממין כזה רמזו לנו חז"ל בדבריהם ברכות ד' כ"ח „מודה אני לפניך ששמת חלקי מיושבי ביהמ"ד ולא שמת חלקי מיושבי קרנות שאנו משכימים והם משכימים, הם משכימים לדברים בטלים ואני משכים לדברי תורה, אני עמל והם עמלים, אני עמל ומקבל שכר והם עמלים ואינם מקבלים שכר וכו'", אשר לכאורה קשה להבין, שחז"ל האריכו כל כך להבחין בין גדולי הרוח, לומדי התורה ובין יושבי קרנות המבלים ימיהם בליצנות ובשיחה בטלה, וכרוכלא חשבו ואזלו את החילוק ביניהם, — וכי מי לא ידע זאת שלומדי התורה עמלים ומקבלים שכר והמה אינם מקבלים שכר? האם יש מי שהוא שיקבל שכר בעד השיחה הבטלה או בעד הליצנות שלו?

ונוכל לומר (בדרך צחות) ש„יושבי הקרנות" אינם דוקא מאותם האנשים שמבלים ימיהם בשיחה בטלה ובדברי לצנות, קרנות היא לשון קרן, וחז"ל כוננו את דבריהם ג"כ על אותם

שיושבים בביהמ"ד והמה ג"כ מלומדי התורה, אבל הם יושבים שמה עם קרנות... לנגח ולחבול את הרב, את הדיין, ואת שאר משרתי בקודש לקפח אותם בהלכות, — והמה לומדים רק לקנטר ותורתם היא רק כקרדום לחפר בה פשוטה כמשמעה...

ולא אמנע מלהציג פה מה ששמעתי משמו של הצדיק מאפטא ז"ל שהיה רגיל לאמר כאשר דבר על המדה של „אהבת ישראל" אמר, הלואי יכולתי לבוא לידי מדרגה כזאת לאהוב את הצדיק לא פחות מאשר הקב"ה אוהב את הרשע, ופעם אחת בא אליו רב אחד מאיזו עיר הסמוכה לאפטא לשאול את הסכמתו להעביר השוחט דמתא, אשר נתפש בעבירה חמורה, שהי' בא על ארמית. והרב הנ"ל דמה שהרבי יסכים מיד להעביר את השוחט על דבר הענין המכוער הזה, אבל לגודל השתוממותו שמע שהרבי השיב לו, היתכן! להעביר איש מפרנסתו אשר הוא ממש ירידה לחייו, בשביל זה!

וכאשר אמר לו הרב אם פנחס הרג הריגה ממש את זמרי על פי הדין של „קנאים פוגעים בו" — מדוע זה גם אנחנו לא נקנא קנאת ד' צבאות לענות אותו כדי רשעתו? השיב לו הרבי ז"ל במתק לשונו, אני יודע פירוש אחר להדברים „קנאים פוגעים בו", פוגעים הוא לשון פגיעה, שהיא תפלה, כמו שפירשו חז"ל את ה„ויפגע במקום" ופירושם של הדברים הוא, ש„קנאים" כל אותם יראי ד' שמקנאים קנאת ד' צבאות, „פוגעים", ר"ל מתפללים עליו שיעשה תשובה שישוב מדרכיו הרעים... ועפ"י הפירוש הזה הוסיף הרבי ז"ל מובן לי הלשון של „קריינא דאגרתא איהו ליהו פרוונקא" — וגם מתורצת הקשיא, מדוע משה בעצמו לא קנא קנאת ד' לעשות כמו שעשה פנחס, הלא גם הוא ראה את העבירה כמו שראה פנחס, — כי זמרי עשה זאת „לעיני משה ולעיני כל ישראל".

אבל כנראה, הוסיף הרב מאפטא ז"ל, משה חשב גם כן שפירושם של הדברים הוא שקנאים יתפללו עליו, וכאשר בא פנחס עם הרומח בידו ואמר מקובלני ממך וכו' ופירוש הדברים כפשוטם, אמר לו משה קריינא דאגרתא וכו' כמו שאומרים בזארגאָן (אַ בריעף איז אבהענגיג ווי אַזוי מען לעזט איהם), אם אתה קורא המכתב בכונה אחרת עשה כמו שאתה קורא — ע"כ דברי קדשו של הרב מאפטא ז"ל; (אנכי הבאתי את הדברים האלה לדוגמא להציג את נטית רוחם של גדולינו איך הם השתדלו למצוא זכות על בעלי העבירה היותר נוראים והטעימו את הסניגוריא שלהם בפירושים אף שהמה ידעו היטב שרחוקים הם מן האמת, אצלם אהבת תורה ויראת שמים הלכו באמת שלובי זרוע.

כמו כן יש לנו מין ידוע אנשים שיש בהם במדרגה ידועה מעט „יראת שמים" אבל אין בהם „אהבת תורה", חסרה להם המתיקות והעריבות שבתורה — חסר להם אותו חלק מהתורה המלמד את האדם להיות אדם.

ומה נעים הוא הפירוש שפירשו המפרשים ז"ל בחכמתם את מליצת חז"ל במס' שבת קנ"ה „לית דעניא מכלבא ולית דעתיר מחזירא", בדברים האלו חז"ל נתנו לנו מליצה נפלאה נגד אותם האנשים אשר לא יגעלו חלילה את נפשם באכילת בשר החזיר, אשר באמת הוא רק לאו אחד בתורה, באותה עת שמטמאים את פיהם בדברי רכילות ולה"ר ועוברים על ידי זה על כמה וכמה לאוים כידוע. וזאת היא המליצה לית עתירא מחזירא ר"ל איך עשיר הוא הלאו דחזיר, הוא בעל מזל גדול, — פלצות תאחז כל לב, לשמוע שאיזה יהודי אוכל חזיר, ואוכל חזיר הוא כפושע ועוכר ישראל בעיני כל, באותה עת שאנו מביטים בקר רוח על העבירה של לשה"ר ורכילות, ועניה היא העבירה הזאת בעיני כל, וזאת שאמרו לנו „לית עניתא מכלבא" כלב הוא סמל

של בעל הלשון הרע, הוא נובח ככלב, כמאמרם ז"ל „כל המספר לש"ה ראוי להשליכו לכלבים", ולדאבוננו יש לנו הרבה אנשים כאלה.

גם יש לנו עוד מין אחר הנכלל באותו הסוג של יראי שמים וחסרה להם אהבת התורה או אהבת האדם הנכללת באהבת התורה. יש לנו יהודים אשר בשם יהודים אדוקים יכונו, שומרים את השבת, מענגים את השבת כהלכתה אבל יש להם השגה אחרת על דבר השכר שהבטיחו חז"ל להמענג את השבת, המה מבינים את דברי חז"ל במס' שבת דף קי"ח „כל המענג את השבת נותנים לו נחלה בלי מצרים" באופן אחר מכפי שמבינים אנחנו.

מי מאתנו איננו יודע אותם „שומרי השבת" שלנו ששמירת השבת נעשה אצלם אמצעי איך למצוץ את דם אחיהם, העובדים העניים בששת ימי המעשה בבתי החרושת שלהם הסגורים בשבת; הבתים האלו המה באמת מקום מפלט בעד אותם העובדים החרדים אשר לא ימצאו עבודה אצל בעלי בתי חרושת מחללי שבת, אבל לבשתנו הב"ב של בתי החרושת האלו ששומרים את השבת, יודעים איך להוציא תועלת כספית מקדושת השבת בזה שמקפחים את שכרם של העובדים החרדים שמוכרחים לדפוק על דלתותיהם של בתי החרושת הסגורים בשבת, ויש להב"ב ה„שומרי שבת" האלו באמת „נחלה בלי מצרים"...

בעלי בתי חרושת מחללי שבת פרקו מעליהם את עול התורה אבל יש להם עול „יוניאָן" אשר לא תתן להם לעשוק שכר שכיר,—אין להם „נחלה בלי מצרים" יען כי עומדים הם תחת הגבלת חוקי היוניאָן המגבילים את שעות ושכר העבודה, אשר כמעט כל העובדים החפשים עומדים תחת חסותה, מה שאין כן עם בתי החרושת של שומרי השבת.

אצל בעלי בתי חרושת האלו עובדים רק אותם היהודים הפועלים שזה לא מקרוב באו לארץ הזאת (גרינגע אידען) אשר השעה לא הספיקה עוד להם להיות חברי היוניאָן, וכל קרבן לא יקר להם להקריב על מזבח קדושת השבת, — המה שבעי רצון לעבוד שעות בלתי מוגבלות, ששה ימים לרבות הלילות, עבודת פרך, — בעד איזה שכר נמוך שיהי׳ אם רק יוכלו לשבות בשבת קודש,—אבל איזו הצטדקות יש לאותם „שומרי השבת“ נותני העבודה שתהיה להם „נחלה בלי מצרים“ ע״י העובדים האלו לעבוד את רעיהם חנם, לשלול את שכרם של הפועלים העניים האלה — ועליהם אני קורא את דברי הנביא, „הוי בונה ביתו בלא צדק ועליותיו בלא משפט ברעהו יעבוד חנם ופעלו לא יתן לו“.

יודעים אנחנו היטב אותם בעלי בתי החרושת ה„שומרי שבת“, שנתעשרו ובנו להם בתי מדות ועליות מרווחים מ„הנחלה בלי מצרים“, מ„המתנה הטובה שנתן הקב״ה לישראל“. והמה משתבחים בעיר שהמה יראי שמים שומרי שבת אבל איה היא אהבת התורה שלהם ?

ונוכל לומר שעל אנשים מסוג זה רמזו לנו חז״ בדבריהם „איזה בן עולם הבא זה שמשייר מקדישא להבדלתא“. ר״ל שישארו מקדושתם גם לאחר הבדלה, — שגם בששת ימי המעשה יתנהגו ג״כ ברוח התורה.

יכולים אנו להביא כמה וכמה דוגמאות ממעשי אנשים מסוג הזה אבל קצר המצע מהשתרע, ועלינו לבוא להסיום של התפלה אשר יש בה שתי נוסחאות. בהרבה סידורים נדפס „בזכות תפלת רב“ ובהרבה „בזכות תפלת רבים“, וכנראה נכון יותר לומר בזכות תפלת רב, אשר היה מחבר התפלה, והמלה „רבים“ היתה בלי תפונה טעות הדפוס בהסידורים הראשונים וכה יוסיפו המדפיסים להדפיס בטעות

„רבים" במקום „רב"... אבל אם הטעות הזו נתקבלה אצל חלק גדול מאחינו ויוסיפו לאמר בזכות תפלת רבים, יש בלי ספק איזו כונה בהדברים האלה, — ובאמת יכולים אנו למצוא רעיון מוסרי גדול ערך בהדברים „בזכות תפלת רבים" — ובפרט בימינו אלה כאשר אנו אומרים בזכות תפלת רבים עלינו להפסיק מעט, ולחשוב אם יכולים אנו לתלות בזכות כזאת; — האם מתפללים אנו ברבים? — בשנים שעברו, רבים היו המתפללים ולא במקומות רבים התפללו „

זוכרים עוד אנחנו את בתי הכנסיות שהיו בנויים לתלפיות, גגותיהם היו גבוהים מכל גגי עיר... היהודי ידע ש„ברוב עם הדרת מלך" ואין הקב"ה מואס בתפלתו של רבים, וכאשר התפללו ואמרו „בזכות תפלת רבים" הדברים לא היו פיטומא מעלא בעלמא, היה להם על מה שיסמכו, בית הכנסת היה מלא מפה אל פה עם מתפללים והקב"ה לא מאס תפלתם של רבים.

אבל עתה לדאבוננו נשתנו הדברים תכלית השינוי, נהפך הסדר, יש לנו הרבה בתי כנסיות ומעט מתפללים... ואם לא נהירין לך שבילי דניו יארק — ותשאל איזה איש באיזה רחוב, היש בהרחוב הזה ביה"כ? יענך בגודל לב יש ב' או ג' בתי כנסיות בהרחוב הזה, — והתשובה היא מעין אותה התשובה שהשיב יהודי אחד ברוסיא כאשר שאל אותו השוטר אם יש לו תעודת מסע (פאספארט), ענה ואמר יש לי שתי תעודות!.. כן תשמע, יש ב' או ג' בתי כנסיות, אחד הוא הביהמ"ד הגדול, וכשתדרוך על מפתן הבית של „הביהמ"ד הגדול" תשתומם ותאמר בלבך, אם זה הביהמ"ד הגדול, מה מראהו ומדתו של ביהמ"ד הקטן? הביהמ"ד השני יענך, הוא ביהמ"ד של שומרי שבת, והפלא יגדל עוד יותר בעיניך ותשתומם בלבך שנית, ותחשוב אם יש באפשרי ג"כ ביה"כ של מחללי שבת? לכל ילידי איזו עיר

(לאַנדסלייט) יש בית הכנסת מיוחד אשר נקרא על שם העיר אשר משם באו. (ממש כדברי הנביא „כמספר עריך היו אלהיך יהודה"), לו יהיה שם של העיר שם של איזה ע"ז כמו „מאַריאַמפּאָלער שוהל" עיר הנקראת אצל הפולנים על שם מרים, וכמובן הפולנים לא קראו את שם העיר על שם מרים אחות משה, רק להבדיל בין טומאה לטהרה, על שם מרים אמו של הנוצרי, — טשענסטאָכאָווער שוהל שהיא ג"כ שם של ע"ז, ועוד ועוד...

מספרים מהגאון ר' אייזיקל חריף ז"ל כאשר בא פעם אחת לאיזו עיר מערי וואָלין אשר יושביה היו נחלקים לכתות שונות, וכל אחד ואחד אמר שהוא חסיד של איזה רבי, ורבי אייזיקל הנ"ל אשר היה ממתנגדי החסידים ודרכיהם לא מצא חן בעיניו, אמר להם שעתה הוא מבין את דברי התהלים „אספו לי חסידי" שהקב"ה אומר כל אחד ואחד מכם הוא חסיד של איזה רבי, אבל מי הוא החסיד שלי? כמו כן עלינו לומר על בתי הכנסיות פה, איה הוא הביהמ"ד העברי? אם בית ישראל נשבר לרסיסים איה היא ה„תפלת רבים" שבזכותה אנו מתפללים? ואם תמצא איזה ביה"כ יוצא מן הכלל, בנין גדול ומפואר והרבה אנשים נאספו בו ותחשוב שפה תוכל לומר בפה מלא בזכות תפלת רבים, אבל אורח יקר, טעית בחשבונך! פה היא תפלת יחיד אמתית! החזן הוא רק המתפלל וכמעט כולם של הנאספים באו רק לשמוע מנגינותיו של החזן עם המקהלה.

חז"ל יספרו לנו במס' ברכות ד' ג' אמר ר' יוסי פעם אחת נכנסתי לחורבה אחת מחורבות ירושלים ובא אליהו ז"ל ושמר לי אצל הפתח וכו' אמר לי בני מה קול שמעת בחורבה זו, אמרתי לו שמעתי בת קול שמנהמת כיונה ואומרת אוי לי שהחרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי והגליתי את בני ובין עובדי כוכבים, אמר לו לא זו בלבד אלא בכל יום ג' פעמים אומרת כך ולא עוד

אלא בשעה שישראל עונים אמן יהא שמי׳ רבא וכו׳ הקב״ה מנענע בראשו ואומר מה לו לאב שגלה את בניו ואוי להם לבנים שגלו מעל שלחן אביהם״.

המאמר הזה הוא מאמר מתאים מאד לבתי הכנסיות בזמנינו אלה, ובדרך צחות נוכל לאמר שגם ר׳ יוסי חשב בהדברים האלו להביע את מחאתו החדה נגד בתי כנסיות בצפורי, אשר על־פי המסופר בתלמוד (סנהדרין ק״ט) יושבי צפורי לא עמדו במדרגה גבוהה במצב המוסרי, וכדרכו בקודש לדבר הרבה פעמים בדרך סאטירי (עיין שם) תאר לפנינו את מצב בתי הכנסיות בצפורי, והציור הזה מתאים גם בזמנינו אלה לבתי הכנסיות שלנו.

חורבה אחת מחורבות ירושלים היא כינוי ראוי והגון לכנות בו את בתי הכנסיות בארצנו, חורבן היהדות ניכר על כל צעד וצעד, מיד כאשר תדרוך על מפתן הבית, „קולו של יעקב״ כבר חדל להיות לו אורח בבתי הכנסיות האלה,— שומעים אנחנו קולות בבתי הכנסיות, אבל אין המה אותם הקולות שהיו נשמעים בבתי הכנסיות אשר גברו על הידים ידי עשו במשך שנות הגלות... ר׳ יוסי כאשר נכנס לביה״כ כזה פגע באליהו ז״ל, הוא לא פגע באברהם ביצחק או ביעקב, יען כי „אברהם לא ידענו וישראל לא יכירנו״, ולא שום נביא אחר מחוזינו לא היה עומד ושמר אצל פתח בית כזה, יען כי על־פי הקולות הנשמעים בהבית לא יכלו בשום אופן לדעת אם זה הוא ביה״כ או בית טיאטרון, והבמה היא במת חזיון, — רק אליהו ז״ל אשר ידע והבין את שיחם ושיגם של עובדי הבעל ואותם שפסחו על שתי הסעיפים, ואשר לא זרים לו ג״כ מנהגי אמעריקא על־ידי בקוריו הרבים בבתי ישראל, בעת שמכניסים הילד בבריתו של א״א, בליל חג הפסח, רק הוא יכול לדעת שהחורבה היא אחת מחורבות ירושלים והבית הוא ביה״כ.

ומיד כאשר ראה אליהו הנביא זכרונו לברכה, שר׳ יוסי יוצא משם אמר לו „מה קול שמעת?״—ובהשאלה הזאת אליהו ז״ל הביע את עקיצתו החדה נגד מבקרי בתי הכנסיות האלה; — רגילים היינו לשאול מה חידוש שמעת בביה״כ? מה למדת שם? איזה דבר מוסר שמעת? עתה אנו שומעים רק מה קול שמעת? מה הוא קולו של החזן? והתשובה הרגילה היא: „בת קול שמנהמת כיונה״, הוא מחקה ממש את קול היונה או איזו צפור אחר, — וכידוע, מזמרים פעמים ושלש איזה פסוק או מלה כדי שתתאים התפלה להנגינה של האֶפערא, ומסרסים ומשחיתים את נעימות וכוונת התפלה. וזה שרמז לנו, „ולא זו בלבד אלא ג׳ פעמים״ וכו׳ הקול נשמע ע״ד החורבן של התפלה והבית.

הבית הכנסת נהפך לבמת חזיון! חלול שבת נורא על כל צעד וצעד! מוכרים כרטיסי כניסה בשבת, לא על-ידי אמירה לנכרי שהיא איסור שבות, רק על-ידי ישראל בה„קענדי סטאָר״ הסמוך לביה״כ! ואותם שקנו להם כרטיסים ע״ש עוברים על איסור הוצאה בשבת אשר בשביל גזירה של העבירה הזאת, נדחתה מצות תקיעת שופר ולולב, — חברי המקהלה ינהרו מכל אפסי עיר במסילות שונות בשבת לזמר את ה„ושמרו בני ישראל אל השבת״...והלב ישבר לרסיסים לראות את חלול הקודש וחורבן היהדות של בתי כנסיות האלו, ויחד עם השכינה עלינו לקונן „אוי לי שהחרבתי את ביתי״...

וכשאנו מביטים על המחזה הזה אנו חושבים ע״ד דברי חז״ל במס׳ שבת (פ״ט) שמשה דרש ק״ן מפסח כאשר ראה שישראל עבדו את העגל ושבר את הלוחות ואמר מה פסח שהוא אחת ממצוות התורה אמרה התורה „כל בן נכר לא יאכל בו״ תורה כולה כאן וישראל מומרים על אחת כמה וכמה, עכ״ל הגמרא (מובא ברש״י בחומש), הלשון תורה כולה כאן קשה להבין —

גם קשה קושית התוספות ע"ד הק"ו מדוע לא נתן להם התורה כדי שיחזרו בתשובה.

וכנראה לי כוונת הדברים היא כך שמשה רבינו אשר שמע הדברים „שחת עמך" חשב שעם ישראל הלך לבתי ע"ז של עמים אחרים, כמו שעשו בימי בלעם שאמרה התורה „ויחל העם לזנות לבנות מואָב ותקראן לעם לזבחי אלהיהם ויאכל העם וישתחו לאלהים", ר"ל שהלכו לעמי מואָב ועבדו שם את הע"ז שלהם, ובאופן כזה משה ידע היטב שעם ישראל יפקח מיד את עיניו כמו שדרשו חז"ל שם „וישב ישראל בשטים שעשו מעשה שטות", שיראו מיד את מעשה השטות שלהם, כי איך יכול ישראל להאמין באלקי מואב!

לא כן הוא עם ישראל עושה לו עבודה זרה ב„מחנהו". וכדי להשקיט את סערת לבו היצה"ר יסיתהו ויעור את עיניו ויאמר לו „אלה אלקיך ישראל"... וזאת שאמרה התורה „ויהי כאשר קרב אל המחנה וירא וכו'" ר"ל הוא ראה אותם היהודים באותו מחנה, כמו בעת שעזב אותם! יהודים עם מזבח, ועל המזבח היה שלט גדול באותיות מוזהבות „מזבח לאלקי ישראל", הוא שמע שם אותן התפלות שהיה רגיל לשמוע שעם ישראל מתפלל, וכאשר היה אותו יום חג, שמע ג"כ כמו מקודם שישראל אומרים „זכר ליציאַת מצרים", „אלה אלקיך ישראל אשר הוצאתיך מארץ מצרים", הוא ראה כמו שאמרו לנו חז"ל „תורה כולה כאן"... ולזה, ישראל מומרים — עובדים ע"ז עם המזבח, עם סדר התפלה...עם חגיגת החג...אָז לא יכול עוד להתאַפק ושבר את הלוחות...

הדברים האלה מתאימים באופן חזק מאד להרבה מבתי כנסיותינו, „תורה כולה כאן" אתה רואה ספרי תורות מקושטים בכל מיני קישוטים, אתה רואה בית הכנסת עם מיני הידורים! אתה שומע אותן התפלות הקדושות שעמנו שפך

נהרי דמעות כאשר קרא אותן במשך ימי גלותו! אתה שומע את ה„קדשנו במצותיך ותן חלקנו בתורתך“ עם מנגינותיו הטראדיציאנאליות! אתה שומע את ה„ושמרו בני ישראל את השבת“, „תורה כולה כאן“...וישראל מומרים, המזמרים... הנאספים... חללו את השבת קודש לבוא לזמר או לבוא לשמוע, שומו שמים! נבלה כזאת „תורה כולה“ ו„ישראל מומרים“...

דרוש א׳ לפסח

ר״ג אומר כל שלא אמר ג׳ דברים הללו לא יצא ידי חובתו, ואלו הן פסח מצה ומרור.

דבר גדול השמיע לנו ר״ג בזה שהזכיר פסח בראשונה, אף שפסח היה נאכל באחרונה, כמו שכתוב „על מצות ומרורים יאכלוהו“ — וכמו כן אנו רואים שגם השם של החג איננו נקרא בפי חז״ל, ואיננו מרגלא בפומא דאינשא להקרא בשם חג המצות“ כמו שנקרא בתורה, רק בשם חג הפסח יקרא, כמו „ערבי פסחים“ ועוד... אבל באמת היה יאות יותר לקרוא את החג בשם חג המצות, על שם המצוה הנוהגת בכל מקום ובכל זמן, בעת שהפסח איננו נוהג רק בזמן שביהמ״ק היה קיים.

לדעתי נוכל לומר שבחגיגת החג, זכרון הפסח יעורר בקרבנו זכרונות יותר נעימים ורעיונות יותר נשגבים מזכרון המצה, — „לא ראי זה כראי זה“, בעת שהפסח יציג לנגד עינינו את גודל רוחם של אבותינו, והתרוממות הנפש שלהם באותה השעה שמשכו את ידיהם מע״ז, ובמסירות נפש לקחו את השה שהיתה ע״ז של מצרים, ושחטו אותו לפסח, — המצה להיפוך, — תזכירנו את שפלות הנפש של יוצאי מצרים, בזה שהתרשלו את עצמם מלהשליך מעליהם את עבותות הגלות, — ואף שכבר שמעו ממשה שהגיעה העת לצאת ממצרים, לא האמינו לו, ולא עשו שום הכנה להיציאה, כי גם „צידה לא עשו להם“... ובחפזון היה להם לקחת את העוגות אשר לא חמץ, כמו שאמר הכתוב „כי גרשו ממצרים“.

ובצדק דרש שמואל על המקרא „לחם עוני“ — „לחם שעונים עליה דברים הרבה“, — כלומר יש פנים לכאן ולכאן ע״ד הלחם

עוני, כי יש לדרוש גם לגנאי את לחם העוני שאכלו שהוא סמל לעניות רוחם של היוצא מצרים, שלא שאפו לחירות, ולא היו מכינים את עצמם לצאת מהגלות, ואם המצריים לא היו גורשים אותם לא היו יוצאים מרצונם הטוב.

ואולי לזה רמזה לנו תוה"ק בהמקראות „את חג המצות תשמור" „ועשית פסח לד' אלקיך", ר"ל אף שעלינו לשמור את חג המצות, אבל „ועשית" — כלומר, בעתיד, תעשה פסח לד' אלקיך — לא תמתין עד שיגרשו אותך מהגלות רק תעשה כמו הפסח, — תראה מסירת הנפש, תעשה הכנה לגאולה כמה ימים מקודם, כמו הפסח.

ועל בחינה זאת יסובבו הרבה אופנים מאופני המוסר העברי, יש לנו יהודים שהם בבחינת „לחם עוני", שיהדותם בכלל תבוא להם על־ידי דחיפה מבחוץ, המה יהודים יען שאינם יכולים לִהיות גום, כי הגוים יגרשו אותם ממחיצתם, המה בבחינת „כי גורשו ממצרים" „לחם עוני יהודים", המה נעשו יהודים על ידי „הסרת טבעת" של איזה המן, — יהודים כאלה יכולים באמת להיות ג"כ יהודים טובים, אבל בשום אופן אין אנו יכולים להציב אותם במדרגה אחת עם אותו היהודי שעושה כחוקת הפסח, — מושך את ידו מרצונו הטוב מע"ז, ונוסף לזה הוא יראה מסירות נפש גלויה לעיני כל שהוא מואס באלילי עמים אחרים.

ויש חילוק גדול בין שני מיני היהודים האלו, בעת שזה השני נושא דגל הדת ביד רמה, מתגאה בזה שהיא יהודי, יביט בעיני בוז על לוחציו ורודפיו, ועי"ז יסורי הגלות המה יסורים של אהבה אצלו, ובגאון ובגודל לב אומר הנני יהודי. זה השני שנעשה יהודי ע"י הסרת הטבעת גניחי גניח, ואומר אוי לי! אינם נותנים לי להיות גוי...

חז"ל אמנם אמרו לנו „גדולה הסרת הטבעת יותר ממ"ח נביאים ושבע נביאות, שמ"ח נביאים ושבע נביאות לא החזירם

למוטב" (מגילה י"ד), אבל זאת איננה אומרת שמדרגת יהודי, הנעשה יהודי, מהסרת טבעת הוא מדרגה גדולה, — חז"ל דברו רק על האמצעי של „הסרת הטבעת", שהוא אמצעי גדול ומועיל, יותר מדברי נביאים ונביאות, הוא סם מרפא חזק מין „אנטי־טאקסין" שפעולתו היא להמית את באצילי איזו חולאת שדבקה בגוף האדם — כן הוא האמצעי של הסרת טבעת אמצעי נפלא ומביא תועלת בזה, שממית את באצילי ההתבוללות והטמיעה בין הגוים שידבקו הרבה פעמים בגוף העברי, והתועלת הזאת הביאה הסרת הטבעת אז בימי המן.

אבל כמו בחולי הגוף טוב יותר אם אין להאדם להשתמש בסמים חזקים האלה... אם באצילי איזו חולאת לא יקוננו בגופו והוא איש נורמאלי, — כן הוא בלי ספק עם חולי הנפש, — והנביא כבר צווח „הוי אשור שבט אפי"...

וגם אז בעת הסרת הטבעת של אחשורוש. אף שהאמצעי הזה הראה פעולתו כל כך על המצב הרוחני של העם שעל פי דרשת חז"ל על המקרא „קימו וקבלו" „קימו עליהם מה שקבלו כבר" (שבת פ"ח), ר"ל שקבלו עליהם מחדש את תורת הר סיני, אבל כפי שאנו רואים ממרוצת דברי הימים של אותה התקופה, ימי תור הזהב של ה„קימו וקבלו" לא נמשכו זמן הרבה.

כפי הנראה „הקימו וקבלו" היה רק קנין פרטי ויחידי—קנין של יחידי סגולה, של אנשי כנסת הגדולה, — אבל בין העם בכלל אין אנו רואים אם „הסרת הטבעת" פעלה כל כך עליהם לטובה, ואדרבה! אנו רואים איך התרשלו לעלות לארץ־ישראל אף שהיתה להם היכולת להתישב בארץ אבותיהם — ואיך קטן היה מספר העולים, — ומי היה בין העולים?

ובצדק הקטינו חז"ל את הענין של פורים ולא תקנו בו לומר הלל, ואמרו לנו לפי שאין „אומרים הלל על הנס שבחוצה לארץ", „ואכתי עבדי דאחשורוש אנן" — זאת אומרת שהתחלת צמיחת

הנס היתה על־ידי דחיפה מבחוץ (נס שבחוץ־לארץ)... וכאשר התעוררותו של העם לא באה להם על־ידי הכרה פנימית, רק על־ידי לחיצה מבחוץ (מחוץ לארץ), לכן לא היתה גדולה השפעתו של הנס על לב העם לעורר אותם שיעזבו את הגלות ולעלות כחומה (על־פי דברי חז"ל על הפסוק אם חומה היא) לארץ־ישראל ונשארו אח"כ ג"כ עבדי דאחשורוש.

וזאת אנו רואים גם בזמננו שההתלהבות בעד ציון נתקררה אצל הרבה מאחינו, ואין אנו רואים עוד אותה החמימות והשאיפה לציון כמו שהיינו רגילים לראות בעת שנתפרסמה הדעקלעריישאן הבאלפורית,—הסבה היא יען שההתלהבות אשר אחזה אז בהרבה משדרות העם, היתה מולדת חוץ — מעין „הסרת טבעת" או מבחינת „כי גורשו ממצרים", — חסרה היתה אצל אותם מאחינו אותה ההתלהבות האמתית, אותה ההתלהבות הזכה והבהירה אשר מקורה היא בבתי נפשה של הנשמה העברית.

השאיפה והגעגועים לציון באו להם כתולדה של מקרי הזמן, (הדעקלעריישאן נתפרסמה בימי המלחמה כאשר הגזירות והפּאָגראָמים נתפשטו מיום ליום), וממילא היתה התעוררותם גם זמנית וארעית — וכאשר חדלו הקולות, והזעם של „הסרת טבעת" עבר מעט, — חדלו ג"כ אותם הרגשות והשאיפות שנבראו על־ידי הסבות האלו.

אחר בירור דברים אלו, נוכל לבוא בנקל לידי המסקנא, שבצדק נקרא שם החג בשם „חג הפסח", והשם „חג המצות" לא מצא לו מהלכים בין העם, יען כי זכרון המצה הוא זכרון לא נעים בעד העם העברי, — רק שם „פסח" נתקבל אצל עמנו, יען הוא שם שיורה לנו איך על העם העברי למשוך את ידיו מע"ז והשאיפה לחירות תהיה שאיפה קדושה, רמה ונשגבה, שאיפה הבאה מכח הכרה פנימית ממקורה של הנשמה העברית כפי אשר הזכרנו.

וכדי למצוא עוד איזה סמך בדברי חז"ל לאמץ דברינו, נביא את דברי רבה בר בר חנה (במס' נזיר כ"ג), שדרש על המקרא „כי ישרים דרכי ד' צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם". „משל לשני בני אדם שצלו את פסחיהן אחד אכלו לשם מצוה והשני לשם אכילה גסה, זה שאכלו לשם מצוה ו„צדיקים ילכו בם", וזה שאכלו לשם אכילה גסה „ופושעים יכשלו בם". ולכאורה קשה להבין מדוע לא דרש המקרא הזה ג"כ על מצות אכילת מצה שזה שאכל לשם אכילה גסה הוא מהפושעים יכשלו בם.

אבל הדבר יתורץ על־פי הרעיון שהזכרתי, כי באמת הדין הוא שמצוות אינן צריכות כוונה, „וכפאו ואכל מצה יצא", ובפרט בפסח דאכילת פסחים לא מעכבא *), ורבה בר בר חנה בהסמיכו את הפסוק של צדיקים ילכו בם לאכילת פסח דבר רק על דבר מצוה מן המובחר (ע"ש בגמרא), לכן לא הזכיר זאת אצל מצה, כי במצה פשיטא היא שהכוונה אינה מעכבת, ויוצא הוא ידי אכילת מצה גם על־ידי כפיה ואונס, כי הכוונה וזכרון המצה איננה חשובה כל כך, כי המצה תתאר לנו בצבעים כהים את מצב רוחם של יוצאי מצרים, שלא יצאו עד כי גורשו ממצרים... מה שאין כן הפסח, יען כי הוא העיקר של זכרון החג, כי הוא ילמד אותנו למשוך את ידינו מע"ז, ועוד... כפי אשרהזכרנו... וזה שאוכל רק לשם אכילה גסה, ואין לו בזכרונו כלל את אותו הלמוד הגדול אשר על הפסח ללמד אותנו שפיר אמר רבה בר בר חנה עליו ופושעים יכשלו בם...

וכמו ששם „פסח" ילמד אותנו המוסר הנ"ל, כן הוא עם דיני הפסח, אף שאינם נוהגים בזמננו, בכל זאת זכרונם יוכלו להשפיע עלינו הרבה רעיוני מוסר, אשר המה לתועלת גדולה גם בזמננו. רואים אנו למשל שתוה"ק צותה לנו אצל הפסח שכל ערל ובן נכר לא יאכל בו, — ועל פי דרשת חז"ל בן נכר הוא „זה שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים", — ובאמת קשה להבין מדוע זה דחפה

*) אליבא דר' יונתן.

התורה את הבן נכר בשתי ידים מאכילת הפסח? הלא רואים אנו על־פי דברי חז"ל שלכן צותה לנו התורה שחלבנה תהיה בין סממני הקטורת, כדי שלא יקל בעינינו לצרף עמנו באגודת תעניתנו ותפלתנו את פושעי ישראל, שיהיו נמנים עמנו וכו'. כן הוא מנהג ישראל לומר ביום הקדוש קודם כל נדרי „על דעת המקום ועל דעת הקהל אנו מתירים להתפלל עם העבריינים". וכאן באכילת פסח התורה הזהירה אותנו שבן נכר „מי שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים" לא יאכל בו?

אבל כנראה יש כוונה פשוטה בזה, בקטורת אמרו לנו חז"ל בצדק, שהחלבנה הוא למוד גדול לצרף עמנו את פושעי ישראל וכו' וההצטרפות צריכה להיות באותו אופן שהחלבנה תצטרף עם הקטורת, — דהיינו על־ידי שחיקה וכתישה, הדק היטב, עם שאר סממני הקטורת, כן צריכה להיות ההצטרפות עם פושעי ישראל, — אם הוא בא ורוצה להיות נכתש ונשחק הדק היטב עם אחיו, אם הוא רוצה להשתתף עמנו להיות אח לצרה, — וגם בעת ששוחקים וכותשים אותנו הוא רוצה להיות עמנו יחד.

וכמו כן אותם העבריינים שבאים ביוה"כ לביה"כ, המה יבואו להתענות יחד עמנו — אז עלינו לקבל אותם בזרועות פתוחות, ואנו אומרים „על דעת המקום ועל דעת הקהל אנו מתירים להתפלל עם העבריינים", כי הלא באו להתפלל ולהתענות עמנו, ולנו הם, — ואינם עוד עבריינים.

מה שאין כן עם זה הבן נכר שבא לאכול הפסח „השה הנצלה"... עד שהגיע זמן אכילה היה נכרי מאתנו — „נתנכרו מעשיו לאביו שבשמים", הוא לא היה אח לצרה, בעת שהיה שורר „קושי השעבוד"! הוא עמד מנגד בעת שעם ישראל סבל מהשוטרים והנוגשים ומשאר יסורי הגלות, לא השתתף בצרתם, לא היה מן המנויים, — לא נמנה את עצמו על הפסח מקודם

בעת שהשתתפותו בהמנין היתה נחוצה כל כך, להראות לעיני בפרעה בעת ששאל „מי ומי ההולכים"... שיש עם ישראל שמספרו גדול מאד, השואף לחירות, ובאותה עת שהשתתפותו היתה נחוצה כל כך הוא עמד מנגד, ולא לקח חבל בין המנויים, — רק עתה כאשר הכל היה מוכן ומזומן, השה כבר נצלה, אבריו מסודרים, עתה הוא בא לקחת מן המוכן למלאות רעבנו מבשר הטלה הנצלה ורוצה להשתתף עם אחיו באכילת מצוה, על בן כזה אמרה התורה בצדק „כל בן נכר לא יאכל בו"...

הדברים האלו יכולים להיות למוסר גדול בעד הרבה מאחינו, הדרים במדינה הזאת, — לדאבוננו יש בנו הרבה יהודים שנוכל לומר עליהם שהם בבחינת „בן נכר", צרת הכלל איננה נוגעת כלל אל לבם, אינם משתתפים בשום תנועה עממית לא בגופם ולא בממונם בעת שנחוץ לנו כל כך כמו אז בימי פרעה את המנויים על הפסח... להראות להממשלות שהרבה מהם אומרים כמו פרעה מאז מי „ומי ההולכים" ובתוקף הטענה הזאת רוצים לבטל את „ההצהרה הבאלפורית".

ובעת שעלינו להראות להממשלות שיש עם ישראל שמספרו רב התובע את חירותו, — המה עומדים מנגד ואינם משתתפים עם העם בעניני הכלל, וכל יהדותם תתרכז ותצטמצם רק בזה שאוכלים אכילה יהודית, כאשר יגיעו ימי החג אוכלים לתיאבון רק את המצות, שותים הד' כוסות, ובזה חושבים שהם ממלאים את חובתם להיהדות, — אבל על יהודים כאלו התורה רמזה לנו אצל הפסח „ראשו על קרבו ועל כרעיו", שהראש צריך להיות על קרבו, לא שה„קרב והכרעים" יהיו על ראשו, ויהודי כזה הוא יהודי רק עם ה„קרב והכרעים"...

וכן אנו רואים אצל הפסח שתוה"ק תצוה לנו „אל תאכלו ממנו נא ובשל מבושל במים". בהפסוק הזה חכמי המוסר מצאו

רמז יקר שעלינו לילך תמיד בשביל הזהב — שלא נהיה מן הנמהרים יותר מדאי, ולא מן המתונים יותר מדאי, כי המהיר ביותר, לא ימתין עד אשר יגמר בישולו ויאכל „נא", — והמתון ביותר, לא יסתפק את עצמו בבישול הנהוג, כי אם בבישול אחר בישול יהיה מאכלו „בשל מבושל"... והלמוד הזה לילך בשביל הזהב הוא‌אמנם למוד וכלל גדול בתורת המדות כמו שכתב הרמב"ם ז"ל „ועץ החיים בתוך הגן", שהדרך הנכון הוא לילך בתוך.

אבל ביותר אנו רואים נחיצות המדה הזאת, ביחס פעולותינו ושאיפותינו בנוגע לעניני הלאום בכלל — ובפרט בנוגע לתנועת שיבת ישראל על אדמתו. יש בנו הרבה אנשים שמיד כשנתפרסמה „הדעקלערײשאן הבאלפורית" השליכו את עצמם בכל נפשם ומאדם בהתנועה הציונית, ובהתלהבות נפלאה שחדו מכספם להמוסד של הקרן היסוד, וכל קרבן לא היה יקר להם בהשתתפותם לדחוף את אופני התנועה קדימה.

אבל באותה מדה שהתלקחה בלבם האש הקדושה הזאת, — באותה מדה שההתלהבות שלהם התגברה ועלתה למרום קצה, — באותה מדה נתקררה אצלם ההתלהבות הזאת מיד כאשר ראו, שממשלת בריטניה לא פנתה מקומה בעד ממשלה יהודית בארץ-ישראל, והדגל עם ה„מגן דוד" לא לקח את מקומו של הדגל עם ה-"Union Jack" של ממשלת בריטניה.

וכמו שהביטו אז בזכוכית מגדלת על הבטחת אנגליא כן יביטו עתה בעיני יאוש על כל הנעשה, — בועטים בהתנועה הציונית מלהיבים במנהגיה יען שחושבים שתוחלתם נכזבה, אבל לאנשים ממין כזה אני אומר „אל תאכלו ממנו נא"... המה היו נמהרים יותר מדאי — המה רצו לאכול הפסח קודם גמר בישולו, המה שכחו את דברי הנביא כי „לא בחפזון תצאו ולא במנוסה תלכו" — עם מפוזר ומפורד בין העמים זה כשני אלפים שנה, —

עם ידוע חולי, מכוסה פצעים, עם כזה, אם עליו היה לשנם את מתניו פתאום, להביא סדר בארץ חרבה כארץ ישראל, להכניע את הערבים הפראים, — מי יודע מה גדול היה יכול להיות האסון שעם ישראל היה יכול להביא עליו ועל ארצו אם גורלו היה להביא סדרים בארץ!

ולא לחנם קראו חז"ל להתקופה המשיחית „עקבתא דמשיחא" להורות לנו שעלינו לילך לאט ובהדרגה, — ואדרבה רואים אנו יד ד' בזה שממשלת אנגליה לא עזבה את הארץ, ותחת חסותה יש לנו היכולת להתישב שמה בסדר נכון.

ואולי היתה זאת מליצת הנביא „עני ורוכב על החמור" שחז"ל אמרו לנו שתהיה בתקופת לא זכו (עיין סנהדרין דף צ"ט), והכוונה היא כך, יודעים אנו למשל שבימי קדם בתקופת הילדות של המין האנושי, בני אדם השתמשו בהחמור במקום העגלה והכרכרה, ועל גב החמור עשו בני אדם הקדמונים את כל נסיעותיהם ומסעיהם — וכאשר רוח האדם החל לעלות מעלה על סולם ההתפתחות, וראה שנסיעותיו ומסעיו יתנהגו בלאט ובעצלתים, המציא את העגלה עם אופנים אשר על ידה הוא יכול להחיש דרכו יותר, וכה עשתה ההתפתחות האנושית צעדיה קדימה עד אשר המציא את מסלת הברזל, האטאמאביל השואף על עפר הארץ במהירות נפלאה, הוא המציא את ה„ערא-פלאן" אשר יעוף בגאותו שחקים. כה עלה ביד האדם לעשות את דרכו על-ידי האמצעים החדשים שהמציא, במהירות ובמריצות נפלאה, — אבל ביחד עם האמצעים החדשים, באו אסונות ופגעים חדשים, — כמה פעמים הנוסע נכון למועד רגל, — הדרך מלא סכנות, וכמה פעמים הנוסע לא יגיע למחוז חפצו? מה שלא היה בימים הקדמונים עם האיש שרכב על החמור, — לאט היתה דרכו אבל בטוח... כמו שאומר האמעריקאני "Slowly but surely".

כן נוכל לומר ע"ד מליצת „עני ורוכב על החמור", לאט תתנהג מעשה הגאולה, לאט לאט תתפתח מעשה היושב בא"י ''Slowly but surely'', והדרך ארוכה היא, הדרך הקצרה אשר על ידיה נגיע למחוז חפצנו לציון משאת נפשנו.

כמו כן יש לנו יהודים שהם בבחינת „בשל מבושל", מתונים יותר מדאי, אומרים שהפסח לא נתבשל עוד כל צרכו... לא הגיעה עוד עת דודים, עומדים מנגד, מביטים בשויון נפש, בקר רות, על כל הנעשה כמו שכל הענין של הגאולה איננו נוגע להם כלל, — אינם רואים שכבר עברו עלינו כל חבלי משיח, כל האסונות היומים, צרות הגוף, צרות הנפש, כל הסימנים האיומים שנבאו לנו חז"ל על תקופת „עקבתא דמשיחא" כבר באו כתומם עלינו, אבל המה באחת, אומרים, עוד לא נתבשל הפסח כל צרכו... ממתינים עד שיהיה „בשל מבושל"... אבל מי יודע אם מוסיפים אנו להמתין עד שיהיה „בשל מבושל", אם ימצא אצלינו אז מי שיהיה ראוי לאכול הפסח... הלא אנו רואים בעינינו שה„ערל" ו„בן נכר" יתרבו במחננו מיום ליום...

בטוחים אנחנו אמנם שעם ישראל לא יאבד בין הגוים, וכבר אמר הרבי ר' לוי יצחק ז"ל בא.ת משיחותיו, „רבש"ע אז דוא וועסט נישט אויסלייזען יודען וועסט דוא אויסלייזען גוים", אבל הלא ד' הטוב הראה לנו את חסדו עתה, ופתח לנו פתח לכנס בו לדרך גאולתנו, ולמה לנו להתרשל ולדחות את מעשה הגאולה עד שעל הקב"ה יהיה לגאול כפי דברי הצדיק הנ"ל, „אויסצולייזען גוים"...

כמו כן יש לנו ללמוד ענין מוסרי נכבד מדברי התורה אצל הפסח „במכסת נפשות" אשר על-פי דברי חז"ל (פסחים ס"א) „במכסת מלמד שאין הפסח נשחט אלא למנויו".

לדעתי הענין של המנויה על הפסח היה נכבד מאד גם מנקודת מבט פאליטי, — על-ידי המנויה נודע שיש עם ישראל

שמספרו רב התובע את חירותו, — כי פרעה חשב שכבר הצליח בגזירותיו להשקיע גופם ונשמתם של בני ישראל בסבלות ובעבדות, עד שכבר נמחה מלבם את אותה השאיפה לחירות שתקנן בלב איזה עם.

כי כפי שאנו רואים בהתורה, פרעה התחיל את גזירותיו בעת שראה שעם בני ישראל הוא „רב ועצום", הוא ראה ש„עם בני ישראל פרו וישרצו וירבו" וכו', בתור עם לבדד, נאמן למסורת למסורת אבות, מחנכים את עצמם בתור עם מיוחד בבתי תלמוד תורה שהכין יעקב בעת בואו מצרימה, וזאת היתה לצנינים בעיניו.

כי בשנאָתו העזה לעם ישראל רצה להכחידם מגוי להשמידם מתחת שמי ד'; וזאת הוא הבין היטב שכל זמן שעם ישראל מחזיק בתורת האבות שלו קיומו בטוח, ולא יוכל לעשות אתם כלה.

לכן התחכם נגדם, לעשות אתם כלה באופן כזה, הוא התחיל ב„וישימו עליו שרי מסים" וכו', שם עליהם מסים כבדים מנשׂוא, צוה להנוגשים והשוטרים להעבידם בכל מיני עבודת פרך, — מיני עבודה שתכליתם היתה רק למרר את חייהם, כמו שמביא לנו המדרש שהעבידם „עבודת איש באשה", „עבודת אשה באיש", „משא קטן על גדול", „משא גדול על קטן", וכמו שאמרו לנו חז"ל (סוטה י"א) „חד אמר רעמסס שמה ולמה נקרא שמה פתום מפני שראשון רשון פי תהום בולע", ר"ל מיני עבודה שלא היתה לה שום תכלית אחרת רק להטרידם בעבודה, — ובאותה עת גזר ג"כ ש„כל בן הילוד היאורה תשליכוהו" שהדור הנולד יטבע בהנילוס, ואף אם יצליחו להמלט ממימי הנילוס הוא ידע היטב שאם האבות יהיו משוקעים בעבודת פרך המפרכת את הגוף והנשמה, — הבנים ישטפו ממילא בשטף מים כבירים של הקולטור של הנילוס, ובין כך ובין כך יאבדו מתוך הקהל העברי,

וזה שאמר „כאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ". ויתורץ קושית הגמרא מובא ברש"י „כן רבו וכן פרצו מבעי ליה" וכו'.

כלומר שבאופן כזה, אם רק „יענו אותו" יכולים הם לרבות ולפרוץ, — וזה שאמר הפסוק הלאה „ויקוצו מפני בני ישראל", ר"ל שעם ישראל, בתור עם חי וקים, היה בעיניו כקוצים, — אבל אם ימצאו תחת עול הקשה של גזירותיו, הוא חשב שלא יוכלו להתקיים בתור עם ועל־ידי זה יביא כליה עליהם.

ומחשבת זדון זאת של פרעה עשתה פרי במשך זמן קצר, — העם שכח את ד' אלקי אבותיו, נתאבן רוחם על־ידי קושי השעבוד, הדור הצעיר נטבע בזרם הנילוס, נעשו עובדי ע"ז, — וכאשר הגיעה עת דודים, ומשה בא אליהם „בשם ד' אלקי אבותם" שיכינו עצמם להגאולה לא שמעו לו „מקוצר רוח ומעבודה קשה".

וכה הוסיף פרעה להכביד את עולו על עם ישראל עד אשר שלח ד' את מכותיו על המצרים, עד שעליו הי' להכניע את ערפו הקשה, ולשים אוזן קשבת לדברי משה על דבר יציאת עם ישראל ממצרים. אבל הוא פנה אל משה בשאלתו „מי ומי ההולכים", ובהדברים האלו, רצה להוכיח למשה שאין כלל „עם ישראל" במצרים התובע את חירותו, כי לפי חשבונו הוא חשב שהדור הצעיר נטבע בזרם הקולטור של מצרים, ואבותיהם משוקעים בכל חושיהם בסבלות ובעבדות, עובדים ע"ז, והשאיפה לחירות כבר נמחה מלבם, ואם היו שם איזה זקנים משרידי הדור הישן שנאמנים עוד למסורת אבות, — הלא הזקנים האלו „נשמטים אחד אחד" כדברי המדרש על המקרא „ואחר באו משה ואהרן", „שהזקנים היו נשמטים אחד אחד עד שהגיע לפלטין" וכו'.

וכאשר השיב לו משה „בנערינו ובזקנינו נלך", חזר על טענתו ואמר כמו שאמר הכתוב הלאה „לא כן לכו נא הגברים

כי אותה אתם מבקשים", כלומר אתם רק מבקשים זאת! ובשקר אתם מדברים בשם העם, כי העם איננו מבקש כלל לצאת! (יתורץ לפי זה הלשון „אותה אתם מבקשים", עיין רש"י).

לכן צוה ד' על"ד הקרבן פסח בהדברים „משכו וקחו לכם איש שה" וכו', וכדברי חז"ל „משכו ידיכם מע"ז" של מצרים, — והקרבן הזה היה להוכיח לפרעה שעם ישראל מואס באלילי מצרים, והמנויה על הפסח היתה כעין דעמאנסטראציע להראות לפרעה את מספר המנויים שיש עם ישראל שמספרו רב התובע את חירותו ובשקר הוא אומר „מי ומי ההולכים".

זאת היתה לפי דעתי אחת הכוונות של ענין המנויה על הפסח, וכוונת החק ש„הפסח אינו נאכל אלא למנויו".

עתה נשתדל למצוא בזה את הרעיון המוסרי שיתאים גם להתקופה שאנו חיים בה, התקופה שאנו מביטים עליה כעל תקופה של „אתחלתא דגאולה".

עם ישראל אשר מספרו כעת הוא לערך חמשה עשר מיליונים נפש (כנירבו!) עם שמספרו גדול כמעט כמספר העם הפולני, — עם שמספרו הוא פי שנים ממספר העם הרומיני, — פי שלשה ממספר העם הבעלגי, — פי ארבעה ממספר העם השווייצארי, — ועוד ועוד... לו הרים העם הזה את קולו כאיש אחד לתבוע מאת הממשלות את חירותם, לו הודיעו גלוי בקול אחד ובדעה אחת את תביעותיהם על ארץ אבותיהם, — כי אז גם מלאך רע בעל כרחו היה עונה אמן — לא היתה יכולה להיות בשום אופן איזו התנגדות ל„ההצהרה הבאלפורית" בבתי מחוקקים האנגלי! והאינטריגעם וכתבי הפלסתר של הערבים לא היו יכולים למצוא מקום בין דיפלומאטי איירואפא, — כי תביעת חמשה עשר מיליוני נפש אדם מוכרחת למצוא לה אוזן קשבת.

אבל דא עקא! החשבון הישן של פרעה חוזר וניעור, „מי ומי ההולכים“? שונאי ציון יודעים היטב את חולשותינו, יודעים הם שהדור הצעיר של עם ישראל כמעט נטבע בזרם הקולטור של עמים אחרים, העם בכלל טרוד בעבודתו, „שקוע בבנין“ הזקנים, אותם שנאמנים עוד למסורת אבות, „נשמטים אחד אחד“, והשאלה של „מי ומי ההולכים“ עומדת בעצם תקפה! ועלינו להחיש למצוא תשובה נכונה לשאלה הזאת, כי שונאי ציון לא יחדלו מלערוך מלחמה נגד זכיותינו על ארצנו הקדושה ונגד פדות נפשנו בכלל, עד אשר נוכיח להם, שהננו עם חי וקיים, — בזה, שכל אחד מאתנו יהיה מן ה„מנויים“ על המוסד של „קרן היסוד“, שכל אחד מאתנו ישתתף ב„התנועה הציונית“, להיות נמנה בין חבריה, — להראות גלוי לעיני העמים שיש עם ישראל שמספרו רב התובע את זכיותיו על ארץ אבות שלו ורק אז יסכרו פיות דוברי שקר.

וכמו בענין המנויה על הפסח כן הוא עם סדר לקיחתו, שחיטתו ואכילתו של הפסח שהתורה הזכירה, שתהיה בחבורה ועל־פי דברי רבי יהודא אסור לשחוט את הפסח על היחיד (עיין רמב"ם ה' קרבן פסח ה"ב דאף דקיי"ל שוחטין את הפסח על היחיד משתדלין שלא ישחטנו על היחיד). לדעתי כוונת הדבר היתה להרגיל את עם ישראל לחיים חברותיים, אשר החסרון הזה היה מורגש מאד בין עם ישראל במצרים, כמוזכר במדרש, וכמו שמפרשים את דברי הפסוק „והנה איש מצרי מכה איש עברי מאחיו“, ר"ל שהמצרי הכה אותו בעת שהעברי היה יחד עם אחיו, — ושום אחד מאחיו לא החיש להצילו מיד המצרי, — כי רגשי האחוה והשתתפות בצרתו של חבירו כמעט מתו מקרב לבם על־ידי כובד הצרות וקושי השעבוד; ובלי ספק יד פרעה היתה במעל הזה, לזרוע נטעי התפרדות בין בני העמים שכבש אותם לעבדים כדי שלא יתאחדו יחד למרוד כנגדו, והוא החזיק בהפאליסי הידועה אשר הרבה ממושלי איראפא החזיקו קודם

ימי המלחמה האירופית בנוגע להעמים שכבשו תחת ממשלתם, הפאליסי של "Divide and rule".

לכן צוה ד' שהצעד הראשון על דרך חירותם יהיה שיתרגלו לחיים חברותיים וצבוריים, כמו שהזכירה התורה אצל הפסק „ולקחו אותו כל קהל עדת ישראל", ר"ל שיתאחדו יחד בתור קהל ועדה, „ולקח הוא ושכנו", שלא יחיו חיי פירוד ובדידות, רק ישתתפו עם שכניהם ויאכלו את הפסח בחבורה — שכל אחד ישתתף עם שמחתו וצרתו של השני, אשר זה הוא היסוד ואבן הפנה של החיים המדיניים שעליהם היה להתרגל בתור עם חפשי.

וזה הוא למוד גדול ונכבד גם לזמננו, כמו שאנו אומרים בתפלת נחם „כי אתה ד' באש הצת ובאש אתה עתיד לבנותה". טבע האש הוא לשרוף, להפריד ולהחריב את הדבר היותר קשה כדברי חז"ל בב"י „ברזל קשה אור מפעפעו", אבל מלבד כח הכליון וההפרדה שיש בהאש יכולים אנו על־ידי אש לחבר חלקים נפרדים ג"כ, כאשר הפחמי רוצה לדבק שני חלקי ברזל נפרדים הוא עושה זאת על־ידי ליבון הברזל באש והאש מחבר החלקים הנפרדים „שבר אל שבר יחדיו יודבקו".

כן עלינו לזכור את הדברים האלה בזמננו, בהתקופה הנוראה שה„בערה ללהב יצאה" לשרוף ולחרוב כל חלקה טובה בנאות יעקב, שיקויים בנו גם הדברים „ובאש אתה עתיד לבנותה", שהחלקים הנפרדים מבני עמנו יתאחדו ויתחברו יחד על־ידי האש שהתלקחה בנו, לעבוד שכם אחד ,בלב אחד ובדעה אחת להרמת קרן עמנו ולטובת ציון עיר קדשנו... ורק אז נגיע למחוז חפצנו...

וכמו בהלכות הפסח אלו שהזכרתי, כן יכולים אנו ללמוד משאר הלכות והדינים של הפסח למודים מוסריים ונעלים. והעיקר

הוא לזכור את הלמוד העיקרי, למשוך את ידינו מע"ז — כמו שאמרו חז"ל משכו ידיכם מע"ז שחירותנו תהיה כדרשת חז"ל „חירות על הלוחות" שארץ-ישראל תהיה על-פי „תורת ישראל ודת ישראל", ומציון תצא תורה ודבר ד' מירושלים, במהרה בימינו אמן.

דרוש ב' לפסח

„משכו וקחו לכם צאן" חה"ד יבושו כל עובדי פסל, בשעה שאָמר הקב"ה למשה לשחוט הפסח אָמר לו משה רבון העולם הדבר הזה האיך אני יכול לעשות אי אַתה יודע שהצאן אלקי של המצרים הן שנאמר הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלוני אָמר לו הקב"ה חיך אין ישראל יוצאין מכאן עד שישחטו את אלקי מצרים לעיניהם שאודיע להם שאין אלקיהם כלום.

(מדרש רבה, שמות, ט"ז)

ע"ד הסיסטעם של ה-"Animal Worship" (ליתן כבוד אלקים לבעלי חיים) שהיה נהוג במלכות מצרים העתיקה. כותבי דברי הימים הקדישו פרקים שלמים ובחקירותיהם העלו סברות והשערות שונות על דבר הסיסטעם הזה, כי לא יכלו להבין, איך נואלו שרי צוען יועצי פרעה יחד עם העם להאמין בכח השור, או באיזה בעל חי אחר שיש לו כח אלקות. — וכמיבן אין מגמתי בזה להכנים את ראשי בין כותבי דברי הימים, להסכים או לסתור השערותיהם וחקירותיהם, — כוונתי היא רק לדבר על דבר הטלה, אשר לפי דברי חז"ל היתה הע"ז של מצרים, ובאותה עת אזכיר אותם הע"ז שנזכרו במדרשי חז"ל, שהמצריים היו עובדים, ומענין לענין באותו ענין נביא לאיזה רעיון מוסרי, אשר יהיה לתועלת לזמנינו אלה.

אומרים משמו של הגאון מווילנא ז״ל שלכן לא נאמר בתהלים „ידיהם להם ולא ימישון רגלים להם ולא יהלכון״ כמו שנאמר „עינים להם״ „אזנים להם״ יען שעל־פי דברי המשנה (ע״ז ד׳ מ״א) הדין הוא „מי שמצא שברי צלמים הרי אלו מותרין מצא תבנית יד או תבנית רגל הרי אלו אסורין מפני שכשיוצא בהם נעבד״. לכן אמר הגאון ז״ל, שינה התהלים ואמר אצל הפה, העינים, האזנים, המלה „להם״, יען שהאברים האלו אינם נקראים ע״ז רק אם הם ביחד עם הע״ז כולה, — לא כן הוא עם הרגל או היד שהם בעצמם ע״ז שלימה בפני עצמם, ודפיח״ח.

ובאמת עלינו לשאול, מה נשתנו אברים אלו מכל אברים שבגוף — מדוע עובדי ע״ז עובדים לאברים אלו יותר מאברים אחרים? ולהבין זאת עלי להביא את דברי המפרשים שביארו לנו את דברי חז״ל (מובא ברש״י) על הפסוק „ורחצו רגליכם והשענו תחת העץ״ שאברהם סבר שהם ערבים שמשתחוים לאבק של רגליהם (ב״מ פ״ו) שאברהם אבינו ראה שממהרים הם ללכת לרגלי מסחרם, וכאשר אברהם הפציר בהם שישהו אצלו איזה זמן כדי לקיים מצות הכנסת אורחים, ובאותה עת ללמדם פרק בעניני אלקות, — המה בלי ספק אמרו לו לאברהם שאין להם פנאי לשמוע דברים כאלה על דבר אמונתם, — כי נחפזים הם ללכת לדרכם, לרגל מסחרם, אשר מזה לחמם ימצא, והודיעו בזה, שהמה ישימו בטחונם ברגליהם. וזה הוא שאמרו חז״ל „שראה שמשתחוים לאבק רגליהם״ — שלא היה להם שום אמונה או בטחון, רק בהאבק של רגליהם ר״ל במהירות הליכתם.

ממש כמו בזמננו אשר לא נשמע עוד אצל הרבה מאחינו, כמו שהיינו רגילים לשמוע מיהודי מאמין, בעת שההצלחה האירה לו פנים, שהיה מרגלא בפומא הדברים, תודות לאל, עשיתי חיל במסחרי״ ואמר „ד׳ נתן״ — ולהיפוך כאשר ההצלחה פנתה לו עורף, הצדיק את הדין ואמר „ד׳ לקח״ „אין עצה ואין תבונה

נגד ד׳״ — עתה השיטה, או יותר נכון, המכה, של „כחי ועוצם ידי עשו לי את החיל הזה״ — נעשית מכה מתהלכת בינינו — הפתגם של „איך מאך אַ לעבען״ לא ימוש מפי אחינו בעתים האלה, בפרט בארץ הזאת״.

עתה מבינים אנו את דברי המשנה „תבנית יד או תבנית רגל״, היא ע״ז שלימה מפני „שכשיוצא בהם נעבד״, כל מי שירצה לתאר לפניך איך הוא אָסף את הונו, יתחיל תמיד בהיד, או בהרגל, — הוא יתפאר את עצמו איך הוא עבד בשנים הראשונות בידו על המכונה, — או איך הוא היה רץ במהירות כאשר היה רוכל, על המכפלות, עם שקו על שכמו, מבית לבית, ומחצר לחצר, וזאת היתה סבת עשרו והצלחתו. וכמו כן אותם הנחשלים שלא הצליחו יאמרו לא יכולתי לרוץ כחברי (איך האָב נישט געקענט האָסלען). והיד והרגל היא הע״ז שלהם.

אינם מבינים שיש זן ומפרנס. אינם מאמינים שיש סבה ומסבב הסבה, שיש עין צופיה על דרכי בני איש, ואין אלקים בכל מזימותיהם...

על פי הרעיון הזה נוכל לאמר שגם המצריים הקדמונים כאשר נתנו כבוד אלקים לחיות ארץ או להנילוס, היה גם כן על דרך זה. נתאר נא בנפשנו כאשר ירד אברהם אבינו מצרימה ופגע באיש שראה ברכה בעמלו בכרם או בשדה ורצה ללמדו בינה שהצלחתו באתה לו מאת ד׳ המסבב את הסיבות, ועל ידי זה קוה אברהם לנטוע בקרבו את הדעות הרמות וְהמדות הטובות של אמונתו החדשה, כי על ידי זה שיאמין שד׳ נתן לו את עשרו, יתן מפתו לדל, ויחדול מעושק, — אבל אותו הנבער מדעת בז לדבריו, ואמר כמו שאמר אותו הכפרי הגס — כאשר רכושו וכל קניניו היו למאכולת אש, ושכנו רצה לנחמו ואמר לו דברי תנחומין של איוב „ד׳ נתן וד׳ לקח״, הלה השיבו, יעלו עשבים בלחיי (קרענקען זאָל איך) אם מי נתן לי מאומה! כן

אמר בלי ספק אותו המצרי לאברהם אבינו,, כלה נבואתך וצא! מי הוא האלקים אשר עליו תאמר שנתן לי את עשרי! השור נתן לי את עשרי! רב תבואות בכח שור! השור יפתח וישדד אדמתי, הנילום השקה את שדי וכרמי, השור הוא האלקים!... הנילום הוא האלקים!... שנותן הכל.

וכמו כן מה שאמרו לנו חכמי המדרש על דברי הנביא יחזקאל שנבא על מצרים ואמר „הנני עליך פרעה מלך מצרים התנים הגדול הרובץ בתוך יאוריך" שהמצריים האמינו בתניני היאור שהמה אלקות הוא ג"כ על דרך זה, — כי ידוע הוא שמרכולת הדגה היתה מתפשטת מאד בין המצרים הקדמונים, וכאשר קרה שהמצרי הצליח במרכולתו זאת, אמר שהדגה היא הסבה להצלחתו. וכן היה עם בעלי חיים אחרים, ועל ידי זה נתפתח הסיסטעם של ה-"Animal Worship" והתחילו להעריץ את בעלי החיים ונתנו להם כבוד אלקים, — וכפי הנראה מדברי התורה „הן נזבח תועבת מצרים ולא יסקלוני" הטלה היתה האליל היותר מוקדש ונערץ בין אלילי מצרים, ואולי היה האליל הזה האליל הנאציאנאלי או סמל המלוכה של המצרים, כי ידוע הוא שכל מלוכה יש לה על דגלה תמונת איזה בעל חי, והמצרים לקחו להם לעמבלעם של הממשלה את הטלה. והסמל הזה היה להראות שהמלוכה תתנהג ביושר וברחמנות, כהשה הזה שלא יזיק ולא יטרוף שום בעל חי, והוא תמיד מן הנרדפים ולא מן הרודפים.

ומצרים היתה באמת כפי המסופר בהחומש בימי האבות, ממשלה אשר אשיותיה עמדו על עמודי הצדק והיושר, — בעת רעב לא סגרו את שערי ארצם מפני הנודדים הרעבים, כמו שעושות המדינות הנאורות בזמננו, לא היו מוכים בסנורים, כמו הרבה מדינות בזמננו להבדיל בין גר לאזרח, בנוגע למשרות הממשלה בהמדינה — וגר כיוסף היה יכול לעלות על גפי מרומי

הממשלה ונעשה משנה למלך, — זאת אומרת שמצרים היתה ממשלה ליבעראלית בימי קדם, ויוכל היות שהשה היה מין "Statue of Liberty".

ואם יפלא הדבר בעיניך, איך נהפכו אח"כ לאכזרים ואיך לא בושו תחת דגל הליבעראליזם, להעיק לעם ישראל ולצאת עם ה„הבה נתחכמה" נגד עם היושב לבטח אתם? אבל אם תוסיף להשתומם איך קרה כזאת, והדבר יראה זר בעיניך! הלא יכול אתה לראות שהיא סדרה חוזרת ונשנית גם בזמננו, — ובעינינו אנו רואים איך ממשלה ליבעראלית כארצות הברית אשר מיום הוסדה עמדה על היסוד של „חקה אחת ומשפט אחד יהיה לכם כגר וכאזרח הארץ", ובתוקף היסוד הזה המדינה עלתה כפורחת ותהי לרבתי עם שרתי במדינות, ועל מפתן שערי ארצה עומדת גם כן ה־"Statue of Liberty" סמל החירות, אשר תפרוש ידיה לכל נודד וקשי רוח להנגשים ונענים בכל קצוי ארץ שיבואו לחסות בצלה, — ובכל זאת מחוקקיה נהפכו לסורי גפן נכריה והנהיגו חוקי סדום להסגיר גבולות ארצה. ולא סוד כמוס הוא עוד שמחוקקי המדינה עומדים בכריתת ברית עם אותן החברות הנעלמות שעושים במחשך מעשיהם, להפיץ ריב ומדון בין אחים, להפיץ רעל השנאה נגד עם ישראל.

וכה היה גם במצרים... כי בנוגע לעם ישראל הליבעראליזם ויסודי הממשלה החפשים לא עמדו לשטן על דרכם לאכול את ישראל בכל פה, החלו ב„הבה נתחכמה" וגמרו בעבודת פרך, בשחיטת ילדי ישראל, — עד אשר הופיע הגואל, ועל ידי כובד המכות, על פרעה היה להכניע את ערפו הקשה, וקשוי השעבוד נתבטל. ע(יין במס' סוטה).

אבל בטול קושי השעבוד נתן מקום לפרעה לאמר „מי ומי ההולכים", כי פרעה ידע היטב את הפסיכאלאגיע של עם ישראל: אם רק יפסיק לפי שעה לשחוט את ילדיהם, — ולא יעבידם

עבודת פרך — לא יעזבו עוד את מצרים. וזה שאמר „מי ומי ההולכים" וכו', „לכו נא הגברים ועבדו את ד' כי אותה אתם מבקשים" — אתם הגברים שרוצים לעבוד את ד' לכו! אבל העם בכלל, אינם רוצים לעזוב עוד את מצרים, כאשר נתבטל קושי השעבוד.

ובאמת היו הרבה מבני ישראל שלא רצו לצאת, כדברי המדרש ש„היו להם פטרונים במצרים", המה ראו פטרון גדול ב„השה"... בה„ליבעראליזם" של מצרים, והם היו בלי ספק מאותם שאמרו אח"כ „זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים", לא אמרו שאכלנו רק נאכל בעתיד, המה ראו עתיד גדול במצרים, תחת דגל הטלה, ונתנו משפט הבכורה למצרים מלילך לארץ-ישראל, אשר העתיד שלה כסה בערפל לפי דעתם.

לכן אמר הקב"ה „משכו ידיכם מע"ז", אין לכם לבטוח על משענת קנה רצוץ, על הליבעראליזם של מצרים, אין ממש בהטלה, משכו ידיכם מע"ז כאלו, „ושחטו הפסח", הכינו עצמכם להגאולה אין לכם עתיד במצרים, קושי השעבוד אמנם נתבטל לפי שעה, אבל מי יודע אם ימי תור הזהב האלו ימשכו, כי מה רחוק הוא ה„בלעדיך לא ירים איש את ידו ורגלו" עד ה„ויקם מלך חדש".

ותורתנו הקדושה רמזה לנו בדבריה „ושמרתם את הדבר הזה לחק לך ולבניך עד עולם", שהדבר הזה יהיה חקוק בזכרוננו היטב שגם בעתיד נזכור למשוך את ידינו מע"ז כאלו, הוא חוק נצחי, אין תקוה לעם ישראל למצוא מנוחה בארצות הגלות תחת חסותו של „חסד לאומים", וביותר אנו רואים זאת בזמננו תקופת ה„דעמאָקראַסי" ו„שווי זכיות" במקום „המשפט שם הרשע", האומות לא יבושו לעות משפט, לאכול את ישראל בכל פה, — וחוקי הדעמאָקראַסי אינם עומדים לשטן להם.

ואם עם ישראל מצא מחסה באיזו מדינות תחת חסותו של הליבעראליזם, מה קצר היה אותו הזמן, היתה ע"ז שבתותי מכתת שיעורה.

כמו שמספרים מיהודי עני שהיה דר בשכונתו של כומר קאטולי, וזה השני כאשר ראה את דחקותו של שכנו היהודי, חשב שיהיה ביכלתו לעשות נפשות לאמונתו. על־ידי זה שיבטיח לשכנו היהודי לחלצהו מן המיצר, באופן אם יחליט להמיר את דתו בדת הנוצרית. כמובן היהודי שפך את הכוס על פניו ונשאר נאמן לדתו, אבל הכומר כקאטולי נאמן שם אל המרמה פניו. הוא השליך בהחבא פסל זהב לחצרו של היהודי, ועל ידי זה חשב אולי יצליח בידו למצוא איזו תואנה לצוד את היהודי בחרמו. היהודי מצא את הפסל, שבר אותו לרסיסים, ומהכסף

שהשיג מהצורף בעד זהבו של הפסל החיה את נפשו במשך איזה זמן.

הכומר בידוע מכל הנעשה, נכנס להיהודי, וכמו איש השואל לפי תומו התחפש ושאל את היהודי, מה דעתך עתה על דבר האל שלי? היהודי בהבינו מיד אל מה ירמזון מליו, השיב לו, אמנם כן! האל שלך הוא באמת אל טוב, הוא היה לי לעזר בעת צרתי, אבל חבל! לו היה גדול יותר, החסרון שמצאתי בו הוא שהוא קטן יותר מדאי.

כתשובתו של היהודי להכומר כן עלינו לאמר בנוגע להזכיות שהאומות בחסדם נתנו לעם ישראל מימי תקופת העמאנציפאציאָן עד היום הזה, „אל טוב" היה לעזר, אבל החסרון הוא ש„הוא קטן יותר מדאי"! וזה שסיים המדרש „חייך אין ישראל יוצאים עד שישחטו את אלהי מצרים לעיניהם"—שאודיע להם שאין אלהיהם כלום", ועלינו למשוך את ידינו מע"ז כאלו, ולעשות הפסח להכין עצמנו לגאולת נפשנו בציון ובירושלים עיר קדשנו.

דרוש ג' לפסח

אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת ויאמרו לאמור. אמר ר' מאיר אז ישיר משה אז שר לא נאמר אלא ישיר, מכאן לתחית המתים מן התורה.

(סנהדרין צ"א).

דרשות שונות כבר נאמרו על המאמר הזה מגדולי הדרשנים, ו„כיהודא ועוד לקרא" אבוא גם אנכי לדבר דברים אחדים על דבר המאמר הזה, ובאותה עת אשתדל לתרץ ולבאר, מדוע זה קראה תוה"ק את עם ישראל בהפסוק קודם השירה בשם „עם", ובאותו הפסוק ובהפסוק הקודם הזכירה התורה את השם „ישראל" ג' פעמים, „ויושע ד' את בני ישראל", „וירא ישראל את מצרים מת", „וירא ישראל את היד הגדולה" ואח"כ יסיים הפסוק „ויראו העם את ד'"? ומקודם שנבאר זאת נדבר דברים אחדים על דבר שהתחילה תוה"ק את הפרשה הראשונה של חירות העם בלשון „ויהי", „ויהי בשלח פרעה את העם", הלא על־פי דרשת חז"ל כל מקום שנאמר ויהי אינו אלא צרה? ומדוע זה תתחיל אותה הפרשה הנכבדה של יציאת העם ממצרים בלשון שיורה צרה?

וכנראה הרגישו חכמי המדרש בזה וביארו לנו באופנים שונים שהמלה „ויהי" היא לשון „ווי"— והמדרש הוסיף לדרוש שפרעה צוח ווי ומשה צוח ווי (עיין מדרש רבה בשלח).

ולדעתי נוכל לאמר שיש טעם פשוט בזה שהתחילה התורה הפרשה בלשון ויהי. ידוע הוא שעם ישראל במצרים היו משוקעים בטומאות מצרים, שכחו את ד' אלקי אבותם, ולא היה להם שום שיור מכל ירושת אבותם, — שכחו כליל את הדעות הרמות של האמונה הקדושה שאבותיהם המציאו, והחזיקו רק

באותן האותות המיוחדות, המציינות את מוצאם ואת סימני הלאום שלהם, כמו שאמרו לנו חז"ל „שלא שינו את שמם, לשונם ואת מלבושם", ואף שבזכות דברים אלו נגאלו ממצרים... אבל כפי שאנו רואים — בעיני משה לא היו הדברים האלו חשובים כל כך, והיה מסרב לילך לפרעה ולהוציאם ממצרים על יסוד של הלאומיות בלבד, ואמר „מי אנכי" וכו' אשר על-פי דברי המדרש טענת משה היתה ש„אנכי" של סיני חסר אצל העם, מאמינים רק בלאומיות ישראל ואין להם דת ישראל — לכן אמר „מי אנכי" וכו', „וכי אוציא את בני ישראל" ר"ל „באיזה זכות" כלומר איך יכול אני לבוא אל פרעה לדרוש ממנו שישלח את בני ישראל ממצרים, הלא כל זכותם ויחוסם של עם ישראל הוא שהמה בני אברהם יצחק ויעקב, בניהם של אותם האבות שהמציאו את האמונה הטהורה, אמונת אל אחד, ואם המה השליכו אחרי גוום אמונה הזאת, מה היא הזכות שלהם!

ומלבד זאת אמר משה, „וכי אוציא את בני ישראל ממצרים" ר"ל, מה יהיה כאשר אוציא אותם מעבדות מצרים! אם המה עם בלי דת, עם בלי אמונה, החירות תוכל להביא תוצאות לא טובות בכנפיה, כי עם השקוע בחשכת בערות וסבלות מצרים. עובד ע"ז, — אם יצא פתאום לחירות יכול להביא אסון לקיומו ולקיום עמים אחרים, כי לא ידע איך להשתמש בחירותו, כמו שאמר החכם מכל אדם „תחת שלשה אלה רגזה ארץ תחת עבד כי ימשול", כמו שאנו רואים בזמננו איך החירות של הרבה מהעמים שהיו תחת עול זרים מאות בשנים מיד כאשר יצאו לחירות, ה„חירות" שלהם נהפכה להפקרות, הרבו שוד ושבר הרג ואבדן.

לכן אמר לו הקב"ה „כי אהיה עמך — וזה לך אות כי אנכי שלחתיך בהוציאך את העם הזה ממצרים תעבדון את אלקים על ההר הזה". הקב"ה הבטיח לו שמיד אחר יציאת העם ממצרים יקבלו את התורה על ההר סיני, וה„חירות" תהיה

„חרות על הלוחות" — חירות עם לוחות — חירות עם ה„לא תרצח".

לא כמו שעשה אותו העם הידוע... בזמננו, מיד כאשר יצא לחירות, התיר את דמו של עם ישראל, וכחיות טורפות הפילו את עצמם על נאות יעקב והרבו שוד ושבר וחירותם נהפכה לרועץ...

להחליף את המלה „חירות" בהפקרות, להפוך יסודות עולם, לעשוק חיל זרים, — „חירות" יחד עם ה„לא תגנוב", „חירות" עם „לא תחמוד", „חירות" עם „אנכי ד' אלקיך", כמו שאמרה התורה „וקראתם דרור", „וקדשתם את שנת החמשים", דרור עם קדושה... (על־פי הנ"ל יתורצו הרבה דקדוקים שהמפרשים הקשו על שאלת משה של מי אנכי ועל התשובה של הקב"ה, ודו"ק).

ולכן כאשר יצא העם ממצרים והעם לא השליך עוד מעליו את הע"ז של מצרים, כידוע מדרשת חז"ל, כאשר עמד עם ישראל אצל הים, שר של ים אמר „הללו עובדי ע"ז והללו עובדי ע"ז" — ושאיפתם לחירות היתה רק מנקודה לאומית, — והלאומיות לבדה אין בכחה לרומם את רוח האומץ והגבורה בלב העברי, — וכל הפרשה עד קריעת ים סוף, עד ש„ראו את ד'", „והאמינו בד'", תתאר לנו את רוחו של העם בצבעים כהים מאד, חסר היה להם רוח גבורה ואמיצת הלב, ומיד כאשר ראו איזה מכשול על דרכם, אמרו „המבלי אין קברים במצרים", היו מוכנים להביא את צואריהם תחת עול סבלות העבדות מחדש, מיד כאשר ראו שהדרך לחירותם איננה סוגה בשושנים.

ובצדק כתבה התורה „ויהי בשלח" בלשון צרה — הליכתם ממצרים היתה יען שפרעה שלח אותם, כי התגברות רוח הלאומיות, בפרט אצל עמנו, תבוא על־פי רוב על־ידי דחיפה מבחוץ, וכאשר קושי השעבוד כבר היה נפסק, כחו של רוח

הלאומיות נחלש הרבה, והתרשלו את עצמם מלצאת כמו שאמרה התורה כי „גורשו ממצרים", — ורק אחרי אשר ראו את ד' „והאמינו בד' ובמשה", רק אז החלה הפרשה של יציאת מצרים בדברי שירה, והתרוממות הנפש — וחז"ל יאמרו לנו זאת במליצה נעימה „מכאן לתחית המתים מן התורה".

כלומר, כאן היא התחלתה של הפרשה של תחית העם, מכאן תחל להופיע נגד עינינו הנשמה הזכה והבהירה שבהעם העברי, — הדת! האמונה! היא העיקר של תחית העם העברי. וזאת שתוה"ק תאמר לנו „ויראו העם" ר"ל „העם" — הלאומים — ראו ג"כ את ד' — הלאומיות יחד עם הדת — רק אז החל לפעם את רוח השירה בלב עם והעם קם לתחיה ו„תחית המתים היא מן התורה" כלומר על ידי הדת באה התחיה של העם.

עתה נראה נא איך הסדרה הזאת חוזרת ונשנית גם בזמננו. הפעסימיסט היותר גדול מוכרח להודות שחיים אנו בתקופת „אתחלתא דגאולה", התקוה על דבר „שיבת ציון" החלה להתגשם במעשים כבירים מוחשים וממשיים, — הפרק הראשון של אתחלתא דגאולה הזאת אנו רואים בה„באַלפור דעקלעריישאן" ובההכרה הרשמית שהממשלות נתנו להתנועה הציונית, — התנועה תתנהג בעצלתים יען שחסרה לה הנשמה הדתית וחלק גדול של הציונים עוד לא הגיע לאותה הנקודה העיקרית של „ויראו העם את ד'".

לעת עתה הרוח החיה שבאופני התנועה הוא רק הרוח הלאומי, ומספר גדול מהיהודים הדתיים יעמדו מנגד ושואלים שאלת החכם „מה העדות והחוקים והמשפטים אשר צוה ד' אלקינו אתכם", אומרים שהעיקר חסר בהתנועה „החוקים" ו„המשפטים" אשר „ד' אלקינו" חסרים. ומעבר השני אנו שומעים את השאלה

הישנה של „מה העבודה הזאת לכם”, אומרים מה לה להדת עם תנועת חירות של העם ?

והעם בכלל אשר הוא במדרגת „תם”, עומד ושואל מה זאת? הוא טרוד בעסקיו, אין לו פנאי לחקור ולדרוש מה העת דורשת ממנו, הוא יודע רק שיש מימינים ומשמאילים, יש פרוד וחלוקי הדעות, ועושה כמו שמספרים מאותו הבן, שפסק מלהניח תפילין מיד אחר מיתת אביו. וכאשר שאלו אותו על דבר סיבת הדבר, ענה ואמר שהוא עושה זאת על־פי צואת אביו. מכירי אביו נשתוממו מאד לשמוע תשובה כזאת מפי הבן, כי ידעו שאביו היה ירא שמים וחרד, וגערו בו על זלזלו בכבוד אביו, אבל הבן עמד בדבורו וספר להם שאביו צוה לו קודם מותו, שירחק את עצמו ממחלוקת, ואם יהיה איזה ריב בין אנשים לא יהין להתערב ביניהם ולא יקח חבל עם שום אחד מהצדדים, — וכאשר ששמע בעת בואו לביהמ"ד לאמר קדיש, שהרבה אנשים מניחים ב' מיני תפילין, ונודע לו שזה הוא יען שהיתה מחלוקת בין רש"י לר"ת ע"ד סדרן של הפרשיות, לכן הוא מונע את עצמו מלהניח תפילין על־פי צואת אביו שלא יכנים את עצמו במחלוקת.

כן הוא עם חלק גדול מעמנו בנוגע להתנועה הציונית, המה מושכים את ידיהם מהתנועה יען שיש מחלוקת וחלוקי הדעות, ובין כך ובין כך נספית האי עלובתא... ובין כך ובין כך על כותב דברי הימים בעתיד יהיה גם כן להתחיל הפרשה הראשונה של אתחלתא דגאולה הזאת עם המלה „ויהי”.

התחיה האמתית של תחית החירות של עם ישראל תוכל לבוא רק כאשר העם יביט על חירותו לא רק מנקודת השקפה לאומית בלבד, רק כמו ביציאת מצרים מאז, כאשר „יראו העם את ד' ויאמינו בד'”, רק אז נשיר שיר החירות, ותחית המתים היא רק מן התורה...

ולאותם שאומרים „מה העבודה הזאת לכם"... מה לה להדת ולתנועת החירות! עלינו להשיב כמו שאמר בעל ההגדה „כיון שהוציא עצמו מן הכלל כפר בעיקר" — אם איננו מאמין בהדת, הוא מוציא את „עצמו", ר"ל עצמו של העם — העצם והעיקר של הכלל, — העצם והעיקר של „קיום העם".

על טיטום יאמרו לנו חז"ל כאשר טמא את ספר התורה וגדר את הפרוכת כסבור שהרג את עצמו, — כאשר כתת את חומת ירושלים ושרף את מבצריה „ודמים בדמים נגעו" לא היה סבר שהרג את עצמו! — רק כאשר טמא את ספר התורה, וגדר את הפרוכת, וראה שהי' דמם מבצבץ ויוצא, אז חשב שהרג את עצמו, כי גם אותו הרשע ידע שרק הפרוכת והס"ת הוא דם התמצית של האומה ועצם קיומו — וזה שאומר „מה העבודה הזאת", והוא מוצא את „עצמו"... מן הכלל הוא כופר בהעצם והעיקר קיומו של העם, — ואמור לו „אילו היה שם לא היה נגאל", כי משה לא רצה להוציא את עם ישראל, על יסוד הלאומיות בלבד, ואמר באיזה זכות...

משה ידע היטב שעיקר זכות קיומו של העם העברי הוא רק יען שהמה היו העם שהמציא את האמונה הטהורה, ובלי הדת, משה לא מצא לנכון לשאול מאת פרעה שישלח אותם חפשי כי מה הוא היחוס שלהם כפי אשר פירשתי לעיל, עד אשר אמר לו ד' כאשר תוציא אותם „יעבדו את אלקים" וכו', אז הלך.

הרעיון הזה אנו מוצאים בהילקוט שפירש את שתי הפעמים „אנכי" בהמקרא „אנכי אנכי הוא מנחמכם מי את ותראו מאנוש ימות ומבן אדם חציר ינתן" (ישעיהו נ"א) — ד ב ר א ח ר באנכי בראתי העליונים ותחתונים, באנכי בראתי את האדם, אנכי עשיתי ארץ ואדם עליה בראתי, אנכי דברתי עם אברהם, אנכי מגן לך, באנכי דברתי עם יצחק, אנכי אלקי אברהם אביך, באנכי דברתי עם יעקב ארד עמך מצרימה, באנכי העליתיך משם.

ואנכי אעלך גם עלה, באנכי נגליתי אל משה, אנכי האל אלקי אביך, באנכי שמתי הדבור בפיו ואנכי אהיה עם פיך, באנכי נתתי הדברות, אנכי ד׳ אלקיך, באנכי הולכתיך במדבר, הנה אנכי מפתיה והלכתיה מהדבר, באנכי אני בונה ציון, הנה אנכי מרביץ בפיך אבניך, באנכי אני מביא גואל, הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא. עכ״ל הילקוט.

דברי הילקוט האלו המה פשוטים ומובנים, כמו בכל מרוצת דברי ימי עמנו ה„אנכי" היה הכח העיקרי והיסוד של קיום עם ישראל, כן יהיה בעתיד „אנכי" הוא המביא הגואל, — הדת, ולא הלאומיות בלבד.

ודברי הנביא בהמקרא הזה המה כמו דברי תוכחה שהנביא הוכח את אותם שאומרים „מה העבודה" בעלי לאומיות בלא דת, ואומר עליהם „אנכי אנכי הוא מנחמכם מי את", בלא האנכי מי את? מה הוא היחוס שלך, — ואם העם היוני היה יכול להתפאר בחלקו שנתן להתפתחות העולם בחכמת היופי, ועם הרומי בחוקים והמשפטים שלו, עם ישראל עומד לנס עמים שנתן דת אל לבני אדם, — והיהודי הלאומי שאיננו מאמין בדת אין לו במה להתפאר — והנביא שואל אותו „מי את"? כי רק על שדי הדת, ישראל הראה גדלותו, לא על שדי מלחמות, כמו עמים אחרים אשר מתפארים בגבורי מלחמה שלהם, והצטיינות עם ישראל היא רק בתורתו ובדתו.

ובהדברים „ותראו מאנוש ימות ומבן אדם חציר ינתן ותפחד כל היום מחמת המציק" — הנביא הוסיף את דברי תוכחתו נגד הלאומיות היבשה שלא תבוא על ידי „התעוררותא דעילאי", על־ידי אותו הרגש הזך והאצילי של „שכינתא בגלותא", רק על־ידי דחיפה מבחוץ, מחוללו של הרגש הלאומי אצל הרבה מבעלי אותם הלאומים היה המצב הפאליטי או העקאנאמי בארצות הגלות — וזה שאמר הנביא „ותראו מאנוש ימות...

ומבן אדם חציר ינתן"... „ותפחד כל היום מחמת המציק", — הרגש הזה בא לך יען שירא הית מ„אנוש ימות", על־ידי פאָגראָם או על־ידי רוע המצב העקאנאמי שלך, „מבן אדם חציר ינתן", או על־ידי גזירת הגלות, ו„תפחד כל היום מחמת המציק"!

לכן הנביא עומד ושואל: „ואיה חמת המציק?" ומה יהיה אם עליך להיות נלחם עם מציקים חדשים בדרך העולה ציונה... וקושי השעבוד יחלש בארצות הגלות? אם אמת המדה שלך תהיה רק „חמת המציק", — אשר לדאבוננו אנו רואים זאת בהתנועה הציונית אשר בעיקרת היא כעת רק תנועה לאומית, ומיד כאשר נחלשו צרות הגלות והפאגראמים „וחמת המציק" חדלה! הציוניות פסקה מלעשות דרכה קדימה.

מספרים מהחסיד ר' אלעזר טשעכאנאווצער ז"ל שפעם אחת בא לבית הכנסת של מתנגדים בת"ב בעת אמירת הקינות, וכידוע החסידים האמינו יותר בעבודה שבלב מאמירת קינות ופיוטים, וכאשר אחד מהמתפללים הרבה להרים קולו באמירת איזה פזמון בהקינות, והחסיד הנ"ל הכיר מקול קריאתו המוזר שהוא איננו מגדולי אנשי הרוח שאל אותו, מה זה תצעק מרה כל כך? איך לא אצעק, השיבו השני, הלא בית המקדש והמזבח נחרבו ביום הזה?

ומה בכך? אמר החסיד בקר רוח, ונכנס עמו בדברים כדי לתהות על קנקנו, והוסיף ואמר, הלא השלחן הוא במקום המזבח, — תפלה במקום קרבנות, — בית הכנסת הוא המקדש מעט — והדברים האלו אינם חסרים לנו, ומה זה תצעק ותבכה כל כך?

אבל! אמר המתנגד, הלא כהן אני, ובזמן שביהמ"ק היה קים הלא נתנו לי מתנות כהונה, הזרוע, הלחיים והקיבה... ועתה חסר לי כל אלה!

אם זאת היא סבת צעקתך, הוסיף החסיד, הא לך חמשה ועשרים אגורים וקנה לך במקולין המתנות האלו ומנע קולך מבכי!

אבל יקירי, אמר שנית המתנגד, הלא חז"ל יאמרו לנו „מיום שחרב ביהמ"ק ניטל טעם בשר מן הבשר וניתן להעצמות" ואין טעם עוד בהבשר שאקנה... אם כן קנה לך עצמות ותמצא בהם טעם הבשר! אמר החסיד...

טובה היתה עצתך לוּ היו לי שינים ללעוס את העצמות, אבל לגודל אסוני חסר שינים אנכי, ענה המתנגד ברוח נכאה.

אם כן הוא הדבר, הוסיף החסיד, צעוק על שיניך (שריי אויף די צייהן!).

כן עלינו לאמר להרבה מאותם שלוקחים חבל בתנועה הציונית ומביטים עליה מנקודת השקפה של „מבן אדם חציר ינתן (מעין הקהה את שיניו), שאיפותיהם לציון היא שאיפה חומרית. ר' יהודה הלוי, כאשר שפך את רוח שירתו בגעגועיו לארץ הקדושה, אמר „אויר נשמות אויר ארצך", השאיפה לארץ ישראל צריכה להיות שאיפה רוחנית ואצילית, תחית הדת והנשמה, ותנועה כזאת היא העיקרית בהלאומיות של עם ישראל.

עתה, קורא יקר, באותה העת שאני מרבה דברים נגד אותם הלאומיים בלי דת, האומרים „מה העבודה הזאת לכם" — לא אמנע גם מלבקר את מומי המפלגה האומרים „מה העדות והחוקים" וכו' — אותם שעומדים מנגד להתנועה הציונִית, יען שאומרים שמחוללי התנועה המה רק יהודים לאומיים בלי דת כפי אשר הזכרנו. אמנם כן! השיטה הזאת היא באמת השיטה האמתית, לאומיות בלא דת, או ארץ־ישראל בלא דת ישראל — איננה חשובה בעיקרה.

אבל אחים יקרים! הלא זוכרים אתם היטב את המקרא שתוה"ק כתבה לנו בעד אנשים כגילכם, „והיה כי ישאלך בנך מחר".

זאת אומרת שעלינו לעמוד על המשמר, להיות עינינו פתוחות להשאלה של הבן של המחר! וכפי שאנו רואים אצל הבן ששואל „מה העבודה" לא הזכירה התורה המלה „מחר" — ובאמת עלינו להודות שאצל הלאומיים (אני מדבר מאותם הציונים שהולכים לארץ-ישראל) השאלה של הבן של „המחר" איננה שאלה קשה כל כך משאלת „המחר" של הבן בעל „העדות החוקים והמשפטים".

נתאר נא בנפשנו שחלילה כל אותם הציונים הבאים לארץ-ישראל, יטמאו את הארץ בדרכיהם, ויעברו על כל חוקות התורה, אבל דברי הימים שלנו מתקופת חיי העם בארץ ישראל יורו לנו כאשר עשה ישראל הרע בעיני ד' בימי דור אחד, הדור הקם אחריו השליך את דרכיו הרעים, ודבק בד' ובתורתו, — זאת ראינו בתקופת השופטים, אשר הכתוב יאמר לנו כמעט בחיי כל שופט ושופט „ויעש ישראל הרע בעיני ד'" „ויזעקו בני ישראל אל ד'" — וכן היה בזמן בית ראשון כאשר העמיד מלך אחד במות לאלהי נכר, בא המלך השני אחריו, והסיר הבמות האלה וטהר את הארץ, — וכן רואים בימי בית שני אחר תקופת ההילניזם, קמה תקופת החשמונאים, כן יש לקוות שאותם הלאומיים אשר יתישבו את עצמם בארץ-ישראל — בה„מחר" שלהם ישובו מדרכיהם וישברו עצביהם, וכמו שאומרים „עמך עמי" יאמרו גם „אלקיך אלקי".

כי אחר כל אלה כבר אמר לנו הצדיק מקאזניץ ז"ל בפירושו על דרך החסידות את המקרא „ולכל בני ישראל היה אור במושבותם" — שיש אור גנוז ונצוץ קדושה במסתרי לבו של כל אחד ואחד מישראל לו יהיה החוטא היותר גדול, — ואין בכלל ישראל, מי שיהיה אפיקורוס בתכלית,—ובדרך צחות הוסיף

ואמר שאפיקורוס היה רק פרעה, שהיה עליו לסבול עשר מכות, עד שאמר „ד׳ הצדיק ואני ועמי הרשעים״, — ואיש ישראל אם חלילה תבוא עליו מכה קטנה יצעק מיד ממעמקי לבו ויאמר, — רבש״ע הושיעה נא! — והאנחה הזאת תתפרץ מאותו האור הגנוז, בסתרי לבו של איש הישראלי. וזה הוא הפירוש של „ולכל בני ישראל היה אור במושבותם״—וממילא שאלת בן של „המחר״ בארץ-ישראל תפתר שמה פתרון רצוני ומועיל.

לא כן הוא עם השאלה הזאת בחוץ לארץ. פה השאלה של „והיה כי ישאלך בנך מחר״ היא שאלה מרה ומסובכה, ואין אנו רואים בשום אופן איזה פתרון להשאלה הזאת, — מה יהיה משפט הבן של המחר?

בשעיפים בחזיונות לילה בנפול תרדמה עלי אדם ורוח דמיוננו תוליכנו בין מפלשי מסתרי העתיד, תמונה נוראה תופיע לנגד עינינו, תמונת הרס ואבדן, בתי ישראל נהפכו על תלם, כל הקדוש והיקר, הכל נשטף, הכל נמחה... פלצות תאחז אותנו... הלב ישבר לרסיסים... רואים אנו את קללת התוכחה בעצם תקפה „בניך ובנותיך נתונים לעם אחר״... וכאשר אנו חושבים על שאלת הבן של המחר עולה על זכרוננו דברי חז״ל (הובא ברש״י על המקרא והיה כי ישאלך בנך מחר), „יש מחר שהוא מעכשיו״ — אנו רואים מחר כזה מעכשיו, הוא כבר התחיל. והספק והיאוש יחדרו עמוק עמוק בקרב לבנו ולוחשים באזנינו ששאלת הבן של המחר היא לאחר זמן.... עבר המועד...

היו ימים כאשר דברנו על דבר ארבעה בנים, הרשע היה „המפלצת״, הבן שהטיל אימה עלינו, וחרדה אחזתנו כאשר שמענו שיש בן רשע שאומר „מה העבודה הזאת לכם״, אינני מאמין במצוות המעשיות... אבל אחר כל אלה הבן הזה עמד בתחומו של היהדות, הוא אמר שאיננו מאמין, היה אפיקורוס, והרבה פעמים הראה אפיקורסותו רק לעיני השמש ובסתר לבבו

הוא היה יהודי מאמין, — כמו ששמעתי מבארים את דברי הנביא „שבתך בתוך מרמה במרמה מאנו דעת אותי“, ר״ל הוא מלא מרמה וגם „המאנו דעת אותי“ הוא גם כן במרמה, ובשקר הוא אומר שאיננו מאמין, והרבה פעמים כל הרשעה כלה שלו כעשן כלה כאשר בא בשנים... ועל רשע משנים שעברו יכולנו לומר „ישראל אף על פי שחטא ישראל הוא“.

אבל עתה נשתנו העתים, הסכנה איננה נשקפה מהרשע, אדרבה! אנו אומרים דברי התהלים, „ראיתי רשע עריץ וכו׳ ואבקשהו ולא נמצא“... אנו מבקשים רשעים כאלו! אבל אינם בנמצא... היינו שבעי רצון אם לפחות היו לנו עתה רשעים כאלו שיעמדו בתחום היהדות כהטפוס של הרשע משנים שעברו!

הדור הבא ירחיק ללכת הרבה והרבה יותר — המה הגיעו למדרגת „תם“, והבן של המחר שלו הוא במדרגת „שאינו יודע לשאול“, אינם שואלים עוד! ואם שואלים, שואלים מה זאת? אינם יודעים כלל מת הוא פסח? מה היא יהדות? המה במדרגת בן נכר „נתנכרו מעשיו לאביו שבשמים“, נכרים הם לנו, — הרחיקו ללכת מאד... ומה יהיה הבן של המחר? התולדה של אותו השאינו יודע לשאול?...

והשאלה הזאת, שאלת בן של המחר, היא לא רק שאלה אמעריקאנית, היא נעשית שאלה כללית, החילוק הוא רק שפה היא בהרבה בתי ישראל במדרגת „יש מחר שהוא לאחר זמן“, כבר עבר המועד לפתור אותה... ובארצות אחרות היא עומדת במדרגת „יש מחר שהוא מעכשיו“, אבל בשום אופן לא תפתר השאלה הזאת בארצות הגלות לפי תנאי החיים הפאליטיים החדשים, והתקוה האחת היא ארץ־ישראל אשר שם הוא העתיד שלנו ומציון תצא תורה ודבר ד׳ מירושלים, ורק אז נשיר שירה חדשה כאשר הדת והלאומיות ילכו יחדיו ותחית המתים תהיה מן התורה, ולהתקופה הזאת אנו מקוים, ובא לציון גואל.

דרוש ד׳ לפסח

וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ד׳ במצרים וייראו העם את ד׳ וכו׳.

תהומות יכסימו ירדו במצולות כמו אבן.

אמר ר׳ יוחנן משום ר׳ שמעון בן יוחאי מאי דכתיב פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה, כנגד מי אמר שלמה מקרא זה, לא אמרו אלא כנגד דוד אביו שדר במעי אמו ואמר שירה שנאמר ברכו נפשי את ד׳ וכל קרבי את שם קדשו, יצא לאויר עולם נסתכל בכוכבים ומזלות ואמר שירה שנאמר ברכו ד׳ מלאכיו גבורי כח עושי דברו, ינק משדי אמו ונסתכל בדדיה ואמר שירה שנאמר ברכו נפשי את ד׳ ואל תשכחו כל גמוליו, מאי כל גמוליו שעשה לה דדים במקום בינה, טעמא מאי כדי שלא יונק במקום הטנופת, ראה במפלתן של רשעים ואמר שירה שנאמר יתמו רשעים מן הארץ וחטאים עוד אינם, נסתכל ביום המיתה ואמר שירה שנאמר ברכו נפשי את ד׳ ד׳ אלקי גדלת מאד הוד והדר לבשת וכו׳.

(ברכות ד׳).

המפרשים הרבו לבאר לנו את המאמר הזה באופנים שונים, כי קשה להבין איך אמר דוד שירה על מפלתן של רשעים הא אמרינן (במגילה ד׳ י׳) דלא הניח הקב״ה לומר שירה במפלת המצרים דאין שמחה לפניו וכו׳ (עיין אהבת איתן על עין יעקב).

והנראה לי בזה, שחז״ל בהזכירם לנו שדוד אמר שירה כנגד חמשה דברים האלו, לא היתה כוונתם, כמו שמבינים אנחנו

בפשיטות, ששר את השירה, כמו ששרו ישראל על הים, — כי בין חמשה דברים האלו הזכירו לנו חז"ל גם את יום המיתה, ומה הוא השיר שהיה יכול דוד לשיר על יום המר הזה — וקינה לדוד מבעיא ליה! (עיין מהרש"א).

וכמו כן אין לנו לפרש הדברים כפשוטם שאמר שירה עוד כאשר דר במעי אמו, או מיד כאשר יצא לאויר עולם, — חז"ל דברו כאן על דבר רוח השירה, והתרוממות הנפש, אשר התעוררה בלב דוד, כאשר הסתכל בהדברים האלו,, אשר המה באמת דברים אשר אנו רואים אותם ראיה תמידית ותדירית, — ובכל עת ובכל שעה יופיעו לנגד עינינו, אבל על-ידי תדיריות ותמידיות הופעתם אינם עושים עלינו שום רושם, ולבנו לא יתרגש, ולא יתפעל מהם כלל, ומביטים אנחנו עליהם בשויון נפש ובקר רוח על-ידי ההרגל והתדיריות שלהם, — ודוד המלך בעל רוח השירה ונפש הפיוטית, כאשר הסתכל בהדברים האלו, לבו נתמלא רגשי קודש, ושלהבת יה אחזה בקרבו, ורוח השירה נתעורר בקרבו אף כאשר ראה הדברים אלו, אשר אינם עושים שום רושם על האדם הפשוט.

וכוונת הדברים „ד ר ב מ ע י א מ ו ו א מ ר ש י ר ה" ר"ל הוא צמצם את מחשבתו על ההתפתחות של יצירת הולד במעי אמו — ואמר ברכו נפשי וכו. הוא ראה את האלקות ביצירת האדם; — כמו שתקנו לנו חז"ל לאמור „אשר יצר את האדם בחכמה", — ביצירת האדם ראה את החכמה האלקית — לא כאותה השיטה המינית של עוואָלוציאָן שהתפתחותו של יצירת מין האנושי באה על-פי מקרה, כי כלל גדול הוא שהמקרה לא בחכמה.

וכן הוא פירושם של הדברים „ י צ א ל א ו י ר ע ו ל ם ו א מ ר ש י ר ה " ר"ל — התבונן בטבע האויר, אשר כידוע אויר יכיל בקרבו ב' יסודות שונים, חומצי ופחמי "Oxygen",

"Carbon",— החומצי הוא הרוח החיה המסבב את כל גלגלי המכונה של כל מיני בעלי חיים, — והפחמי הוא היסוד אשר נותן מזון וקיום לכל מיני הצומח, — וכאשר הבעל חי ישאוף בקרבו את האויר, הוא יתפרד לחלקיו בגוף הבעל חי, על פי איזה כח טמיר ונעלם, אשר היוצר הטביע בגוף של הבעל חי, — והיסוד החומצי ישאר שמה, ועובד את עבודת תנועת החיות של הבעל חי, והגוף פולט את היסוד הפחמי חוצה, — יען כי אין לו להגוף שום תועלת ממנו, — וטבע הצמחים הוא להיפוך, גם המה ישאפו בקרבם את האויר, כי בלעדי האויר הצמחים לא יוכלו להתקיים, אבל טבע הצמחים הוא להיפוך, מטבע הבעלי חיים, לקיומם נחוץ היסוד הפחמי, וכאשר האויר בא אל קרבם פנימה ויתפרדו לחלקיו, — הפחמי עושה אצליהם את פעולת הקיום שלהם, ולהם אין שום תועלת מהיסוד החומצי ופולט אותו חוצה וכן חוזר חלילה...

וזאת היא שהמאמר יאמר לנו „יצא לאויר העולם" — כאשר הסתכל בהרכבתו של האויר, ועל ההיפוך הטבעי של החי והצומח בהשתמשם את האויר, — אמר שירה.

וכמו כן כאשר „הסתכל בכוכבים ומזלות" כאשר התבונן על הסדר והמשטר השורר במערכת השמים, אמר שירה, כמו שמפרשים את הפסוק „השמים מספרים כבוד אל" וכו' ר"ל שבכל יום ויום אנו יכולים לראות את כבוד ד' בסדרי מערכת השמים, — אבל אין אנו מתבוננים בזה, יען כי טבע האדם הוא שהוא לא יתפעל מענין שהוא רואה ראיה תמידית ותדירית — וזאת שהפסוק מסיים „יום ליום יביע אומר ולילה ללילה יחוה דעת", כלומר יען שהוא רואה זאת ראיה תמידית ותדירית, יען שהוא רואה מדי יום ביומו לכן „אין אומר ואין דברים"... אבל לב שירותי ופיוטי כלב אדוננו דוד לא יכול התאפק מלומר שירה כאשר הסתכל בכוכבים ומזלות אף שהוא ראה זאת ראיה תמידית.

„ינק משדי אמו ואמר שירה". ידוע הוא השם "Nitrogen Cycle" שקוראים חכמי הביאָלאָגיע להסדר השורר בחוקי הטבע, איך כל דבר הנפסד מגופי בעלי חיים וגם גופי הבעלי חיים בכלל, כאשר החיות תפרד מהם יתהפכו כחומר חותם לחומרים הנקראים Nitrates, ואותם החומרים יבולעו בבטן האדמה, — והאדמה נזונת מחומרים האלה, — ובלעדי החומרים האלה אין בכח האדמה להוציא את צמחה, להצמיח את מיני הצמחים, אשר בלעדי הצמחים, בעלי החיים אינם יכולים לחיות, וכן חוזר חלילה, מן החי והנפסד ממנו, נעשה מזון בעד האדמה, — האדמה תזון מהחומר הזה, ואח"כ תוציא מזון בעד בעל החי, — וכמו שיניקת התינוק משדי אמו — הוא ע"י הפראָצעס של „דם נעכר ונעשה חלב", „והקב"ה עשה לה דדים במקום בינה" כדי „שלא ייינק במקום הטנופת" — כן הוא עם הזנת כל בעלי החיים בכלל — „דם נעכר" מהנפסד ומהנעכר היוצא מגופי בעלי החיים „נעשה חלב". ר"ל הצומח המרהיב עין רואה, ויוצר הטבע הטביע את חותמו בהתפתחות הנפלאה הזאת, כדי שלא יינק במקום הטנופת... ומי הוא הנבער מדעת? שאיננו רואה בזה שד' בחכמה יסד ארץ ויש יוצר להיצירה!

ראה במפלתן של רשעים ואמר שירה

בהברכי נפשי הזה עלי להאריך מעט ולהרבות דברים על דבר התקופה שאנו חיים בה, אשר היא תקופת „מפלתן של רשעים". בימינו זכינו לראות איך המלך האביר אשר הרבה לשפוך דם ישראל כמים יותר מכל המלאָכים האכזרים שהיו לפניו, קבל את ענשו במדה ישרה ונכונה... המלך שהלך בעקבות פרעה ורצה לרפאות את עצמו מצרעתו (צרעת המרידה שפרחה ביסודי המלוכה שלו). בשחיטת ילדי ישראל... צלל כעופרת בתהום הנשיה, — והוא עם כל משפחתו נקברו קבורת חמור, ושם וזכר לא נשארו להם.

רחוקים אמנם אנחנו עוד מלאמר שירה על מפלתו — כי „משורש נחש יצא צפע" ופדות נפשנו עוד רחוקה מאתנו מאד, אבל רואים אנו בזה את יד ד׳, ולב מי לא יתרומם מזה לראות שאצבע אלקים היא, וכי יש אלקים שופטים בארץ.

חכמי המדרש יאמרו לנו על המקרא „וילך אברהם למסעיו" ש„בחזירתו פרע את הקפותיו" — וכמובן הדברים האלה נאמרו בדרך מליצה, כי לא יתכן לאמר שאברהם אבינו לוה מעות מבני אדם בעת שלא ידע לבטח, כאשר ירד מצרימה שבידו יהיה לפרוע הקפותיו, — גם לא יאומן שהיו אז אנשי חסד כאלה שירצו להניח מעותם על קרן הצבי, וילוו לאיש נודד מארץ נכריה, בעת רעב ומחסור ששרר אז.

לדעתי הדברים האלו נאמרו בדרך מליצה, כמו שאמרו לנו המפרשים על־פי מה שיסופר בספר חובות הלבבות ב„שער הבטחון", בחסיד אחד שנסע מביתו לארץ מרחקים לבקש טרף לנפשו, — ויקר מקרהו להתוכח עם אמגושי אחד על דבר אמונתו, והחסיד גנה את אמונת האלילים וישבח את אמונתו, כי מאמין הוא בד׳ באלקי היחידי אשר השגחתו היא על כל ברואי חלד, והוא זן ומפרנס מקרני ראמים עד ביצי כנים. כאשר שמע האמגושי את דבריו, אמר אליו, הלא דבריך סותרים את מעשיך! הן תאמר כי תאמין באלקים שהשגחתו צופיה על כל, והוא הזן ומפרנס, ומדוע לא נתן לך אלקים שאתה בוטח בו את פרנסתך במקומך שלא תצטרך להיות נודד ללחם ואיה אמונתך? ויכלם החסיד ולא מצא מענה, ויקבל עליו על עצמו לשוב העירה.

כן היה עם אברהם אבינו, כאשר עליו היה לעזוב את ארץ מולדתו ולרדת מצרימה, ובכל מקום בואו כאשר ראה שבני אדם עובדים לעץ ולאבן, הוכיח את אולתם על פניהם, והרבה לדבר על דבר אמונתו החדשה אמונת אל אחד בורא ומשגיח על כל, — ובלי ספק האנשים ששמעו אותו מדבר על דבר אמונתו שאלו

אותו אותה השאלה של האמגושי, מדוע זה אנחנו יושבים שלוים ושקטים ואתה נודד ללחם? — ותשובת אברהם אבינו לא נכנסה באזניהם, כי התשובה האמתית על השאלה הזאת היא רק האמונה, שהצור תמים פעלו ולא יעות משפט, ואָטמו אזניהם משמוע תשובה כזאת. והיה נשאר להם חייב, — תשובה על שאלתם.

אבל כאשר חזר ממצרים, ו„אברהם היה כבד מאד במקנה בכסף וזהב" — וד' עשה שפטים במלך מצרים אשר רצה להצר לאברהם — הנס הזה היה נשמע בכל מקום, — לכן כאשר חזר ממצרים הוא נסע באותם המקומות שלו ברדתו מצרימה, ופרע את הקפותיו, ר"ל התשובות שהיה נשאר להם חייב על שאלתם.

על־פי דברי הרעיון הזה גם אנו יכולים לומר שעומדים אנחנו בתקופה של „בחזירתו פרע את הקפותיו".

דכירנא כד הוינא טליא כאשר למדנו אצל המלמד את הסדרה „לך לך" הרבי שלנו היה גם כן באותו מצב שאברהם אבינו היה בעת רדתו מצרימה הוא היה מוקף כתנורו של עכנאי עם שאלות שונות מתלמידי החדר כאשר באר לנו את המקרא „ואברך מברכך ומקללך אאור" (ואותה העת היתה תקופת פּאָגראָמים וגירושים בארץ רוסיא), כל אחד מהתלמידים שאל את המלמד איה היא הבטחת הקב"ה לאברהם של ואברכה מברכך וכו'? אותם הרשעים שאוכלים את ישראל בכל פה, עולים מעלה מעלה ואנו יורדים מטה מטה?

ואעלה על הניר עוד איזה מאורע שקרה זמן לא כביר אחרי זה, — רבנים מכל אפסי ארץ רוסיא התאספו לפעטערבורג, להשתדל אצל השרים היושבים ראשונה במלכות, להקל מעט את עול הגזירות אשר נתחדשו מיום ליום בימים המרים של ימי אלכסנדר השלישי ימ"ש, — וכאשר עלתה ביד הרבנים עם גדולי ישראל אחרים על־ידי השתדלותו של הבארון גינזבורג — להשיג

ראיון אצל השר הפנימי, — הודיע זה האחרון להצורר פּאָביע־דאָנאָסצעוו ימ״ש שיהיה אצלו בעת הראיון, וכמובן הרבה לשפוך חצי זעמו על עם ישראל כמנהגו, ובדברים דוקרים כמדקרות הרב אמר: „רואים ומבינים אנו את התועלת שכל הנבראים מהדומם עד המדבר מביאים לקיום ולהתפתחות העולם, רק קצרה בינתי מהבין מה היא התועלת שעם ישראל מביא להעולם בקיומם — המה כצרעת ממארת לארצנו הגדולה והקדושה ולכל העולם בכלל, ולמה נברא עם כזה!״

דברי הצורר כמובן פעלו על לב השר הפנימי יותר מתחנוני גדולי ישראל — והגזירות נשארו בתקפם.

כאשר הרחקו הרבנים מבית השר הכירו וראו לתמהונם שצחוק עבר על פני הגאון ר׳ יצחק אלחנן ז״ל, וכאשר שאלו אותו על דבר סבת הדבר, אמר להם שעל ידי דברי בלע של הצורר הוא מבין עתה כוונת החומש, והוא רואה שישועה קרובה לבוא, והוסיף לאמר, שהפסוק בפ׳ בלק „כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל״ הוא פסוק קשי ההבנה, והרבה מהמפרשים נתנו פירושים שונים על דבר הפסוק הזה וכולם לא מצאו חן בעיניו כהפירוש שהוא מבין עתה על־ידי דברי הצורר.

והפירוש הוא כך, הוסיף הגאון, „כעת״ ר״ל כאשר תגיע העת שיאמרו על עם ישראל „מה פעל אל״, ר״ל למה ברא אל עם כזה? אז תתחיל התקופה של „הן עם כלביא״ וכו׳...

המאורע הזה אשר היה נדפס בהרבה עתונים ברוסיא עשה רושם אדיר על הקוראים העברים ובפרט על הקוראים הצעירים, בעלי לב רגש, ופירושו של הגאון ז״ל היה כמים קרים על נפש העיפה והפיח רוח תקוה ובטחון בלבות נערים כגילי וצפינו לישועה.

ובאותה עת החלה באמת תקופת אתחלתא דגאולה, רעיון הציוניות החל להתפשט בין שדרות העם, הממשלות החלו להכיר באופן רשמי את התנועה הציונית, — ומלכות רוסיא אשר הפילה חתיתה על הארץ החלה מאותה עת לרדת מטה מטה עד שנפלה ולא תוסיף קום — והממשלת זדון הזאת עם נסיכיה ושריה אשר משמם נחתה ארץ, כלה בעשן...

ומי מלל אז, שאותם הדברים שאמר הצורר פאָביעדאָנאָס־צעוו על עם ישראל, יאמרו כל עמי התבל במשך ימי דור אחד על אותו העם של פאָביעדאָנאָסצעוו, — „צא טמא יאמר להם!" אסורים לבוא בקהל עמים, וכל יושבי תבל מביטים עליהם כעל צרעת מאמרת שנדבקה בחלק אחד מהגוף האנושי, — „איך נפלת משמים ארץ חולש ע"י גוים"... ואותם הנסיכים, שרי הפלכים הפרתמים והפחות מוכרים עתה עתונים עברים בחוצות הערים הגדולות לנודדים עברים...

רואים אנחנו אמיתת הבטחת הקב"ה „ומקללך אאור"! מצאנו תשובה להשאלה ששאלנו את המלמד! הוא פורע עתה את הקפותיו... כאברהם אָבינו בשעתו — ואנו אומרים „ברכי נפשי את ד'", כמו שאמר דוד כאשר ראה במפלתם של רשעים וראה בזה את גמול הרשעים מאלקי הגמול... רואים אנו בחוש ובעין שיד ד' עשתה זאת! ואנו מלאים תקוה ובטחון כמו שנתקיים ה„מקללך אאור" כן יתקיים בנו סופו של המקרא „והיה ברכה", וקרן ישראל ירומם ויתנשא ושונאינו יראו ויבושו כדברי הנביא „קודש ישראל לד' ראשית תבואתו כל אוכליו יאשמו".

נסתכל ביום המיתה ואמר שירה

הברכי נפשי הזה הוא הבריח התיכון של כל המאמר, רוח השירה של דוד המלך, לא עזב אותו גם בהתבוננו ביום המיתה,

סופו של אדם לא הפחיד אותו... כאשר הסתכל במרחבי הבריאה וראה איך החכמה האלקית תסובב את כל גלגלי מכונת הבריאה, והכל הוא בסדר ובתכלית, ואין כל דבר נפסד בתבל... הבהלה והפחד של יום המיתה חלפה והלכה לה... ולהיפוך הוא אמר שירה על יום המיתה — אם היסוד הפחמי הנפסד מנשימת האדם יתעלה אחר הפסידו ויחיה את הצומח, או החומצי הנפסד מנשימת הצמחים יתעלה ויחיה את החי! אם החומרים הנפסדים מהחי לא ירדו לטמיון וכליון שלהם הוא סבת הצמיחה — ועל ידיהם יש לעץ תקוה! היתכן שהאדם שהוא בחיר היצירה ימות, ויחליש ויגוע, וגורלו לא יהיה לפחות כ„גללו אשר לא לנצח יאבד" — כאשר אנו רואים בה — Nitrogen Cycle — וכאשר התבונן בדברים האלו הבין שהמיתה איננה מיתה עולמית ויקיצו וירננו שוכני עפר! ואמר „ברכי נפשי את ד'".

על־פי הרעיון הזה נבין דברי ריש לקיש במס' שבת דף ל' שדרש על המקרא „והיה אמונת עתך חוסן ישועות" וכו' אמונה זה סדר זרעים, והמפרשים נדחקו לפרש מאין מצא לו ריש לקיש להסמיך אמונה לזרעים? אבל לפי הנ"ל נוכל לומר שמסדר זרעים ר"ל מהטבע שהטביע הקב"ה בסדרים של זרעים בהזנת ובצמיחת האדמה איך הנפסד מהחי יתהוה מזון להאדמה והאדמה תוציא זרעים כפי אשר הזכרתי, וכאשר אנו מתבוננים בסדרם של זרעים תתחזק בלבנו האמונה להאמין בהשארת הנפש, בתחית המתים ושיש בורא אשר עיניו משוטטות בכל, גומל לאיש חסד כמפעלו נותן לרשע רע כרשעתו, וזה שאמר ריש לקיש אמונה זה סדר זרעים. וד"ל.

דרוש ה׳ לפסח

חכם מה אומר, מה העדות החוקים והמשפטים אשר צוה אלקינו אתכם, אף אתה אמור לו כהלכות הפסח אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן: רשע מה הוא אומר, מה העבודה הזאת לכם, לכם ולא לו, אף אתה הקהה את שניו ואמור לו בעבור זה עשה ד׳ לי בצאתי ממצרים, לי ולא לו, אלו היה שם לא היה נגאל.

כפי שאנו רואים בעל ההגדה לא הזכיר בתשובותיו להחכם והרשע אותן התשובות שנזכרו בתורה, במקום התשובה הנזכרת בפרשת ואתחנן „ואמרת לבנך עבדים היינו לפרעה במצרים ויוציאנו ד׳ ממצרים ביד חזקה“ וכו׳ שהיא התשובה לשאלת החכם — בעל ההגדה יצוה לנו לאמור „כהלכות הפסח אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן“ — ועל שאלת הרשע לא הזכיר בעל ההגדה את התשובה, שנמצא בפ׳ בוא „ואמרתם זבח פסח הוא לד׳“ שהיא התשובה לשאלת „מה העבודה הזאת לכם“ רק צוה לנו להקהות את שיניו וכו׳? ומפרשי ההגדה כבר אמרו בזה פירושים שונים כל אחד ואחד לפי דרכו בקודש.

ולפענ״ד נראה שבעל ההגדה מצא סמך בדברי התורה שתשובותינו לשאלת הבנים לא תמיד יכולין להיות בסגנון אחד, כי הכל תלוי בהזמן שהשואל בא עם שאלתו, — וזה נרמז בדברי התורה „והגדת לבנך ביום ההוא“, זאת אומרת שעלינו להתאים התשובה עם „היום ההוא“... היום שבו הבן בא עם שאלתו.

כי בדרך כלל ענין תוכחה והטפת מוסר דורש מאתנו הבנה יתירה כדברי הנביא „ד׳ אלקים נתן לי לשון למודים לדעת לעות“.

וכדברי חז"ל (עירובין ט"ז) „אמר ר' עקיבא תמה אני אם יש בדור הזה מי שיודע להוכיח", ר"ל עליך לדעת את תנאי הזמן שאתה חי בו, ואת תכונת נפשו של איש שאתה בא להוכיחו, וזה שאמר „אם יש בדור הזה" וכו', פעם אתה יכול להשתמש באמצעי של „הקהה את שיניו", והתוכחה יכולה להיות או כמו שאמר רב (ערכין ט"ז) עד הכאה, או כשמואל עד קללה, או כר' יוחנן עד נזיפה. והרבה פעמים חלילה לנו להשתמש באמצעים כאלו, כי במקום לתקן יכול אתה לקלקל הרבה.

כמו שמפרשים את הפסוק (משלי ט') „אל תוכח לץ וישנאך הוכח לחכם ואהבך" ר"ל שלא תאמר לרשע שהוא לץ ורע מעללים, טוב לאמר לו שהוא חכם, אמור לו ראה בני, הלא חכם אתה ולא יאות לך לעשות רע—וכבר אמרו לנו חכמי המוסר שחולי הנפש המה כמו חולי הגוף ורפואת הנפש כרפואת הגוף. כמו ברפואת הגוף על הרופא לראות שהרפואה תהיה מתאימה לפי מזגו ותכונתו של החולה, — כן הוא עם רפואת הנפש.

אנו רואים למשל איך הרופאים בזמננו אינם משתמשים בהרבה מאופני הרפואה שהיו נהוגים בימי קדם — כמו הקזת הדם, או להעמיד עלוקות על גופו של החולה, — האמצעים האלו אף שהראו את פעולתם לטובה, בדורות שעברו, כי זיבת דם מהגוף אף שהחולה נחלש מזה הרבה, — אבל השכר היה גדול מההפסד, כי החולה נשתחרר על ידי זאת מהדם המנוגע שהיה סבת מחלתו, — בכל זאת, רופאי זמננו אינם משתמשים באמצעים אלו, יען כי מצאו שהאמצעים האלו יחלישו יותר מדאי את גופו של החולה, — והרבה פעמים החולה איננו מרובה בדמים וזיבת הדם מהגוף על־ידי העלוקה או על־ידי הקזה, תוכל להביא תוצאות מסוכנות בכנפיה בעד גופו של החולה החלש.

ועל ידי זה רופאי זמננו משתמשים באמצעים יותר פשוטים, מחככים את מקום המנוגע (מאסאזש) או מניחים נוד מלא מים

רותחים, אשר פעולתו היא לחמם ולהרתיח את גופו של החולה, ועל ידי זה תתעורר ביתר עוז וביתר שאת מרוצת הדם של הגוף, — ותוצאות הדבר הן שהדם המנוגע יזדכך ויטהר בזרם הדם הבריא והחולה שב לאיתנו.

והרבה פעמים אין דעתם של הרופאים נוחה גם מהאמצעים האלו — ובמקום החמים והרותחים, ישתמשו להיפוך בנוד מלא קרח, — והקרירות תעשה אותה הפעולה הרצויה, שהחמימות והרתיחה הביאה, — והכל הוא לפי מזגו ותכונתו של החולה.

שנויים כאלו נעשו במשך השנים האחרונות בסדרי ובאופני רפואות הגוף, וכן עלינו להתנהג בסדרי ובאופני רפואות הנפש.

אין אנו יכולים בשום אופן להשתמש בתוכחותינו ובתשובותינו לשאלות הבנים באותם האמצעים החריפים שהשתמשו בהם בשנים שעברו „הכאה" „נזיפה" „קללה" „הקהה את שיניו", כבר עבר זמנם של האמצעים האלו. כי במקום להביא רפואה יחלישו עוד יותר את הגוף של היהדות אשר נעשה חלש יותר מדאי בשנים האחרונות, — השכר יצא בההפסד, — והרבה פעמים עלינו לדקדק הרבה אם יכולים אנו להרשות לנו תוכחה חמה יותר מדאי... כי חלישותו של הגוף כבר הגיעה למדרגה שאיננה סובלת החמימות והרתיחה היתירה, ואם הראשונים לא נכוו ברותחים, אם המוכיחים או האבות מדורות שעברו, דברו רתת, והעם או הבנים נתנו אוזן קשבת לדבריהם, — סכנה היא להשתמש בהדורות האלו אפילו בפושרין... והרבה פעמים על האב או על המוכיח בכלל להיות קר ומתון ולהשתמש כמו שמשתמשים ברפואת הגוף בנוד קר (אַ קאַלטען קאָמפּרעס)...

וגם נביאינו הקדושים לא השתמשו בסגנון אחד בדברי תוכחתם לעם כמו שאמרו לנו חז"ל „אין שני נביאים מתנבאים

בסגנון אחד" (סנהדרין פ"ט). החכם מכל אדם ברצותו לעשות „אזנים לתורה" שהעם יטו את אזנם לשמוע דברי מוסרו וחכמתו... פנה אליהם במשלים וחידות כדברי הכתוב „ויותר שהיה קהלת חכם עוד למד דעת את העם ואזן וחקר תקן משלים הרבה" (קהלת י"ב). . .

ואפשר לומר שזאת היתה כוונת חז"ל בדבריהם „שעשה אזנים לתורה", כי כפי הנראה בכתבי קודש ובדברי חז"ל מצב התורה לא עמד באותה המדרגה הגבוהה בימי שלמה, כאשר היה בימי דוד אביו, העם בא בברית המסחר עם הרבה מעמים נכרים— וכסף וזהב היה כאבנים בחוצות ירושלים — ובתקופה כזאת השכיל שלמה בחכמתו למשוך את עם ישראל להתורה על ידי המשלים והחידות — ורק על-ידי האמצעים האלו הצליח שהעם נטה אוזן לשמוע לדבריו ועל ידי זה „עשה אזנים לתורה"... וחזקיה בדורו השתמש באמצעים אחרים, הוא „נעץ חרב בביהמ"ד" — ואמר כל מי שאינו עוסק בתורה ידקר בחרב... ישעיהו בדברי תוכחתו הרשה לו לדבר דברים קשים כנגדים לעם, „ידע שור קונהו וחמור אבוס בעליו", „זרע מרעים בנים משחיתים", ותחילת דבר ד' בהושע היתה „קח לך אשת זנונים וילדי זנונים".

ועל פי התרגום יונתן מובא ברש"י הדברים „קח לך אשת זנונים" איננו כמשמעו ועל פי תרגומו כוונת הדברים היא, „איתנבי נבואה על יתביה קרתא טעוותא", ו„קח" האמור כאן, הוא לשון למוד, הוא למד אותם לשוב בתשובה, ע"ש ברש"י. וכנראה כאשר על הושע היה לדבר לאנשי דורו שהשחיתו את דרכיהם והיו מלאים עם „אלה וכחש ורצוח וגנוב ונאף" וכו' על הנביא היה לדבר אליהם באופן כזה לתאר להם את הסחי והמאוס של החיים האי-מוסריים ולקח לו למשל את האשה הזונה (עיין בספרי זה בדרוש לחג השבועות).

וכמו בדברי תוכחתנו ותשובותינו לשאלת הבנים, האופן של התוכחה והתשובה ישונה לפי הזמן ותכונת הנפש של אותם אשר אליהם אנו פונים בדברינו — כן תשונה אמת המדה אשר בה אנו מודדים מדרגת המצב הרוחני ואת תכונת-נפשם של השומעים. וביותר מורגש השנוי הזה בנוגע למדרגת הבנים. הרשע של העבר יכול להכנס תחת סוג של החכם בזמן ההוה — והחכם של זמן ההוה לרשע היה נחשב בזמן העבר, וכן הלאה, והכל תלוי בהזמן ובהדור, שפושט צורה ולובש צורה.

(כמו שמספרים מהרבי הקדוש ר׳ בונם ז״ל מפרשיסכא כאשר ראה אחרי פטירתו של היו״ד הקדוש ז״ל שחסידיו יתרבו מיום ליום והדבר לא היה לרצון לפניו כי ברוב ענוותנותו החזיק את עצמו שאיננו ראוי והגון לאותו הכבוד, לכן אמר בדרך צחות שעתה הוא מבין את דברי חז״ל שאמרו לנו „הראה הקב״ה לאדם הראשון דור דור ודורשיו דור דור וחכמיו" וכו׳ שלכאורה קשה להבין הלשון „דור דור וחכמיו" וכו׳ הלא הדורש או החכם תופס מקום בראש, ולפי זה היה לו לבעל המאמר להתחיל בהחכם ולאמר „חכמי הדור והדור, דורשי הדור והדור" וכו׳.

אבל כפי שאני רואה עתה, הוסיף הרבי הנ״ל, אני מבין היטב כוונת המאמר, — הקב״ה הראה בכוונה את הדור מקודם להחכם, או המנהיג, כי אם היה עושה להיפוך, והראה לאדם את חכמי הדור או מנהיגי הדור מקודם, הלא כאשר היה מגיע להדור שאנו חיים בו, והיה מראה לאדם הראשון שאיש כמוני (הוא אמר בלשונו הקדוש, א פיהרער וויא דער בלינדער בונם, כי הוא היה לו ראיה חלישה מאד ולבסוף ימיו נעשה סגי נהור) הוא מנהיג הדור, — אדם הראשון בלי ספק היה מרים את קולו בבכי ובצעקה, והיה מוחה בכל עוז שיוצאי חלציו יהיו מסורים תחת הנהגתו של מנהיג כזה.

לכן הראה לו הקב"ה מקודם את הדור, ואח"כ המנהיג, וכאשר התבונן במצב הדור, אז הוא הבין היטב שאיזה מנהיג שיהיה, אפילו מנהיג כמוני, גם כן ראוי הוא להיות מנהיג של אותו הדור.

הפתגם המחוכם הזה, אף שנאמר רק בדרך צחות, בכל זאת אנו רואים בזה איך גדולינו כבר ראו את ירידת המצב הרוחני של העם ומדרגת חכמי ומנהיגי העם תלוי במצב הרוחני של הדור ופרנס לפי הדור, כדברי חז"ל בערכין י"ז, פליגי בה רבנן חד אמר פרנסלפי הדור, וחד אמר דור לפי הפרנס...

בזמננו אם האב זוכה שבנו עומד בתחומו של היהדות איננו מחלל שבת, מניח תפילין בכל יום, ומי ידבר עוד אם הבן יש לו איזו ידיעת התורה אפילו היותר קלה, בן כזה בזמננו הוא בן אשר ההורים יתברכו בו, בן חכם יקרא — ובדורות שעברו היינו לשחוק אם אמרנו על בן שאלה לו, שהוא בן חכם, — כי המעלות האלו וידיעת התורה ממין כזה, לא היתה נחשבת לאיזו שלימות יוצאת מגדר הרגיל, אדרבה איש שחסר לו זאת היה נחשב ליוצא מגדר הרגיל.

כמו שאמר לנו התנא באבות „אם למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך", ופירושם של הדברים הוא כך.

ידוע הוא שכל דבר שיש בהעדרו חסרון, אין במציאותו מעלה, ולהיפוך אם יש במציאותו מעלה אין בהעדרו חסרון, אין אנו אומרים למשל על איש שרואה בעיניו, שהולך ברגליו, ושומע באזניו, שהאיש הזה הוא מוכתר במעלות, על ידי זה שיש לו החושים האלו בשלימות, — כי החושים האלו שהטבע חוננה בהם את האדם, אף שאין ערך לחשיבותם ולגודל ערכם על ידי התועלת שמביאים להאדם, — בכל זאת, לא יחשבו למעלות מיוחדות, אשר על ידיהן האדם שנתברך מהיוצר בהחושים האלו

יהיה נחשב בעינינו לאיש בעל שלימות, — ההעדר שלהם יעשה את האדם לבעל מום; יש חסרון בההעדר, אבל אין מעלה בהמציאות שלהם.

למעלות יחשבו רק אותו מין השלימות כמו למשל איש שיודע פרק בשיר, או מצוין באיזה כשרון נפלא, אשר אף אם יבצר ממנו הכשרון הזה, ו„ההעדר" שלו אין חסרון, — כי אין אומרים על איש שאיננו יודע לנגן, או שאיננו מצוין באיזה כשרון נפלא שהוא בעל מום ושיש חסרון בהאיש הזה, — ואם אין בההעדר חסרון יש במציאותו מעלה.

וזה שאמר לנו התנא „אם למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך", שהאדם אל יתגאה את עצמו אף אם למד תורה הרבה, כי ידיעת התורה היא ענין הכרחי להאדם, כמו חוש הראיה, או החושים האחרים, אשר בלעדם האדם לבעל מום יחשב, ואין במציאותם מעלה, — יען שיש בההעדרם חסרון.

כן הוא עם ידיעת התורה, שבלעדה האדם לבעל מום יחשב, וכאשר יש בההעדרה חסרון, ממילא אין במציאותו מעלה, — ואיך יתגאה האדם אם למד תורה הרבה, ואיך הוא יכול להחזיק טובה לעצמו על ידי זה. וזה שסיים התנא, כי לכך נוצרת! כי הוא כמו החושים האחרים אשר היוצר הטביע במהותו של האדם.

כה אנו רואים את השקפת חז"ל על ענין של ידיעת התורה, שאף ידיעה מרובה היתה נחשבת בעיניהם כידיעה הכרחית, — כמו שהביעו בדבריהם „אם למדת תורה הרבה" וכו' — ואף שנתמעטו הלבבות במשך שנות הגלות, בכל זאת אנו זוכרים עוד שגם בתקופה שאנו חיים בה, עד היכן היתה צריכה להיות גדולה ידיעת התורה אצל מי שזכה להקרא בשם חכם, והצטיינות המעלות והמדות של הבן-חכם, — ואם נרצה למדוד מדרגת החכמה באותה אמת המדה שמדדנו אז, מה„ארבעה בנים" ישארו רק שלשת.

ועל בחינה כזאת יסובב הציר של מדרגת הד׳ בנים, החכם בחכמתו, והרשע ברשעתו וכו׳, כי גם הרשע של העבר איננו הרשע של זמן ההוה.

ובזמננו נוכל להשתמש בדברי התהלים באופן אחר, מלבד הכוונה הפשוטה „ראיתי רשע עריץ ומתערה כאזרח רענן ואבקשהו ולא נמצא״, ר״ל שעלינו לבקש את הרשע שהיינו רגילים לראות בדור העבר, אנו מבקשים רשעים כאלו, אבל אינם בנמצא...

כה אנו רואים את החליפות והתמורות שיד הזמן הביאה בכנפיה בנוגע למדרגת מצב הד׳ בנים וממילא לא יכול היה בעל ההגדה להודיע לנו מה שעלינו להשיב על שאלת החכם והרשע בפרטות, — כי הוא דבר שתלוי בזמן כפי אשר הזכרתי; לכן אמר לנו בדרך כלל, על שאלת החכם אמר, „אמור לו כהלכות הפסח אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן״.

והזכיר הלכה הזאת שהיא המשנה האחרונה של מס׳ פסחים, — וכוונת בעל ההגדה היתה בזה, שיאמר להבן החכם כהלכות הפסח... שיברור מכל הלכות הפסח המסודרות במס׳ פסחים מתחילתה של המס׳ עד סופה, שהוא „אין מפטירין אחר הפסח״ — ובאותן ההלכות וטעמי ההלכות, ימצא תשובה מתאימה לפי רוחה של השאלה ולפי רוח הזמן אשר החכם בא עם שאלתו.

ולשאלת הרשע אמר בדרך כלל „הקהה את שיניו״, והיא רק בעת שאתה רואה שהוא מוציא את עצמו מן הכלל, בעת שאתה רואה שהוא בועט בעמו ומוציא את עצמו מכלל ישראל, ובין כך ובין כך הוא כבר פנה עורף לעמו ולתורתו, — אז טוב יותר שלא לכנוס בדברים עמו. וזה שסיים בעל ההגדה „לי ולא לו״. בעל ההגדה לא הזכיר „לי ולא לך״ רק „לי ולא לו״ זאת

אומרת שהוא איננו ימתין כלל לתשובתך והוא עוזב אותך ואיננו רוצה כלל לכנוס בדברים עמך — לבן כזה אין לך מה להשיב, כי איננו מחכה לתשובתך, ורק לבן כזה יכול אתה להשתמש עם איזה אמצעי שתרצה, „הקהה את שיניו", הכאת, קללה! תוכל להתיאש ממנו ולאמר „אילו היה שם לא היה נגאל".

אבל כל זמן שלא הוציא עצמו מן הכלל חלילה לנו לדחוף את הרשע בשתי ידים, עליך להשיב לו כמו שאמרה תוה"ק „והגדת לבנך ביום ההוא", אף שבזמן העבר בן כזה היה נחשב לרשע, אבל עליך לחשוב עם „היום ההוא" העת אשר אתה חי בה ויתוסף לבן כזה יהיה כמו שאמרו לנו חז"ל, „שמאל דוחה וימין מקרבת".

דרוש ו׳ לפסח

ויהי בשלח פרעה מי צווח ווי פרעה ד"א ויהי בשלח פרעה מי אמר ווי משה.

(מדרש רבה בשלח).

אותו פרעה שעם ישראל היה לצנינים בעיניו! אותו פרעה, שאמר על עם ישראל „והיה כי תקרינה מלחמה ונוסף גם הוא על שונאינו ונלחם בנו" ! אותו פרעה כאשר ראה שבני ישראל פרו וישרצו וירבו, התחכם נגדם לכלותם, שחט את ילדיהם, השליך ביאור זכריהם! אותו פרעה, מיד כאשר ראה שעם ישראל עזב את מצרים, צווח ווי!

כך היא דרכם של צוררי ישראל מימי פרעה עד היום הזה! אוכלים את ישראל בכל פה, אין קץ ועלילות שיבדו עלינו, על כל צרה שלא תבוא אומרים שעם ישראל אשם בה, — יוסיפו רק לאמר שעם ישראל יביא רק נזק והוא סכנה ליושבי הארץ — ולפי דבריהם היה להם לשים שכם אחד, לעזור לנו לעזוב את ארצות הגלות ולהתישב בתור עם לבדד ישכון בארץ אבותינו, — אבל אינם עושים זאת, אדרבה! ישימו מכשולים על דרכינו דרך העולה ציונה (כמו הלארדים האנטישמיים באנגליה ושונאי ציון בארצות אחרות).

גם עתה, כמו אז בימי פרעה, אינם רוצים לשלוח עם ישראל לחפשי, — פרעה ידע זאת כמו שיודעים זאת שונאי ישראל בזמננו, שיש ברכה בעם ישראל, יודעים זאת היטב שעם ישראל מביא תועלת להמדינה ולשכניהם אשר ביניהם הם יושבים — יודעים שעם ישראל נתברך בברכת „ונברכו בך כל משפחות

האדמה"... "והתברכו בזרעך כל גויי הארץ"... ועם ישראל זהיר מאד ומדקדק שהברכה לא תהיה ברכה לבטלה.

יודעים הם שעם ישראל יודע איך לבנות ערי מסכנות לפרעה, הוא יודע איך לבנות "פתום ורעמסס" בעד שכניו הגוים, — וכמו יוסף בשעתו שהתורה אמרה עליו "ויהי ד' את יוסף ויהי איש מצליח ויהי בבית אדוניו המצרי" שכל הצלחתו כל מה שהיה לו ויהי ד' את יוסף ויהי איש מצליח" אבל הכל היה כמו שאמר הכתוב "ויהי בבית אדוניו המצרי" — פרי הצלחתו היה בעד אדוניו המצרי... יודעים זאת היטב שונאי ישראל מימי פרעה עד היום הזה.

מלבד זאת יודעים הם שיש נחיצות גדולה בעם ישראל בזמנים ידועים, יכולים להשתמש בו בתור "שעיר לעזאזל" כאשר יש נחיצות בקרבן כזה, לשכח על ידו את חמת ההמון, מלהתקומם נגד הממשלה — כהפאליסי הידועה שהחזיקה בה ממשלת רוסיה בימי הראמאנאווס ימ"ש, שנתנה רשות למשחית, לפרוע פרעות בעם ישראל, להתנפל על נאות יעקב, לשלול שלל לבוז בז, כדי שההמון יסיח דעתו מהדרכים הנלוזים של הממשלה...

וזה שאמרו לנו חכמי המדרש "שנצטרע פרעה ושחט ילדי ישראל ורחץ עצמו בדמם". הדברים האלו המה מליצה נפלאת להשיטה האכזריה הזאת, "שנצטרע פרעה" — ר"ל צרעת המרד פרחה בכסא הממשלה, — ורצה לרפאות את עצמו מצרעת הזאת על ידי שחיטת ילדי ישראל.

על־פי הריעון הזה אנו יכולים גם כן להבין את פירושו של הפסוק "ויהפך לב פרעה אל העם ויאמר מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעבדנו", ר"ל הוא בלבו חשב, שלא טוב עשה בשלחו את העם חפשי יען שיחסר לו ה"שעיר לעזאזל" בעת שיהיה לו לרפא את צרעת המרידה... אבל להעם כמובן

לא היה יכול להגיד הסיבה הזאת, — ולהם היה לו לאמר שנחיצת עם ישראל היא כדי לבנות ערי מסכנות, לבנות פיתום ורעמסס, וזה הוא שאמר הכתוב „ויהפך לב פרעה אל העם" ר"ל הוא לא הגיד להם מה שבלבו הוא הגיד להם ההיפוך ממה שהיה בלבו, אמר להם „מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעבדנו", שהוא דואב על ששלח את עם ישראל כי הביא תועלת בעבודתם).

כה ידעו המצרים שאף המכות שבאו עליהם על ידי עם ישראל, הביאו תועלת להם, — כי כפי אשר יאמר לנו המדרש במ:ת ארבה, על הפסוק „ולא נשאר ארבה אחד בכל גבול מצרים", שבעת שסר הארבה אף הארבה הטבעי, שהיה רגיל להיות במצרים קודם שבאה המכה נסתלק לגמרי כאשר סרה מכת הארבה, יחד עם הארבה שבאה מחמת המכה — וכן היתה בלי ספק עם מכת שחין ועם שאר המכות. וכאשר סרה מכת השחין, נתרפאו גם מוכי השחין הטבעיים שהיו שם קודם שבאה עליהם מכת שחין, — וממילא היה להם לצווח ווי, כאשר בני ישראל עזבו את מצרים, שעל ידי עם ישראל נתרפאו מוכי השחין שלהם.

אבל גם משה צווח ווי כי ווי לו לאותו עם, אשר נוגשיו ישתמשו בו לבנות ערי מסכנות, — אדוניו הקשים ישתמשו בו בתור „שעיר לעזאזל" ובדמו יתרפאו את עצמם מצרעתם, — עם שהמיסיאן שלו בין שכניו הוא לרפא את הנגעים ומוכי השחין שנמצאו ביניהם... — עם כזה, כאשר הגיעה העת המאושרה, וכבר עשו את הצעד הראשון על דרך גאולתם, ופדות נפשם,—לא יכול ד' „לנחותם דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא", כמו שהוסיף הכתוב „והיה כי יראה מלחמה" — זאת אומרת שיתנו את משפט הבכורה להשאר בגלות, ליתן לזרים חילם, לבנות בעד שונאיהם ערי מסכנות, להיות השעיר לעזאזל, בעד פרעה, לרפאות את

מוכי השחין של עמים אחרים, — מהלחם עם המכשולים שיפגעו על דרכם לארץ אבותיהם.

כן עלינו לצווח ווי נגד אותם מבני עמנו בזמננו, שנותנים משפט הבכורה להגלות, אומרים שהדרך לארץ־ישראל איננה סוגה בשושנים — ארי בדרך... ועוד ועוד...

וכבר צווח עליהם הנביא „אנכי אנכי הוא מנחמכם מי את ותיראו מאנוש ימות ומבן אדם חציר ינתן ותפחד כל היום מפני חמת המציק ואיה חמת המציק“, בדברים אלו הנביא ידבר קשות עם האנשים האלו, „אנכי אנכי הוא מנחמכם!“ אתם רואים שד׳ הטוב ישלח לנו את נחמתו, והדרך לארץ גאולתכם פתוחה לפניכם, אבל מי את? הלא אתה רוצה להשאר בגלות! אתה ירא מ„אנוש כי ימות, מבן אדם חציר ינתן“... חסרה לך אמיצות הלב להלחם עם המכשולים תאמר ששם בארץ־ישראל אינך בטוח אם יהיה לך חציר, אם תמצא לחמך שם „ותפחד מחמת המציק“, תאמר שהערבים שמה ירצו לקחת את נפשך... והנביא מוסיף ושואל ואיה חמת המציק? בפולין, ברוסיא, ברומעניען ועוד בטוח אתה מפני חמת המציק, רק בארץ־ישראל תפחד מחמת המציק?...

דרוש ז׳ לפסח

ויסע משה את ישראל מים סוף. (שמות, ט"ו).

ויסע משה הסיען בעל כרחם שעטרו מצרים סוסיהם בתכשיטי זהב וכסף ואבנים טובות ומרגליות והיו ישראל מוציאין אותם בים וגדולה היתה ביזת הים מביזת מצרים שנאמר תורי זהב נעשה לך עם נקודת הכסף לפיכך הצריך להסיען בעל כרחם

(רש"י בשם מכילתא).

חז"ל אמרו לנו על הפסוק דבר נא באזני העם, „אין נא אלא לשון בקשה", כדי שלא יאמר אותו צדיק „ועבדום וענו אותם קיים בהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם".

בני ישראל כאשר אספו את הכסף והזהב בביזת הים, — מלאו בזה אמנם רצון ד׳, שהבטיח לאברהם אבינו, „ואחרי כן יצאו ברכוש גדול", — בכל זאת משה הסיען בעל כרחם — כאשר ראה שהמה משוקעים יותר מדאי בביזת הים, כי לא נקצב השעור עד כמה יהיה גדלו של הרכוש גדול...

מספרים מרבי של חסידים שבעת ברכו את ברכת הפרידה אחד מחסידיו אמר לו „ד׳ יחנך בני בהרבה כסף ובמעט יראת שמים", — ובאותו מעמד היה איש אחד, אשר מטרת בואו להרבי היתה שיאציל לו ברכה, שיצליח במסחרו, שיהיה ביכלתו לפרנס את ביתו בכבוד, — וכאשר הגיעה עתו לקחת ברכת הפרידה, הרבה לתאר להרבי את מצוקתו, שעליו לפרנס אשה ובנים, ואין בידו פרוטה לפורטה, וקוה שהרבי יברכהו ג"כ באותה ברכה שברך את החסיד שקדמהו. אבל הוא טעה

בחשבונו! הרבי כאשר שמע את דבריו, הרבה להעיר למוסר אזנו; הזכיר לו את דברי חז"ל „הרעותי את מעשי וקפחתי את פרנסתי" ועוד דברי מוסר כאלה.

זה השני לא יכול למשול ברוחו עוד, כאשר ראה שהרבי ידבר עמו בסגנון אחר, מאשר דבר עם הראשון, — לבש עוז, — ושאל את הרבי, כלום משוא פנים יש בדבר?

מדוע זה יגרע חלקי ולא יברך אותי כמו שברך להראשון? מדוע לא תבין? השיב לו הרבי במתק לשונו, את כוונת דברי שברכתי אותו — אמרתי לו שד' יחונן אותו בהמדה של הסתפקות במיעוט, — וכוונת דברי היתה, שיהיה לו הרבה כסף, — כמה כסף שיהיה לו, יהיה בעיניו כהרבה כסף... וביראת שמים יחשוב תמיד להיפוך, שיש לו רק מעט... וזה שאמרתי שיהיה לו הרבה כסף ומעט יראת שמים... ובדרך צחות נוכל לומר שהבטחת „ואחרי כן יצאו ברכוש גדול" היתה בעיני משה ג"כ על דרך זה, שיאמרו די, — שיסתפקו עצמם באספת הרכוש, וכמה שיש להם יהיה בעיניהם כרכוש גדול — אשר זה היה ג"כ דרכו של אברהם אבינו, כמו שמפרשים את דברי הכתוב „ואברהם כבד מאד במקנה בכסף וזהב", ר"ל שהמקנה וכסף וזהב היו כבדים עליו...

ומשה בידעו היטב את הסכנה הכרוכה ברבוי הכסף כדברי הכתוב, „וכסף הרבית להם וזהב עשו לבעל" החיש להסיעם בעל כרחם.

ובזה בלבד, שעל משה היה להסיעם בעל כרחם, אנו רואים את השפעתה הרעה של הכסף והזהב על רוח העם — אותו העם שיצאו ממצרים ביד רמה! אותו העם שבא בתוך הים ביבשה! אשר על־פי דברי חז"ל הוא שבאו במים עד חוטמם! אותו העם ששר על הים „תביאמו ותטעמו בהר נחלתך", מיד כאשר ראו

את הכסף והזהב של ביזת הים — שכחו הכל, שכחו את המטרה הרוממה אשר לפניהם, שעליהם ליסע הלאה על דרך חירותם, ולא רצו להזיז ממקומם, עד שעל משה היה להסיעם בעל כרחם.

ואחר שהסיען תחל הסדרה של „וילונו העם על משה", „וירב העם עם משה"... ואותו העם שזה עתה כאשר ראו את היד הגדולה האמינו בד' ובמשה עבדו... שכחו פתאום הכל, והחלו לנסות את ד' לאמר „היש ד' בקרבנו אם אין"? ורק על-ידי ה„ויבוא עמלק" פתחו את עיניהם — והחלו להשתעבד את לבם לאביהם שבשמים...

כה אנו רואים גם בזמננו את השפעתה הרעה של ביזת הים שאחינו מצאו כאשר עברו את הים אוקינוס... אותם היהודים שהאמינו בד' ובמשה עבדו! אותם היהודים שהיו מוכנים תמיד למסור את נפשם בעד תורתם ודתם, מיד כאשר עברו את הים ורכשו להם כסף וזהב, נהפכו על-ידי זה לסורי גפן נכריה—שכחו הכל, שכחו את המטרה הרוממה שיש לעם ישראל, שקועים ראשם ורובם בביזת הים, — אינם רואים שהננו חיים בתקופה שעלינו לנסוע הלאה על דרך חירותנו... התחילו בה„וילונו", — וגמרו ב„מסה" ו„מריבה" — אומרים „היש ד' בקרבנו", אבל לא נתיאש חלילה! אם אין לנו איש כמשה ש„יסיען בעל כרחם" ה„ויבוא עמלק"... יעוררם, יסעו! ילכו! יפתחו את עיניהם! וכדברי המשל שנזכר ברש"י עם אותו התינוק ששאל איה אבא, נביחת הכלבים תעוררם, ישתעבדו לבם לאביהם שבשמים.

דרוש ח׳ לפסח

זכר למקדש כהלל כן עשה הלל היה כורך מצה ומרור ואוכל ביחד לקיים מה שנאמר על מצות ומרורים יאכלהו.

ידוע הוא מה שאמרו לנו חכמי הדרוש על המאמר במס׳ ברכות ס׳ „כשבא הלל מן הדרך ושמע קול צוחה בעיר אמר מובטחני שאין זה בתוך ביתי“ — שלכאורה קשה להבין, שהלל אשר היה מצוין כל כך בהמדה של עניוות, יביע דברים כאלו אשר יראו שהוא בטוח כל כך בצדקתו, עד ששום צרה או אסון לא יקרב לתוך ביתו, — וביאור הדברים הוא כך, שהלל הרגיל את אנשי ביתו להביט על כל מקרי החיים בעינים אפטימיסטיים, שלא יתאוננו על גורלם, אם קרה איזה מקרה לא טוב, ושיקבלו הכל באהבה, לכן כאשר שמע קול צוחה אמר „בטוח אני שאין זה בתוך ביתי“ כי בביתו של הלל לא היו צווחין.

ובאכילתו של הלל מצה ומרור על ידי כריכה, הראה להעם ג״כ את המוסר הזה, אשר היה למוד גדול בעד העם, בהתקופה שאדם הדגול מרבבה הזה חי בה, והוא ג״כ מוסר מועיל ומתאים גם לזמננו.

התקופה אשר הלל חי בה, היתה תקופה אשר אור וחושך היו משתמשים בה בערבוביא, עם ישראל ישב על אדמתו, בית המקדש היה על מכונו, אבל מלך זר מלך על העם, אשר רצה להנהיג מנהגים זרים בארץ הקדושה, — עשה הרג רב בחכמי ישראל, אותם שלא יכלו לראות כבלע את הקודש, אותם שלא יכלו לראות איך האדומי הזה מגר לארץ את כסא החשמונאים, ורצח וגם ירש את ממשלתם, — העביר תחת חרב.

והלל אשר ידע היטב שלשוא הוא ללחום נגד העריץ הזה אשר מלכות רומא עמדה לימינו, — יצא עם קול קריאתו להעם „הוו מתלמידיו של אהרן אוהב שלום ורודף שלום ואוהב את הבריות ומקרבן לתורה" ובקול קריאתו הזאת הודיע גלוי להעם שיחזיקו בשיטת השלום שיעזבו את עניני המלוכה ושירכזו כל כחותם לקרב את הבריות לתורה, אשר זה הוא עיקר כחו של עם ישראל, וכתר תורה עולה על כתר מלכות — כי הלל ידע היטב אם יחזיקו בדרך השלום, יש תקוה יותר להרים קרן התורה, — אשר באמת היה כך שעל ידי שיטת השלום של הלל, הסנהדרין אשר נתבטל כחם על ידי אנטיפטר, אבי הורדוס, כאשר בא פאמפיאום לירושלים ונתבטלה אז משרת הנשיא ואב"ד.

על-ידי שיטת השלום של הלל, כחו של הסנהדרין הושב על כנו, והלל נעשה לנשיא, והורדוס לא התנגד לזה, וקרן התורה עלה למדריגה גבוהה מאד (עיין בבא בתרא ד').

ושיטתו זאת הודיע הלל באכילתו מצה ומרור ביחד, — אשר כידוע מרור הוא סמל העבדות ומרירות, ומצה להיפוך הוא סמל החירות, וכאשר אכל מצה ומרור על ידי כריכה, רצה ללמד את העם להמתיק את מרירות המקרים הרעים, ש„מעת יצא מתוק, להביט על החיים בעינים אפטימיסטיים, להביט על הצד הבהיר של החיים — וכאשר אנו אומרים „זכר למקדש כהלל" עלינו לזכור גם בזמננו להביט בעינים אפטימיסטיים על המצב הפאליטי של ארץ-ישראל — להיות אוהב שלום ורודף שלום, ורק דרך השלום היא הדרך העולה בית אל, — כמו שאמר דוד „שאלו שלום ירושלים ישליו אוהביך" — שאוהבי ירושלים יחזיקו בשיטת השלום — וכאשר ישליו אוהבי ירושלים... אז נגיע להמצב של שלום ירושלים.

דרוש לשבועות

דריש עולא רבה אפיתחא דבי נשיאה מאי דכתיב יודוך ד׳ כל מלכי ארץ כי שמעו אמרי פיך מאמר פיך לא נאמר אלא אמרי פיך בשעה שאָמר הקב״ה אָנכי ולא יהיה לך אָמרו אומות העולם לכבוד עצמו הוא דורש כיון שאָמר כבד את אָביך ואת אמך חזרו והודו למאמרות הראשונות, רבא אָמר מהכא, ראש דברך אמת, ראש דברך ולא סוף דברך אלא מסוף דברך ניכר שראש דברך אמת, (קדושין, ל״א)

שוב מעשה בנכרי אחד שבא לפני שמאי אָמר ליה גיירני על מנת שתלמדיני כל התורה כולה כשאני עומד על רגל אחת דחפו באמת הבנין שבידו, בא לפני הלל גייריה אָמר לו דעלך לא סני לחברך לא תעביד זו היא כל התורה כולה ואידך פירושא הוא זיל גמור. (שבת, ל״א

עיין מהרש״א ד״ה „על רגל אחת״ נראה שגם הוא נתכוון לפי התשובה דהלל דהיינו שילמדנו שכל התורה כולה תהיה לה רגל ויסוד אחד, ואמר שדחפו באמת הבנין וכו׳ ורמז לו כמו שהבנין אי אפשר לו לעמוד על יסוד אחד, כן התורה רחבה במצוותיה, אי אפשר לה ליתן יסוד אחד״ וכו׳. ע״ש ע״כ לשון המהרש״א.

על־פי דברי המהרש״א הנ״ל עלינו לפרש שגם תשובת הלל היתה על דרך זה, כאשר הלל הבין שהוא רוצה להתגייר על יסוד אחד, וכמובן הוא ברר לו בלי ספק את היסוד של מצוות שבין אדם לחברו — לכן אמר לו „מאי דסנא לך״ וכו׳ „ואידך פירושא הוא זיל גמור״! ובאשר שהנכרי עמד על רגל אחת, אמר לו, זיל!... ורמז לו בזה כמו שאינך יכול לילך על רגל

אחת, — כמו כן אינך יכול להתגייר על יסוד אחד של המצוות שבין אדם לחברו, כי אם לא תקבל עליך המצוות שבין אדם למקום, לא תקיים גם המצוות שבין אדם לחברו — כי שני חלקי התורה האלו משולבים ומקושרים איש אל אחיו ולא יפרדו לנצח. כה היתה תשובת הלל המחוכמה להנכרי, — וחכמי הדרוש מצאו רמז לזה בתוה"ק (ויקרא ה׳) „נפש כי תחטא ומעלה מעל בד׳ וכחש בעמיתו", שאם תמעל בד׳ אז תכחש גם בעמיתך...

וסימנא מעלתא הוא שחז"ל (במס׳ תענית כ"ו) חשבו לנו, „שביום שנשתברו הלוחות, הובקעה העיר, ונשרפה התורה, ונשרפה התורה ובטל התמיד" וכו׳. זאת אומרת שביום שנשתברו הלוחות... — אשר כידוע הלוחות מחולקים לשני חלקי התורה למצוות שבין אדם לחברו ולמצוות שבין אדם למקום — וכאשר נשברו שני חלקי התורה האלו הובקעה העיר, נחרבה חומת היהדות, ונשרפה התורת וכו׳... .

והנסיון היומי, הוא הפאקט היותר חזק, להביא בינה בלבבנו, שבשום אופן לא תוכל לשים רווח בין הדבקים, — והמצוות השכליות או אותן המצוות שבין אדם לחברו — אם חסרה האמונה אין להן שום קיום, וביום שנשתברו הלוחות הכל נשבר והכל נשרף.

וזה שדרש רבא בהמאמר שהזכרנו, „מסוף דברך ניכר שראש דברך אמת", ודברי רבא אלו שהסוף מעיד על תחילתו, המה כמעט דברים שאנו רואים בפועל בזמננו, זמן שבירת הלוחות.

יש בנו הרבה שפנו עורף להאמונה הקדושה ואומרים ש„אנכי ד׳ אלקיך" — ושאר המצוות שבין אדם למקום אינן מצוות שבין אדם למקום — ש„לכבוד עצמם הם דורשים", ר"ל נחוצות כלל לה„אנושיות", ואומרים על אותם שדורשים על דבר

כהני הדת המציאו זאת, יען שזה הוא עיקר קיומם, ועוד דברי בלע ושטות כאלה, — וכה המה אומרים בנוגע לחנוך הבנים, העיקר הוא לחנך את הדור הצעיר ברוח מוסר האנושיות, ועל ידי זה בלבד יוכלו להיות לאנשים טובים ומועילים בחברה של מין האנושי.

אבל עד מתי המה חושבים מחשבת פיגול כאלה עד אשר יגיעו ל„כבד"... כאשר יבואו ימי הנסיון, כאשר יגיעו ל„סוף דבריך"... כאשר המה יבואו בשנים ורואים את התכלית של החנוך בלי „אנכי" — כאשר רואים איך בניהם מקיימים את ה„כבד את אביך"... אז יבוא שכל בלבם שה„כבד" בלא ה„אנכי" איננו כלום. וכמו כן הוא ה„לא תרצח", ה„לא תגנוב" ה„לא תנאף" וכו', מסוף דבריך רואים שראש דבריך אמת... וזה שאמר רבא „כיון שהגיע לכבד", כאשר יבואו בשנים ויגיעו להעת שרואים איך בניהם מקיימים ה„כבד", אז „חזרו והודו", אז רואים הם את טעותם, שחשבו שיש באפשרות „כבד" בלא „אנכי".

בעת שהבן נתחנך על־פי השיטה של אנכי, — הבן האמין שיש אלקים שופטים בארץ, וה„כבד את אביך" נשא עליו חותם שמימי, חותם האמונה, — הבן כבד את הוריו מנטיה דתית ומנטיה טבעית, — הוא ידע מה„כבד את אביך" וכו' שהוא לפי פירושם של חז"ל „מאכיל ומשקה, מלביש ומכסה" (קידושין ל"א). ומלבד זאת הוא ידע שיש עוד חוב אחר, והוא הצווי של „איש אמו ואביו תיראו" — אשר פירושו הוא „לא עומד במקומו, ולא יושב במקומו, ולא סותר דבריו ולא מכריעו"... יראת הרוממות!

זוכרים אנו עוד איך קדוש היה להבנים שנתחנכו על דרך האמונה, את שני מיני כבוד האלה, — הבן לא עמד במקום

האב... לא ישב במקומו... כסא האב היה כסא הכבוד של הבית, לא רק בעת שהבנים היו סמוכים על שלחן אביהם, כי גם אפילו בעת שהאב היה סמוך על שלחן בנו.

דבריו של האב היו דברי חוק ומשפט לכל אנשי הבית, שום אחד מאנשי הבית לא הרהיב עוז בנפשו לסתור... או להכריע אותו... „לא סתרו" ו„לא הכריעו"...

עתה נהפך הסדר — הבן לוקח מקומו של האב, הבן יושב במקומו... ומי ידבר עוד עם גורל האב הוא להיות סמוך על שלחן בנו המוסר של „לא יעמוד במקומו" פושט צורה ישנה ולובש צורה חדשה, כל התלאות יתחילו כאשר הבן אומר שהאב „עומד במקומו"... הבן רוצה לעשן בשבת, לטמא את הבית במאכלות אסורות, לעקור משורש את כל סימני היהדות, והאב עומד במקומו...

ומה עושה אותו הבן? הוא ישלח את אביו לאיזה מושב זקנים, שהעת המאדערנית המציאה בעד האבות הזקנים, הוא אמנם מוסד טוב, מאכילין את האב שם תרנגולות מפוטמות, — אבל הוא כמו שאמרו לנו חז"ל „יש מאכל לאביו פסיוני ומורדו מן העולם", האב האומלל נעשה טרוד מן העולם, אין לו דבר עוד עם החיים, הוא יושב בין ה„מחכים למות" — המוסד הוא מין „לוז" שחז"ל אמרו עליה „זקנים שבה בזמן שדעתן קצה עליהן יוצאים חוץ לעיר ומתים" (סוטה מ"ו) — הוא מרגיש שם את המרירות, את הבדידות, את השעמום של הזקנה עד שנפשו קצה עליו ונעשה טרוד מן העולם.*)

---

*) פה מבינים אנו כונת המדרש פליאה שכתב על המקרא „ויש מע משה את העם בוכים למשפחותיו" שחז"ל דרשו על עסקי משפחותיו, שנאסר להם קרובות, והוסיף המדרש שהזקנים היו מאותם שבכו, וקשה להבין דברי המדרש פליאה מדוע זה יבכו הזקנים על עריות, הלא הדבר הזה נוגע יותר לצעירים? אבל נוכל לומר (בדרך צחות) שכוונת הדברים היא כך, כאשר אב זקן ישאר גלמוד, אשתו מתה

הדברים המעטים האלה יראו לנו את מצב ה„כבד את אביך" בלא ה„אנכי" ועד היכן הוא כחו של ה„כבד" בעת המאדערנית כאשר הבן לא נתחנך על פי רוחו של „אנכי ד' אלקיך"...

עליו לעת זקנתו ועליו לבקש לו מקום מנוחה אצל בניו, והבנים מיד אחר מיתת אמם יתעורר אמנם בקרבם איזה רגש של רחמנות על אביהם האומלל ובזרועות פתוחות יקבלהו וכמו נגיד יקרבהו, ובימים הראשונים לימי אבלם הבן יאסף את האב האומלל אל ביתו ויכבדהו בכל מיני כבוד, ישתדל לנחם אותו מיגונו, — אבל הימים האלה לא ימשכו! האב האומלל אם הוא זכה להמצב ש„איננו עומד במקומו" של בנו, — הוא „עומד במקומה" של כלתו...

היא אומרת שהזקן עומד על דרכה, ו„עומד במקומה" בסדר הנקיון של הבית, הוא דורך על הרצפה בנעליו הבלתי נקיים, כיחו... וניעו... הוא ירוק ירק בפניה... שיחו ושיגו... נשימתו, שאיפתו... היא לא תוכל לשאת כל זאת, — היא מתחלת להתמרמר, — הזקן „עומד במקומה", היא תעיק על בעלה, נגישות, מריבות תתפרצנה בינה לבינו על ידי האב, מדוע זה הכבדת את העול הקשה הזה עלי! — תאמר, ילך לו הזקן לבתו! היא קרובה אליו יותר ממני!

והבעל בראותו שאין קץ למצוקת אשתו, — תחילתו באונס וסופו ברצון!... יתחיל להסכים לדבריה שהבת מחויבת לאסוף את הזקן לביתה.

הוא פונה לאביו בדברי הצטדקות ותנחומין, וכבן יקיר יבינהו לדעת שרק טובתו הוא דורש, שיסיע דירתו לבית בתו — הלא תדע אבי היקר, בתך תדע איך לכלכל שיבתך, ותבלה שם שנותיך בנעימים.

הזקן האומלל החל להתרגל אל הרעיון וחושב שהבן דורש רק טובתו באמת בזה שיעצהו לעזוב את ביתו, — וכה החל המשא ומתן בסתר ובגלוי, עד שיחליטו, שהאב הזקן יטולטל לבית בתו...

בימים הראשונים כאשר בא האב לבית בתו, הבת תראה לו כל אותות אהבה, תדבר על לבו, תשתדל בכל יכלתה להשבעהו רצון, והזקן כבר דמה שהחילוף היה באמת לטובתו — פה הוא יבלה את שארית שנותיו — אבל הוא שגה מאד.

במרוצת הימים הוא מוצא את טעותו — הפרק הראשון חוזר ונשנה, „עומד במקומו"... אם מלבה של הבת לא נכבה עוד הזיק האחרון של אהבת בת לאביה, הזקן האומלל „עומד במקומו" של בעל בתו, — הזקן הוא כשטן על דרכו! בכל מקום שהוא פונה! הוא יתחיל למרר את חיי אשתו, מה לו ולי! הן זר אני אצלו, ילך לו לבנו! הבן מחויב לטפל באביו! לא אנכי, — שהנני זר אצלי.

וכה סובל האב האומלל „מטלטולא דגברא הקשין", אצל בנו הוא סובל מצרות כלתו — אצל בתו מחתנו, והוא מרגיש את המרירות של הזקנה, הוא מבין עתה את האנחות שיתפרצו מלב כל איש ישראל כאשר יתפלל את התפלה של „ואל תשליכנו לעת זקנה", הוא מבין עתה את הכונה של „תשליכנו"...

וזאת הוא שהמדרש פליאה יאמר לנו ש„הזקנים בכו כאשר נאסרו העריות", — כי לוא לא נאסרו עריות, האב היה יכול להשיא את בתו לבנו, ואז היה יכול למצוא מנוחה לעת זקנתו בביתם כי אז לא היה בעל בתו או אשת בנו זרים אצלו...

עתה נצעד נא עוד צעד אחד ונדבר על דבר ה„לא תרצח" — כי לדעתי רבא לא צמצם את דבריו רק על דבר „כבד", כמו ב„כבד" כן נוכל לומר גם על ה„לא תרצח" — „כיון שהגיעו ללא תרצח חזרו והודו"... והפירוש הוא גם כן על דרך זה, ה„לא תרצח" בלא ה„אנכי ד' אלקי"...

הקרימאַנאַלאַגען בזמננו כאשר רוצים לבסס איזו שיטה קבועה על דבר סבת מקרה רצח שנתרבו מאד בזמננו, יחפשו חפש מחופש בספרי הסטאטיסטיקה על דבר מספר הרציחות של כל עם ועם, ובחקירותיהם יעמלו למצוא סבה פסיכאָלאָגית לכל מקרי רצח בתכונת הנפש או בתכונת המצב העקאנאמי או הפאָליטי של כל עם ועם.

וכמובן אין מגמתי להכנים את ראשי ביניהם לסתור או לקיים את סברותיהם והשערותיהם. — אנכי אל בני עמי אשים דברתי...

לבשתנו כבר נמצא מספר מסוים של רוצחים שממעי יהודה מוצאָם!

שפיכת דמים, אשר כמעט לא היתה נודעה בין אחינו, מצאה לה מהלכים בינינו במדה יותר גדולה, — וכאשר אנו חושבים על דבר הסבה, עלינו לאמר בפשיטות כמו שאמר רבא אצל „כבד" „כיון שהגיעו ללא תרצח" חזרו והודו לדבריו הראשונים"... כל זמן שעם ישראל האמין בה„אנכי" לא היה מקום ל„לא תרצח" אצלם...

חז"ל יאמרו לנו במסכת חגיגה ד"ה „ואם לא תשמעהו במסתרים תבכה נפשי מפני גוה" אמר רב שמואל בר אוניא משמיה דרב מקום יש לו להקב"ה ומסתרים שמו מאי מפני גוה אמר ר' שמואל בר יצחק מפני גאוותו של ישראל שניטלה מהם

וניתנה לעובדי כוכבים, רבי שמואל בר נחמני אמר מפני גאוותה של מלכות שמים.

בהדברים האלו חז"ל הודיעו לנו דבר מוסרי נפלא ומועיל, — כאשר היהודי האמין „שמקום יש לו להקב"ה ומסתרים שמו" שיש עין צופיה גם במסתרים, ששום אדם לא יוכל להעלים פשעיו אף אם עושה אותם בחדרי חדרים, „כי מקום יש לו להקב"ה" וכו' — הקב"ה הוא מקומו של עולם — ומקומו הוא גם במסתרים, אז עם ישראל היה יכול להתגאה נגד האומות... רציחה, שפיכת דמים, ושאר פשעי בני אדם היו למורשה לבני עשו, אשר נתברך בברכת „על חרבך תחיה".

שונאינו היו יכולים לקרוא מלא אחרינו שרצחנו נפש בן אלקים... אבל בשום אופן לא יכלו להוכיח שידינו מלוכלכות בדם נפש בן אדם... וזאת שמצא שמואל רמז בהמקרא „ואם לא תשמעהו במסתרים תבכה נפשי מפני גוה שהקב"ה בוכה על גאותן של ישראל שנטלה וכו' — כאשר עם ישראל פנה עורף להאמונה ש„מקום יש לו להקב"ה" וכו' נתרבו בנו שופכי דמים וגאותן של ישראל ניטלה, אין להם במה להתגאות עוד נגד האומות. — ור' שמואל בר נחמני בא והוסיף עוד ואמר „מפני גאותו של מלכות שמים שניטלה".

בהדברים האלו הביע ר' שמואל בר נחמני את הרעיון שהאמונה הזאת „שמקום יש לו להקב"ה ומסתרים שמו" היתה היסוד והסבה העיקרית שעם ישראל הי חף מפשע שפיכת דמים, ומפשעים אחרים, שאם אדם יחדול מלעשות מעשה רצח למשל, יען שירא מחוקי המלכות, אז אם אין אדם רואהו והוא בטוח שלא יתפס למלכות במלכותא דארעא אז יעשה מה שלבו חפץ... מה שאין כן אם הוא מאמין שיש מלכותא דרקיע, „עין רואה ואוזן שומעת", „גאותה של מלכות שמים"... האמונה הזאת יחדלהו

מבוא בדמים, וזאת שר׳ שמואל בר נחמני אמר „מפני גאותה של מלכות שמים שנטלה"...

כמו שמספרים מהגאון ר׳ שמואל סאלאנטער ז"ל כאשר נסע פעם אחת מווילנא לסמארגאן באחד מימי הקיץ בתקופת הקציר, וכאשר העגלה עברה דרך שדה מלאה עם קופות חציר שהאכרים הניחו ליבש על פני השדה, בעל העגלה לא היה יכול למשול ברוחו מבלי לקחת ערמה של חציר בעד סוסו! וכאשר התבונן סביביו והנה, — אין איש רואהו, מהר וקפץ מהעגלה, רץ בחפזון השדה, מלא זרעותיו עם חבילת חציר ומהר בחזרה לעגלתו. הגאון ר׳ שמואל בראותו זאת שבעל העגלה יגנוב חציר משדה נכרי הרים קולו ואמר „חיים, מען זעהט!" (שמו של בעל העגלה היה חיים).

בעל העגלה בשמעו את דברי ר׳ שמואל ז"ל השליך בחפזון את החציר, ובמהירות נוראה שב לעגלתו, החל לדפוק את סוסיו בחזקה, ובלב מלא אימה הביט מאחוריו, אם האכר רודף אחריו עד שהגיעו העירה... וכאשר הרגיע את עצמו, שאל את הגאון, מי היה האיש אשר אודותיו קרא „מען זעהט" — הוי בור גם! אמר לו ר׳ שמואל, מדוע לא תבין! כוונתי היתה שהקב"ה רואה, כאשר ראיתי שתלך לגנוב ותבט סביבותיך אם אין אדם רואה, והעיקר שכחת שיש „עין רואה".

זה הוא לפי דעתי מה שנוכל להבין בהדברים „גאותן של מלכות שמים", מלכותא דרקיע „מען זעהט", מה שאין כן במלכותא דארעא תוכל להעלים מעשיך, והרעיון הזה שיש עין רואה היה תמיד חקוק בלב העברי — עמו נתגדל מימי נעוריו — וזאת היתה „גאותו של ישראל", וכה יסובבו דביר רבא כאשר הגיע ל„לא תרצח" חזרו והודו לדבריו הראשונים!...

וכמו שאנו יכולים לומר בהדבור של „לא תרצח" חזרו והודו... כן נלך לבטח דרכינו ונמצא שגם בהדבור „לא תנאף" דברי רבא מתאימים ואמתים המה „כיון שהגיעו ללא תנאָף חזרו והודו".

מי מאתנו איננו זוכר את חוקי הצניעות שהיו שוררים בבתי ישראל בשנים הקדמונות, — עם ישראל עמד לנס בין העמים בטהרת וחיי המשפחה שלו — בתי ישראל היו טהורים מכל שמץ פסול, אהבה טהורה, זכה ונאמנה, שררה בין איש לאשתו, בין אם לבן ובין הבת לאמה, — וכל זה היה יען שעם ישראל נתחנך על פי תורת „אנכי ד' אלקיך" — חיי המשפחה נשאו עליהם חותם האמונה.

העברי האמין בדברי חז"ל „איש ואשה זכו שכינה שרויה ביניהם"... ודברי רש"י ז"ל על המאמר הזה וז"ל „שכינה ביניהם שהרי חלק את שמו ושיכנו ביניהם יו"ד באיש וה"א באשה", לא היו מליצה בעלמא, המה היו דברים ממשיים, שכל אחד היה יכול להרגיש ולראות בכל בתי ישראל, — ואנו רואים לדאבוננו את ההרס והחורבן, הפריצות הנוראה השוררת בבתי ישראל, בעת שהשכינה גלתה משם — הוא ממש כדברי רש"י על סופו של המאמר „לא זכו אש אכלתו" שהקב"ה מסלק את שמו מביניהם ונמצאו אש ואש, ר"ל איש בלא יו"ד ואשה בלא ה"א נשאר אש, ואמיתת הדברים האלו אנו רואים מן הנסיון היומי את דרכו והנהגתו של האיש בלא יו"ד... (דער מאַן וואָס האָט נישט אין זיך דעם יוד...), חוקי הצניעות בלא ה„אָנכי ד' אלקיך"...

וכמו ב„כבד" וכמו ב„לא תרצח" כן הוא עם ה„לא תנאף"... רואים הם את הטעות אותם שחשבו שההשכלה תענה את הכל... והמאָראַל האנושי יכול להתקיים על רגל אחת „זיל גמור"... מה הועילה ההשכלה המאדערנית בהפרט הזה!

ומה נעימים הם דברי המדרש בפ׳ יתרו „אמר ר׳ אבוהו בשם ר׳ יוחנן כשנתן הקב"ה את התורה צפור לא צווח, עוף לא פרח, שור לא געה, אופנים לא עפו, שרפים לא אמרו קדוש, הים לא נזדעזע, הבריות לא דברו, אלא העולם שותק ומחריש ויצא הקול אנכי" וכו׳.

בהדברים האלו חכמי המדרש הודיעו לנו את החילוק שבין תורת המוסר היוצא מהר סיני, ובין תורת המוסר של ההשכלה המאדערנית, — ההשכלה המציאָה אמצעי, ללמד את העם תורת המוסר, והוא, לכתוב ספרים שלמים על דבר החיים האִי-מוסרים, ועל הכותב לשנס את מתניו ולהשתמש בכל כשרונו לצייר ציורים לעשות פרחים וציצים, לתאר את הדר הטבע, וצפצוף צפרים, כדי שספורו יהיה מושך את לב הקורא. וכה יטייל עם הקורא ארוכות וקצרות, משמשא לטולא מטולא לשמשא, עד שינהג אותו לעמק עכור... להתהִום של הכעור והנבול, בהרפש והמדמנה של העולם המזוהם, ועל ידי זה יקוו שהקורא יוציא יקר מזולל וידע למצוא את המרגנותא המוסרי, הנטמן תחת הקופה של שרצים והטומאה, שהכותב השכיל לצייר — כן עשה זאָלא בספריו, דאָסטאָיעווסקי, ועוד.

וכמו כן משתמשים בבתי תיאטרון, מציגים על הבימה ציור לקוח מהחיים האי מוסריים, ומקוים להפיץ מוסר על ידי זה, זה, שהנאספים כאשר יראו את הסחי והמאוס הנמצא בהחיים האי מוסריים, ילמדו מוסר וידעו להבחין בין טוב לרע...

אבל האמת הוא שהספרים האלו, או המחזות בבתי חזיון, אינם מפיצים מוסר בין העם, אדרבה להיפוך! החיה שבאדם, או היצר הרע שבאדם, יתעורר ביתר שאת על ידי המחזות והספורים האלו, ויועילו הרבה להפרעת המוסר...

וזאת היא שחכמי המדרש אמרו לנו „כשנתן הקב"ה את התורה צפור לא צווח, עוף לא פרח" וכו׳ לא על ידי צפרים

עפות וצפצוף עופות וציורים רצה הקב"ה ללמד מוסר את עם ישראל, אלא העולם שותק ומחריש ויצא הקול „אנכי ד' אלקיך" וכו' „לא תרצח", „לא תנאף", „לא תגנוב" וכו' וכו'. והמוסר האמיתי יכול היה להתקיים רק כאשר העם החזיק בזאת התורה לא על ידי האמצעים המאדערניים.

כמו ששמעתי מספרים מראש ישיבה אחד, באחת מערי ליטא, אשר אחד מתלמידי הישיבה שלו נתפקר והתחבר את עצמו עם המשחקים בבתי חזיון, וברבות הימים הוא נעשה מן המשחקים היותר מפורסמים. במשך העת נזדמנו שניהם לפונדק אחד, ראש הישיבה עם תלמידו, וכאשר ראש הישיבה החל להוכיח אותו על עזבו את ישיבתו, והעיר למוסר אזנו על אשר הוא מבלה את שנותיו בדברים בטלים, — זה השני השיבו שהוא חושב שאומנתו תועיל הרבה להפצת המוסר, — כי המחזות שהוא מציג בבתי חזיון, תכליתן הוא להביא בינה בלב העם ללמדם מוסר ודעת ועוד ועוד...

ראש הישיבה בשמוע את דבריו פנה אליו ואמר לו, שמע נא את החזיון שאני אציג לפניך! בחלומי, והנה נשמתי עלתה השמימה, ויבוא אלי אחד מהמלאכים והוביל אותי ישר דרך העולה גן עדן, והנה אצל פתח גן עדן תמונה נוראה תופיע לנגד עיני, — שני מלאכי חבלה איומים אשר פניהם הפיצו בלהת מות, יאחזו בידיהם האיומות נשמה ערטילאית אחת.

הנשמה תבך ותתחנן אליהם ובמר נפשה תאמר הרפו ממני! כשל כח הסבל! עשו עמדי חסד, השליכו אותו לגיהנום, הן יסורי גיהנום לא ימשכו יותר משנים עשר חודש גם בעד הרשעים היותר נוראים ואני זה כמה וכמה שנים שהנני מסור בידכם ולא אדע עוד מה יהיה קצי! יד לפה! ענו מלאכי החבלה בזעם אפם, האיש אשר על ידו גורלך יפתר טרם בא עוד!

אנכי, הוסיף ראש הישיבה, פניתי אל המלאך המוליך אותי, שיגיד לי פשר דבר המחזה הזאת.

האיש, בעל הנשמה הזאת, ענני המלאך, היה הראשון שהמציא את התיאטרון העברי, וכאשר בא לעלמא דקשוט ושאלו אותו במה עסקת? השיב שהקדיש כל ימיו לבית התיאטרון שתכליתו הוא ללמד מוסר את העם ולהחזיר למוטב בני אדם שנטו מדרך הישר על ידי המחזות אשר יוצגו על במת החזיון.

הצטדקות המזויפה כזאת היתה דבר חדש בעולם העליון, — אבל כדי שלא יתלונן על משפטו, המלאך השופט אותו השיבו, — הלא תבין שלא נוכל להוציא כאור משפטיך, עד אשר יתברר אם כנים דבריך! אם יבוא לכאן איש, אשר חזיונותיך העירו למוסר אזניו, ועל ידך הלך בדרך טובים אז — כמזכה את הרבים, מקומך יהיה בין צדיקי עולם, בגן עדן, ועתה משפטך יהיה תלוי ועומד, ותמסר למשמר בידי שוטרי בית המשפט בידי מלאכי חבלה האלה, אשר ישמרוך משמרת מסח עד אשר יופיע האיש אשר על ידו גורלך יחרץ.

כה פתר לי המלאך, הוסיף ראש הישיבה את המחזה האיום שראיתי, וכפי דברי המלאך כבר עברו עשרות בשנים, והנשמה האומללה היא ככדור למשחק בידי מלאכי החבלה האיומים ואחריתה מי ישורנה...

האליגוריה המחוכמה הזאת של ראש הישיבה עשה רושם עז על לב תלמידו המתפקר ובבושת פנים נרתע לאחוריו ולשונו נאלם.

עתה, קורא יקר, כדברי ראש הישיבה בהאליגוריה הזאת עלינו לאמר לכל אותם שנתעו בשוא להאמין שהאמצעים המאדערניים ילמדו את הָעם מוסר, „עוד לא הופיע איש כזה"... שהמחזות בבתי חזיון או הספרים מהכותבים המאדערניים, יחזירו אותו למוטב!

וכה אנו יכולים לצעוד הלאה והלאה. בהלאוים האחרים של העשרת הדברים להשתמש בדברי רבא „כיון שהגיעו חזרו והודו" כיון שהגיעו ל„לא תגנוב" ל„לא תענה" בהלאוים הללו יודעים אנו אמנם שהרבה ממצדדי המאדערניזם ישתדלו לסתור את דברינו, ויציבו לנם כמה פאקטים שהלאוים האלו היו להם מהלכים במחנה העברים, גם בעת שהעברי היה נאמן לדתו הרבה יותר מבהתקופה שהעם סר מדרך האמונה, ויציגו לנו למופת את מעשיו המגונים של איזה יהודי מארצות הגלות, אשר היה ירא וחרד, והיה נזהר בכל מצוות שבתורה ובכל זאת לא נשא ונתן באמונה, הפשיט רגל לנושיו ועוד ועוד...

אבל קורא יקר, הפאקט הזה, שיציגו זאת למופת, הוא ראיה נכונה ונאמנה, לסתור דבריהם... אם קרה איש כזה הוא היה לשיחה בפי הבריות, זאת אומרת שהיה ענין יוצא מן הכלל... ומלבד זאת אין עלינו לדון שוגג כמזיד ואונס כרצון! הדחקות, העניות, העבירה הרבה פעמים את היהודי מדעת קונו — הגלות וכובד הצרות היו הסבות שהביאו את היהודי הרבה פעמים לידי כך שיכשל בעבירות כאלו.

כמו שפירש הגאון ר' חיים מוואלאזשין ז"ל את המקרא „מחמס אחיך יעקב תכסך בושה" אשר לכאורה קשה להבין הלשון „מחמס" אם הדברים יסובו על עושק מדוע תפס הנביא הלשון חמס, אשר על פירושם של חז"ל הוא „חמסן דיהיב דמי" והיה לו לומר מגזל או מרצת אחיך?

ופירש הגאון הנ"ל שכוונת הדברים „מחמס אחיך יעקב" הוא כך, שהחמס שיעקב עושה — תכסה בושה את פני עשו, כי עשו אשם בזה... וביאר זה על דרך המשל, לאב אחד היו שני נערים, אחד היה נער שובב, הולך בשרירות לבו, והשני היה להיפוך, נער ישר הולך ובעל מדות טובות זה השני, סבל הרבה מאחיו השובב, שהיה עוין אותו תמיד ועליו היה הרבה פעמים להביא

את דבתו רעה לאביהם. פעם אחת קרה, שהנער השובב בא בבכי הביתה, והראה לאביו את פצעיו שהוכה מאחיו, — האב כאשר ראה זאת, תחת לענוש את בנו הטוב על הכותו את אחיו, פנה אל הנער השובב המוכה, חלק לו איזו מהלומות לחי, ובחרופות וגדופים גרש אותו מהבית.

אנשי הבית הביטו בתמהון על מעשי האב שעוות משפט, אבל הוא בחכמה ענה להם, שבצדק הוא עושה זאת — יודע אנכי, הוסיף האב, את טבע הנערים האלו, — בני הטוב, איננו מוכשר בשום אופן להכות באגרוף רשע את אחיו על לא דבר, הוא מעולם לא הניף ידו עליו או על איזה נער אחר, ואם קרה כזאת שיצא מגדרו ועשה לאחיו מה שעשה — יכול אני לתאר לי, עד היכן בני השובב היה לוחץ אותו ! עד היכן הוא הרגיז אותו עד שהביאו לידי כך עד שעליו היה להניף ידו ולפצוע אותו !

זה הוא הפירוש אמר הגאון „מחמס אחיך יעקב" אם על יעקב התם והישר היה לשלוח בחמס ידו — זה הוא האות על הלחץ והדוחק שהוא היה סובל מעשו, הוא גדר הדרך בעדו, וחסם בפניו את כל מקורי הפרנסה, ולא היתה לו עצה אחרת הרבה פעמים ומוכרח היה להכשל במעשים שאינם מתאימים לרוח יעקב.

כן יכולים אנו לומר נגד אותם שנכשלו בהעבירה של „לא תגנוב" בפשיטת רגל לנושיהם או באיזה מין של לא תגנוב אחר, — הגלות, תנאי החיים המרים בארצות הגלות היו בעוכריהם.

אבל בדרך כלל זוכרים אנו היטב את תמימותם של אותם מאחינו, שהיו נאמנים ומסורים לדתם, איך שנשאו ונתנו באמונה, איך ההן שלהם היה הן, הלאו שלהם היה לאו, איך שהיו נזהרים לא רק מה„לא תגנוב" הפשוט או מה„לא תענה ברעך עד שקר", כי

גם גנבת דעת, אשר על פי פירושם של חז"ל הוא נכלל בהלא תגנוב ;—שקר ;—בכלל, לדבר אחד בפה ואחד בלב, היה בעיניהם עבירה חמורה, אשר בזמננו, דור ההשכלה, דברים כאלה, גניבת דעת, או לדבר אחד בפה ואחד בלב, יחשבו לכשרונות נעלים וזר כבוד ינתן לאיש אשר מצטיין את עצמו בהכשרונות האלה ובשם "Smart man" יקרא.

עתה נשים פנינו להלאו האחרון של עשרת הדברות, אל הלאו של „לא תחמוד" ונשתדל גם פה להתאים את דברי רבא כיון שהגיעו ל„לא תחמוד חזרו והודו" וכו'.

הלא תחמוד הוא אמנם לאו אבסטראקטיווי — אבל בו תלוי הרבה, שמירת וקיומם של הלאוים הקודמים — ולכן כתבה התורה את הלאו הזה באחרונה, כי הוא האבן הפנה היסוד של קיומם של הלאוים הקודמים.

איש החומד את שאינו שלו — בנקל יעבור על „לא תגנוב", על „לא תרצח", על „לא תנאף" ועוד ועוד... והוא כ„תרים מפני הפורעניות" — אם תדע איך לשים מתג ורסן לרגשי חמדה ותאוה, — אם תדע למשול על ה„עינא וליבא" ה„תרי סרסורי דעבירה", אז תנצל מהרבה עבירות חמורות.

אמנם כן! תוה"ק לא תצוה לנו שנמית בקרבנו את החמדה בכלל, — אדרבה! רגש החמדה יביא ברכה לאדם ולהאנושיות בכלל, ההתפתחות ושכלול העולם תלוי הרבה בקיום הרגש הזה, כי על-ידי החמדה והתשוקה שאדם משתוקק לעלות מעלה מעלה אפילו בענינים חומריים, יבראו על ידי זה המצאות חדשות, מקורי חיים חדשים, חכמות חדשות, אשר המה לתועלת גדולה להאנושיות בכלל, — ובלי הרגש הזה החיים היו למעמסה ליושבי חלד.

אנו רואים למשל שתוה"ק תספר לנו ע"ד הנחש, שהקב"ה קלל אותו ואמר „כי עשית זאת אָרור אתה מכל הבהמה וכו' ועפר תאכל כל ימי חייך", ובאמת יראה לכאורה שזאת איננה קללה בעד הנחש, כי אם זה יהיה טבעו של הנחש לאכול רק עפר, הלא עפר יהיה אצלו כמו בשר וירקות אצל בעלי חיים אחרים, אם כן הקללה הזאת לברכה תחשב לו, כי יש לו תמיד מזונו מן המוכן, ואינו צריך לחפש אחריו כמו בעלי חיים אחרים!

אבל טעות היא אם אנו חושבים כך. היא באמת הקללה היותר נוראה בעד הנחש, יען שרגש החמדה נלקח ממנו, דווקא על ידי זה שמאכלו הטבעי הוא רק עפר, ויש לו המאכל הזה תמיד בלי יגיעה ובכל מקום שהוא פונה, ועל־ידי זה נטלה ממנו התשוקה והגעגועים למלאות רעבון נפשו, חייו עליו למעמסה ועל ידי זה הוא תמיד מר נפש.

והרבה מחכמי הטבע המציאו שזאת היא הסבה שארסו של הנחש ממית — יען כי כל חייו של הנחש הם חיי כעס ומכאובים, ונפשו עליו תאבל, ועל־ידי זה הוא זורק מרה וממית.

זאת אומרת שרגש התשוקה והחמדה שהטביע הבורא בלב האדם, הוא רגש הכרחי, טוב ומועיל לקיומו ותיקונו של העולם.

ואפשר לומר שזאת היתה ג"כ כונתם של חז"ל שתקנו לנו לומר בברכת בורא נפשות „בורא נפשות רבות וחסרונן", כי יש ברכה בזה שאדם מרגיש שחסר לו, — ואוי לו לאותו אדם שאיננו מרגיש עוד שחסר לו מה ואין לו שום תשוקה לאיזה דבר!

היוצא לנו מדברינו שהנטיה של חמדה בלב אדם היא נטיה הכרחית, ועליה יסד ד' את בנין העולם והליכותיו בעת הבריאה כלה, — אבל איומות ונוראות המה תוצאות החמדה עת תתפרץ לעבור את הגבול כאשר תחמוד את בית ריעך — כאשר אנו רואים בזמננו, כל אחד ואחד פוסע פסיעות גסות, לא לפי מדתו

ויכלתו, כל אחד חומד את בית רעהו — אף שאין כסף לאדון זה ולרעהו כסף תועפות לו, אבל הוא איננו רוצה לדעת זאת („ולא תחמוד לאינשי בלא דמי משמע להו" אף שאין לו דמים) הוא חומד ומתאוה להתדמות בביתו, בקניניו, בכליו לרעהו העשיר „לא ניכר שוע לפני דל"...

פועל עני שאין בידו לפורטה אף שוה פרוטה — חומד את אשת רעהו ר"ל שאשתו תראה בלבושיה, בקישוטיה כאשת רעהו העשיר, כמו שמפרשים את המקרא „והשבע לעשיר איננו מניח לו לישון", כלומר מה שהעשיר שבע ויש לו כל מיני המותרות והלוקסוס, והוא העני ישתדל להתחרות עמו ולהתנאות כמוהו על ידי זה הוא העני לא יכול לישון, — כי ההוצאה יתירה על ההכנסה — המשתכר משתכר אל צרור נקוב, — ולו לא היה חומד כל כך להתראות כעשיר והיה מסתפק את עצמו במיעוט כי אז היתה „מתוקה שנת העובד".

וזה שדרש רב על המקרא „והסיר ד' ממך כל חולי" זה עין רעה, רב לטעמיה דרב סליק לביה קברי עבד מה דעביד אמר תשעין ותשעה בעין רעה ואחד בדרך ארץ (ב"מ ק"ז) ר"ל שרב סליק לביה קבריה... שהעמיק את עצמו לדעת סבת המיתה והקבורה, ומצא שהחלק היותר גדול הוא מעין רעה — אשר ידוע הוא שזאת היתה שיטת רב שאמר לרב כהנא פשוט נבילתא בשוקא ושקיל אגרא ולא תימא כהנא אנא גברי רבה אנא וסניא בי מילתא סלקית לאיגרא שירותך בהדך מאה קרי במתא בזוזי תותי כנפיך ניהוו, ועוד מאמרים הרבה שמצינו משמו (עיין בספר היוחסין ע"ד עשרה מילי דחסידתא שקיים רב) אשר יורו לנו שיטתו בתורת המדות, שעל האדם לידע איך להגביל את עיניו, ושלא להביט עליו מגבות.

וכמו ששמעתי משמו של איזה רבי שפירש בדרך צחות את הדברים „בשמים ממעל ועל הארץ מתחת", ר"ל שבעניני שמים

עליך להביט „ממעל“, אף שיר“ש או למדן אתה בכל זאת תביט ותתקנא בהיר“ש או בהלמדן שגדול ממך... ובעניני הארץ תביט „מתחת“ שלא תתאונן שאינך יכול לחיות חיי תענוגים כחברך העשיר, רק תביט תמיד „מתחת“ — שתראה איך אנשים שהמה עניים יותר ממך — איך הם חיים בדוחק ותמצא איך שאתה חי חיים מאושרים יותר מהם.

ועתה קורא יקר אחר הטיול הקצר הזה בענין הנטיה של חמדה, נחזור לעניני ונסיים את המאמר שהתחלנו, וכמו בהלאוים הקודמים אנו אומרים עם דברי רבא כיוון שהגיעו ל„לא תחמוד“ חזרו והודו לדבריהם הראשונים, רק בכח האמונה תוכל לבוא לידי זכוך המדות, „ומסוף דבריך ניכר שראש דבריך אמ““, רק על-ידי הכח של „אנכי“ האנושיות תעלה מעלה מעלה וממשלת זדון של מדות רעות לא תעבור מן הארץ עד אשר כל באי עולם יעשו אגודה אחת לעשות רצונך בלבב שלם, ורוח האמונה הטהורה תשים משטרה בארץ, יהי רצון שנזכה לראות התקופה המאושרה הזאת במהרה בימינו ויקוים דברי הנביא „ומלאה הארץ דעה כמים לים מכסים“, אמן.

דרוש לימי התשובה

כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום לא נפלאת היא ממך ולא רחוקה היא, לא בשמים היא לאמר מי יעלת לנו השמימה ונקחה לנו, ישמיענו אותה ונעשנה ולא מעבר לים היא לאמר מי יעבר לנו אל עבר הים ויקחה לנו וישמיענה אותה ונעשנה, כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו.

(דברים ל׳).

על פי פירושם של הרבה ממפרשי התורה, הפסוקים האלו ידברו על דבר ענין של תשובה, שתוה״ק הזכירה בפרשה הקודמת, — ובהדברים „לא נפלאת היא״, „לא בשמים היא״, „לא רחוקה״, „לא מעבר לים היא״ וכו׳, תוה״ק תבאר לנו את אפשרות ותנאי התשובה, — והרבה מחכמי הדרוש מצאו מקום בהדברים האלו לתלות את דרשותיהם על דבר הענין הנכבד הזה, — ובדברים חוצבים להבות אש מוסרית, בארו לנו את אריכות דברי התורה האלו, כל אחד ואחד לפי דרכו בקודש, — וכיהודא ועוד לקרא, אבוא גם אנכי לדבר דברים אחדים על דבר הענין הזה, ואקוה שהקורא ימצא בהם דברי חפץ ודברי יעלו לרצון.

דוד המלך ע״ה בהתבוננו בנפלאות הטבע והסדר והמשטר שישורר בכל כנפי הבריאה—אמר ברוח שירתו „מה רבו מעשיך ד׳ מאד עמקו מחשבותיך איש בער לא ידע וכסיל לא יבין את זאת״—המליצה „איש בער לא ידע וכסיל לא יבין את זאת״ תראה בעינינו בלתי מובנת, — אדרבה! יותר היה מתאים לאמר שחכם ונבון לא ידע ולא יבין את עמק מחשבותיו של הקב״ה, — כי בזה שכסיל לא ידע ולא יבין, אין עוד ראיה שעמוקים הם

דרכי מחשבותיו של ד׳, — כי כסיל איננו מבין דרכי החכמה היותר פשוטים!

וכנראה לי פירושם של הדברים הוא כך, — שדוד המלך בהסתכלו בפעולותיו הנפלאות של הקב״ה, ועל עמקי המחשבה הנראה בכל פנה ופנה של מעשי הבריאה, — אמר „איש בער לא ידע" וכו׳ ר״ל זה שאיננו רואה במעשה הבריאה שיש בורא ומנהיג, והכל יתנהג על פי עמקי מחשבותיו של אותו הבורא, — הוא כסיל ובער, — וזה שאמר „איש בער לא ידע וכסיל לא יבין את זאת" רק כסיל יכול לומר באולתו, שאיננו יודע ואיננו מבין, אבל איש שאיננו נבער מדעת, ויש לו חלק בבינה יודע ומבין, רואה בכל פנה ופנה שהכל נברא ויתנהג על פי עמקי מחשבותיו של הבורא.

כמו שאומרים משמו של הבעש״ט ז״ל, שבאר את דברי התנא באבות „ודע מה למעלה ממך", כלומר, אם תרצה לדעת מה למעלה, — שהעולם איננו הפקר, ויש עין צופיה מלמעלה, — תוכל לדעת זאת „ממך"... כאשר תתבונן אל המכונה הנפלאה שנקראת אדם, כח קיומו, מבנה גופו של אותו האדם, חיים, שלילת החיים, כדברי איוב „מבשרי חזיתי אלקי"...

ואנכי אוסיף עוד איזו דברים לדברי הבעש״ט ז״ל, על פי דברי חז״ל (חגיגה ט״ז) „שמא תאמר מי מעיד בי, אבני ביתו וקירות ביתו של אדם מעידין עליו", בטרם שנמצאו אותן ההמצאות החדשות אשר מלאו פני הארץ בעתים האלו, בטרם שהעלעקטריע, הקיטור, הראַדיאָ, היו להם מהלכים בינינו, — הקורא את דברי חז״ל ש„אבני ביתו וקירות ביתו מעידין עליו" או שהאמין ואמר „דברם ככתבם" הכותל ואבני ביתו של אדם יעידו עליו ביום המשפט, או אמר שהדברים האלו המה רק דברי מליצה, — יהיה איך שיהיה, בדורות הראשונים לא יכלו להבין את דברי חז״ל האלו כמו שאנחנו מבינים אותם בזמננו.

דווקא בהתקופה שהדור מתגאה על התפתחות המדעים, ואין מספר להחמצאות החדשות ששמו משטרן בארץ, דווקא בהתקופה הזאת נקל יותר להבין את מוסרם של חז״ל, — עתה מתאים עוד יותר ויותר להשתמש במליצת דוד המלך ע״ה „איש בער לא ידע וכסיל לא יבין את זאת״, רק אותם שטח עיניהם מראות, רק אותם הנבערים מדעת, לא ידעו ולא יבינו מה שאדם זך השכל רואה, כאשר יתבונן אל כל אותם ההמצאות החדשות שהעולם המאדערני המציא.

וכאשר הגיד מראש הבעל העקידה בפירושו את דברי התהלים „דור לדור ישבח מעשיך וגבורותיך יגידו״, כאשר הדורות ישבחו וישתכללו את מעשי הבריאה, אז מעשיך וגבורותיך יגידו, אז יבינו יותר ויותר את גדולתו וגבורתו של הבורא.

בזמננו אנו מבינים בפשיטות את דברי חז״ל „שמא תאמר מי מעיד בי כתלי ביתו ואבני ביתו מעידין עליו״.

בדורות הראשונים אם היה בנמצא איזה אפיקורוס מאותו המין הידוע, שעשה במחשך מעשהו ואמר „מי רואנו ומי יודיענו״, הוא לא האמין בדברי ה„נתנה תוקף״ שיש ספר זכרונות „שמאליו יקרא וחותם יד כל אדם בו״, הוא לא האמין שהספר יקרא מאליו; שחותמו של אדם יוכל להקבע בספר באי־רצון, באי־ידיעה, הוא לא האמין שאיזו פעולה רעה שפעל במסתרים תוכל להתרשם באיזה מקום מחוץ למקום הפעולה, — ובאולתו שגה ואמר, מי מעיד בי? אם היה בנמצא איש כזה בדורות שעברו, לא יכולת להוכיח אותו בפאקטים ממשיים, כמו שאנו יכולים להוכיחו בזמננו ולאמר לו הבט נא „באבני ביתך״ „בקירות ביתך״ המלא עם כל אותן ההמצאות החדשות, הפאנאגראף, הראדיאגראף, המה מעידין... דבור, תנועה, מראה, לא ילכו לטמיון... הדבור נקלט, המראה יצטלם, תנועתה של כל פעולה ופעולה תקבע.

בזמננו דברי הבעש"ט ז"ל בפירושו את הדברים „דע מה למעלה ממך" יוכלו ללבוש צורה חדשה, ומסבירה יותר מהזמן שבעש"ט ז"ל חי בו. עתה יכולים אנו להוסיף על דבריו, לבאר את דברי המשנה על הסדר „עין רואה ואוזן שומעת וכל מעשיך בספר נכתבים" — על אותו האופן שאנו מבארים את דברי חז"ל „שמא תאמר וכו' אבני ביתי וקירות ביתו מעידין".

דע מה למעלה ממך! ממך... מכל אשר סביבותיך... וכדברי העקידה שהזכרנו „דור לדור ישבח מעשיך", כאשר אנו רואים איך הדורות השביחו את מעשי הטבע, ועל ידי כחות הטבע הנפלאים שגלו, עין יכולה לראות תמונת איש, ואוזן יכולה לשמוע קולו של אותו איש, אף שמרחק מאות או אלפים מיל ירחיקו בינך ובינו... כאשר אנו מתבוננים בכל אלה עלינו לבוא לידי הכרה שיש מה למעלה, שהעולם איננו הפקר, „שכל מעשיך בספר נכתבים". .

הרעיון הזה יכולים אנו לומר נרמז בדברי התורה שאמרה לנו „כי המצוה הזאת" וכו' „לא נפלאת היא ממך, ממך... ומסביבותיך, תוכל להבין שיש עין רואָה, ואוזן שומעַת, וכל מעשיך בספר נכתבים, ועליך לפקוח את עיניך לבקר את מעשיך, עד שתשים לבך לילך בדרך טובים, בדרך התשובה.

עתה נראה נא מה שאנו יכולים להבין בהדברים הסמוכים שהזכירה לנו תוה"ק.

לא רחוקה היא

כידוע העיקר של כל העיקרים בהמצוה של תשובה הוא שיהיה „מודה ועוזב" — חרטה על העבר, וקבלה על להבא, וכמו שאמרו לנו חז"ל (במס' יומא פ"ו) „היכי דמי תשובה, אמר ר' יהודא כגון שבאת לידי דבר עבירה פעם ראשונה ושני' וניצול הימנה" וכו' — או כמו שכתב הרמב"ם ז"ל בהלכות

תשובה „צריך החוטא לעזוב חטאו ולגמור בלבו שלא יעשהו עוד שנאמר יעזוב רשע דרכו ואיש אָון מחשבותיו“, — ותשובה כזאת, באמת „לא רחוקה היא“.

כמו שאומרים משמו של הרבי ר' מאיר מפרימישלאן ז"ל שאמר על הכתוב „כרחוק מזרח ממערב הרחק ממנו את פשעינו“, שהרחקת פשעים על־ידי תשובה היא כמו המרחק ממזרח למערב, — יכול אתה לומר שממזרח למערב הוא מרחק רב, — רחוק ככל שטחו של כדור הארץ, ויכול אתה לומר שהוא סמוך מאד, אם אתה עומד פניך למזרח, יכול אתה בפסיעה אחת, אם תחזור לאחוריך, להיות במערב... כן הוא עם תשובה, אמר הרבי הנ"ל בזשארגאן, „אַ יוד דאַרף זיך נאָר אַ דרעה אוים געבען“, חזור לאחוריך...

אבל כתר נא זעיר, קורא יקר! נעשה נא חשבון צדק, אם באמת לא רחוקה היא כל כך דרך התשובה מאתנו היהודים האמעריקאנים.

לא נשלה בשוא נפשנו לחשוב, שגם אנחנו נכללים תחת הסוג של בעלי תשובה אשר רק חסר להם ה„חזור לאחוריך" — ידוע הוא שתשובה כזאת תועיל רק לעבירות שבין אדם למקום, אבל לא לחטאים שבין אדם לחבירו, — וכאשר אנו היהודים האמעריקאנים חושבים, שפנינו עורף רק להמצוות שבין אדם למקום, כמו שמירת שבת, מאכלות אסורות, טהרת המשפחה, ועוד, ונקיים אנחנו על־פי רוב מעבירות שבין אדם לחבירו — וממילא התשובה איננה רחוקה מאתנו — אבל אחים יקרים! יש טעות בחשבון הזה, הוא חשבון שוא ואין בו ממש!

חז"ל יאמרו לנו במדרש „כאשר פגע אדם הראשון בקין ושאל אותו מה נעשה בדינך, השיב עשיתי תשובה ונתפשרתי

עם קוני״, ולכאורה קשה להבין את הדמיון בין חטאו של אדם הראשון לחטאו של קין, הלא אדם חטא רק בין אדם למקום, וקין היה רוצח והרג את הנפש? אבל באמת כבר אמרו לנו חכמי המדרש על דבר חטאם של אדם וחוה, שכבו מאורו של עולם, שהביאו מיתה לעולם, — ועל ידי זה נחשב חטאם חטא שבין אדם לחבירו, יען כי גרמו בזה מיתה לדורות הבאים על־ידי חטאם.

•

עתה בואו ונחשוב חשבונו של עולם, — ונלך בעקבות חכמינו ז״ל שדרשו על המקרא בישעיהו „אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו״, כשנים! כשני מיבעיא ליה? אלא אם יהיו חטאיכם מסודרים כשנים הללו כשלג ילבינו וכו׳ — זאת אומרת, שכובד החטא תלוי הרבה פעמים לפי הזמן, בשנים שעברו, אם קרה שאיש ישראל נכשל בעון חלול שבת או באיזו עבירה אחרת, מאותן העבירות שבין אדם למקום, — נקודת הכובד של החטא היתה מוגבלת ומצומצמת בחוג הצר של החוטא בלבד, — הנגע לא פשתה בקרב המחנה, — ודרכיו הרעים של הפרט לא יכלו להשפיע על חיי הכלל.

זאת היתה בזמן שהשנים היו מסודרות, היהדות עמדה על בסים נכון ואמיץ, ושום סכנה לא היתה נשקפת לחיים הדתיים של הכלל על־ידי חלול השבת של היחיד או של הרבה יחידים. לא כן הוא בשנים הללו! בפרט במדינה הזאת, — אנחנו מביאים מיתה לעולם... על ידינו יכבה אורה של היהדות במדינה הזאת...

החיים הדתיים והלאומיים של עם ישראל במדינה הזאת תלוי בנו, בפעולותינו ובדרכינו, — אם אנחנו פונים עורף לכל קדשי האומה,, ומחללים כל קודש, אנו מפסיקים את השלשלת המחברת את העבר של עמנו עם העתיד.

עלינו לזכור היטב את דברי חז"ל „אם יהיו חטאיכם כשנים כשנים המסודרות" וכו'. השנים אינן מסודרות, — השנים נשתנו על־ידי תנאי הפאליטיים החדשים ביוראָפּ, — והגזירות החדשות פה, גזירות של נעילת השער בעד הנודדים מיוראָפּ, — וכמו שאמרו לנו חז"ל על נר המערבי של המנורה „ממנו היה מדליק, וממנו היה מסיים". כן היה תמיד עם מנורת היהדות פה, — „נר המערבי... היה מדליק" הכחות החדשים שבאו ממערב הנה, הדליקו את מנורת היהדות, — ועד שלא שקעה שמשה של היהדות פה זרחה שמשה מחדש על־ידי הנודדים החדשים שבאו מעבר לים.

עתה נשתנו העתים, — הגיענו לזמן „שממנו היה מסיים" מלבד שהיהדות המערבית ירדה ממדרגתה הרבה בשנים האחרונות וחשך זהרה, — אין כל תקוה עתה לפי הגזירות החדשות על דבר הכניסה לארץ הזאת להדליק נר היהדות על־ידי הנר המערבי, — ואם בהרבה מבתי ישראל נר היהדות עוד לא נכבה, ועודנו מאיר על ידי אב או אם זקנה, אשר חומר הדין של איסור הכניסה לא נגע עוד אליהם. אבל הלא הזקנים הללו נשמטים אחד אחד.

וכמו שאמרו לנו חז"ל „משמת שמעון הצדיק בטל נר המערבי". כן עלינו לחשוב מה יהיה כאשר ימות האב הזקן או האם הזקנה „כאשר ימות שמעון הצדיק"... ונר המערבי יהיה בטל, מה יהיה אז?

ועל לבנו עולים דברי הנביא ביחזקאל, „בן אדם מה יהיה עץ הגפן מכל עץ הזמורה אשר היה בעצי היער, היקח ממנו עץ לעשות למלאכה אם יקחו ממנו יתד לתלות עליו כל כלי, הנה לאש נתן לאכלה את שני קצותיו אכלה האש ותוכו נחר היצלח למלאכה" (יחזקאל ט"ו).

חזיון הנביא הזה מתאים מאד להמצב שאנו עומדים בו, שני קצותיו אכלה אש, — מהדור הישן כמו מהדור החדש אין מה לקוות, — הזקנים נשמטים, הצעירים ירחיקו ללכת מאתנו, ו„תוכו", המון העם, נחר... והשאלה „מה יהיה עץ הגפן היקח ממנו עץ לעשות כל מלאכה" היש תקוה בעד קיום היהדות בעתיד?

ושאלה זו היא שאלה מרה אשר מנקרת את המוח של כל אחד מאתנו, כי על־פי תנאי המצב והמקום אין אנו רואים שום פתרון להשאלה המרה הזאת. ולדאבוננו כבר התחלנו לראות את תוצאות הרעות של המצב המוזר הזה כמו שהגיד לנו הנביא „ונתתם הארץ שממה יען מעלו מעל נאום ד׳ אלקים". רואים אנו את השממה שהמצב הפרוע הזה הביא בכנפיו להמאַראַל של העם העברי בארץ הזאת... אנו רואים לדאבוננו איך ש„אנו מביאים מיתה לעולם"... מיתת נשמה, אשר מעת הגלה ישראל מעל אדמתו לא ראינו עוד מיתת נשמה כזאת שאנו רואים בזמננו בארץ הזאת.

בשברון לב ובעצבון רוח, עלינו לאמר את דברי התהלים, „טבעתי ביון מצולה באתי במעמקי מים ושבולת שטפתני"... יש חילוק גדול בין מי שטובע במצולות ים ובין מי שטובע ביון מצולה. בעת שלהראשון יש תקוה שיציל את נפשו אם הוא יודע איך לשחות במים אדירים — זה השני הטובע ביון מצולה, יבצר ממנו התקוה הזאת, כי ביון מצולה אי אפשר לשחות... ויש עוד הבדל אחר בין שני מיני הטובעים האלו, הטובע במים, אף אם יטבע בשטף מים כבירים, הוא אובד את חיתו, בעת שגופו איננו מלוכלך ברפש וטיש, — מה שאין כן עם איש שטובע ביון מצולה, גופו מלא סחי ומאוס, רפש ומדמנה.

כן הוא עם ישראל בארץ הזאת. אנו טובעים ביון מצולה... בשנים שעברו כאשר היינו טובעים בים של צרות

הגלות, ושטף מים הזדונים של האינקוויזיציות והפאגראמים עברו על נפשנו, אמרנו אז כדברי התהלים „אזי עבר על נפשנו המים הזדונים ברוך ד׳ שלא נתננו טרף לשיניהם נפשנו כצפור נמלטה מפח יוקשים הפח נשבר ואנחנו נמלטנו“.

חלק גדול מהעם הצליח להמלט מהשטף של המים הזדונים, ידעו איך ללחום נגד גלי הים... ואותם שהמים הזדונים עברו על נפשם ונפלו חלל, מתגרת חרב האכזרים, מתי מות גבורים, יסורי שאול היו למשחק להם, — כי ידעו שבדמם הם חותמים את תעודת הנצחיות של עם ישראל, וזכרונם ישאר לנצח לכבוד ולתפארת, יזהירו כזוהר הרקיע בדברי ימי עם ישראל...

לא כן הוא עתה, עלינו לאמר „טבעתי ביון מצולה“, עם ישראל טובע... באו מים עד נפש... הוא מפרפר בין החיים והמות... והתקוה שימלט מרדת מצולה היא תקוה רפויה מאד, כמו שתבצר התקוה הזאת מאיש הטובע ביון מצולה, — כי ביון מצולה אין מקום לשתות... והרבה מהם שטבעו יורדים דומה, באופן נורא ומבהיל, — מלוכלכים ברפש ומדמנה, יטבעו ביון מצולה בחסחי ומאוס של חלאת מין האנושי, שמקומם הוא במערות צורים ובנקיקי הסלעים (Underworld).

ובמקום מערות הצורים ה־“Underworld” שהיה לעם ישראל בספרד ובפורטוגאל בימי האינקוויזיציה, אשר שם הראה את גבורתו הנפלאה ואת כחו הגדול לאלקיו, כאשר מבחר בניו הוצאו משם להורג, על ידי השדי שחת של האינקוויזיציה הנוראה, — בני ישראל יוצאו עתה להורג מהמערות האלו, בעד פשעים נוראים, פשעי רצח ושוד, ויגימו קלון על עם ישראל, ילכלכו ברפש ומדמנה את שם ישראל שהיה נקי מכל שמץ.

וכמו שאמרו לנו חז״ל על הפסוק ואם לא תשמעו „במסתרים תבכה נפשי“, מקום יש לו להקב״ה ומסתרים שמו ומה מפני

גאותם של ישראל שנטלה... מה נוראה היא הנפילה, „נפלה משמים ארץ תפארת ישראל“, במסתרים תבכה נפשי... עם שהיה לו „מסתרים“... שהראה את גאותו של ישראל, — את כחם הנפלא, את רוח מסורת הנפש שיקנן בלבם בעד תורתם ואמונתם, עם כזה ירד ממדרגתו כל כך, עד שבניו לוקחים חלק בראש „במסתרים“ של שודדים ורוצחים, והקב"ה בוכה על המסתרים... על גאותו של ישראל שנטלה...

והסבה להמצב הפרוע הזה אנו מוצאים בדברי הנביא „ונתת הארץ שממה „יען כי מעלו מעל בי“, — אין כל פלא שהגיעו למצב נורא כזה.

אין כל פלא שהדור הצעיר ילך בשרירות לבו, והולך מדחי אל דחי, אנחנו אשמים בזה! לא בין אדם למקום אנו חוטאים בזה שבערנו הקודש מן הבית! אנו „מביאים מיתה לעולם“, מיתת נשמה של הדור הצעיר שיגדל בלא תורה בלא אמונה, והיא מיתתה של היהדות בהדורות הבאים, — ובשקר אנו חושבים שתשובה לא רחוקה מאתנו, יען שאנו חוטאים רק בין אדם למקום, אנו חוטאים נגד קיומה של האומה, נגד העתיד של עם ישראל בארץ הזאת.

ואם על רשע כטיטוס יספרו לנו חז"ל שה„יתוש נכנס במוחו ונקר את מוחו“, אשר היא מליצה, לרגשי נוחם, שלא נתנו מנוח לו, כאשר ראה שחרב את בית המקדש, — עד היכן היה להיתוש הזה לנקר את מוחו של כל אחד מאתנו כאשר אנו חושבים איך אנחנו מחריבים את מקדש היהדות? טיטוס, אחר כל אלה שפך את חמתו רק על עצים ואבנים, ואנחנו בדרכינו מחריבים את הנשמה של היהדות בארץ הזאת!...

עתה נחזור לענינו להפסוקים אשר בהם התחלנו לדבר על דבר הענין שאנו עוסקים בו.

תוה"ק תאמר לנו הלאה „לא בשמים היא". בדברים אלו תוה"ק הזהירה אותנו על דבר האפשרות והיכולת שיש לנו לקיים את מצות התורה אשר לא בשמים היא, — ואיננה דורשת מאתנו דברים שהם למעלה מהיכולת, — אין לנו לעלות השמימה, כשוכני בתי חומר, יכולים אנו גם כן למלאות אחרי דברי התורה, ואף שהרבה פעמים עלינו להקריב מעט מתענוגי העולם הזה כדי למלאות אחרי מצות ד', אבל הלא הכל הוא לטובתנו כדברי הכתוב „אם שמוע תשמע אל מצותי".

ואם היו ימים בדברי ימי עמנו, שקיום התורה דרש מעם ישראל קרבנות נוראים, — אבל הימים האלו כבר חלפו ועברו, ובפרט במדינה הזאת, אשר לו היה לנו הרצון, כי אז הלא יכולנו לישא את דגל הדת ביד רמה — אבל מה מאד יכאב הלב כאשר אנו רואים איך אחינו פה מתיחסים לעיקרי הדת, — ובשויון נפש יחללו כל קודש, והתירוץ הידוע תמיד על שפתם, „הן באמעריקא אנחנו", „מצב המקום", „תנאי החיים גורמים"... ועוד דברי רוח כאלה, — אשר באמת נקל עלינו יותר ויותר לילך בדרך היהדות פה ממקומות אחרים על-פי המצב הפאליטי והעקאָנאָמי השורר פה.

חז"ל (מס' ברכות ל"ג) יאמרו לנו על המקרא „ועתה ישראל מה ד' אלקיך שואל מעמך" אתי יראה מילתא זוטרתא היא אין לגבי משה מילתא זוטרתא". וכבר הקשו המפרשים על התירוץ של הגמרא, וכי בשביל שלגבי משה יראה מילתא זוטרתא היא מן המוכרח להיות אצל ישראל גם כן מילתא זוטרתא? — ותירצו שהפירוש הוא, „לגבי משה", כאשר עם ישראל היה לגבי משה, ומשה האציל מרוחו עליהם, יראה היתה באמת מילתא זוטרתא. עכ"ל.

ואנכו אוסיף איזה נופך משלי לבאר יותר את התירוץ של הגמרא. יראה לא היתה מילתא זוטרתא, כאשר עם ישראל היה

תחת סבלות פרעה, „מקוצר רוח מעבודה קשה" לא יכלו לשמוע אל משה, — כאשר השוטרים והנוגשים האיצו בעם לכלות מלאכתם — על משה היה לבקש מפרעה שיתן להם לשבות בשבת, כדברי המדרש, — אז היה דבר כבד מאד בעד העם לירא את ד׳ ולילך בדרכיו, אז היו „תנאי המקום" שעמדו להם לשטן על דרך היראה...

אבל אחר שיצאו לחירות, ונעשו לעם חפשי תחת ממשלתו של משה, „יראה" היתה מילתא זוטרתא, — כי שום דבר לא עמד לשטן על דרכם, לילך בדרכי התורה אשר לא בשמים היא... כי כל מצוות התורה המה רק חוקים אשר יעשו אותם האדם וחי בהם.

בהרעיון הזה יכולים אנו להשתמש בנוגע לשאלת הדת פה. גם פה יראה מילתא זוטרתא היא... נקח נא למשל את המצוה של שמירת שבת. (ה„חפץ חיים" שליט"א אמר שלכך נקרא שבת „אות", כי הוא כמו האות "Sign" שהסוחר תולה על פתח חנותו, ואם האות "Sign" תוסר מהפתח, אות הוא שהסוחר פשט רגל לנושיו, — כן עם השבת שנקרא ג"כ אות, ואם יחסר האות הזה הוא סימן שהיהודי פשט רגל לדתו, — ובמדינה זאת אנו רואים איך הגאון הנ"ל קלע אל המטרה בדבריו המחוכמים. ולדעתי נוכל למצוא הרעיון הזה בדברי חז"ל שבת קנ"א „אין הדליקה מצויה אלא במקום שיש חלול שבת" ר"ל שריפת הנשמה של היהדות).

מדברים פה על דבר „תנאי החיים", „מצב המקום". ביוראָפּ היו „תנאי החיים", „מצב המקום"! שמה פגש היהודי מכשולים על דרכו דרך ד׳ על פי מצב המקום ותנאי החיים... עם ישראל ביוראָפּ לא יכלו לפרנס את עצמם זה מזה... החנוני, הסוחר, המוכר, והלוקח, הבעל מלאכה, מצאו את פרנסתם על-פי רוב, לא מאחיהם העברים רק משכניהם הנוצרים.

מה שאין כן פה, אחינו בני ישראל על־פי רוב מפרנסים את עצמם זה מזה על־פי „מצב המקום" ו„תנאי החיים"... המוכר כמו הקונה, בעל הבית כמו הפועל, המלוה והלוה, יחד המה מבני אברהם יצחק ויעקב, ובפרט בהגעטאָ העברית אשר כל נכרי לא יבוא בקהל שם.

ומה נוראה היא החרפה כאשר אנו עוברים בחוצות אלו בשבת קודש, — ואנו רואים איך החנויות ובתי המסחר מלאים מפה אל פה, עם סוחרים מוכרים וקונים, יהודים מדברים יהודית, והרבה פעמים חזיון מכאיב לב יופיע לנגד עינינו, — אשה יהודית עומדת בחנותו של אופה יהודי, יסחרו ביניהם על דבר מחיר של חלת לחם של שבת אפויה בשבת... בעד סעודת שבת... האופה ישבע בקדושת השבת, שלא יוזיל מן המחיר, הוא אומר בשבועתו (אַזוי ווי מיר האָבען היינט שבת קודש) והאשה היהודית נשבעת בשם העם היהודי (אַזוי ווי איך בין אַ אידישע טאָכטער) שאיננה תשלם יותר. שומו שמים! חלה שבתית, אופה יהודי, אשה יהודית, שניהם נשבעים בשם השבת והעם היהודי... והאפיה, המכירה, והקניה נעשות בשבת בעד סעודת שבת! *)

---

*) כאשר אנו רואים את הזלזול הנורא בקדושת השבת באופנים כאלו על לבנו עולים דברי המקרא „ויהיו בני ישראל במדבר וימצאו איש מקושש עצים ביום השבת ויקרבו אותו המוצאים אותו מקושש עצים אל משה ואל אהרן ואל כל העדה ויניחו אותו במשמר כי לא פירש מה יעשה לו".

המלה „במדבר" תראה כמיותרת, — ורש"י ז"ל הביא על זה בשם הספרי „בגנותם של ישראל הכתוב מדבר שלא שמרו ישראל אלא שבת ראשונה ובשניה בא וחללה", ועל דברי הפסוק „ויניחו אותו במשמר כי לא פירש מה יעשה לו" יאמרו לנו חז"ל בסנהדרין ע"ח יודע היה משה רבינו שהמקושש במיתה שנאמר מחלליה מות יומת אלא לא היה. יודע באיזו מיתה נהרג".

מלבד דרשות חז"ל אלו נוכל למצוא עוד כוונה אחרת בדברי מהקרא אשר ממנה נוציא רעיון מוסרי לזמננו. יש אנשים שמחללים את קדושת השבת מן ההכרח והאונס, לבם לא נשחת עוד, מחללים את השבת יען שחסרה להם אותה אבירת הלב לעמוד

וכאשר תדבר עם האנשים האלו, כל אחד רוצה להניח את כובד העון על שכם חבירו — החנוני יאמר שהקונים ימנעו את עצמם מלבוא בחנותו אפילו בימות השבוע, אם יסגור את חנותו בשבת, — והקונים יאמרו להיפוך לו סגר החנוני את חנותו בשבת, כי אז קנינו כל צרכינו בערב שבת, — הפועל יאמר שלא ימצא עבודה בימי השבוע אם לא ירצה ג"כ לעבוד בשבת, — ונותני העבודה אומרים להיפוך, שהאשם תלוי בהפועלים — וכן חוזר חלילה, ולא ראי זה כראי זה, ותוצאות של הצד השוה להיות כמו שתארו לנו חז"ל (במס' סנהדרין צ"א) ע"ד טענת הנשמה והגוף.

„אנטונינוס אמר לו לרבי, גוף ונשמה יכולים לפטור עצמם מן הדין, כיצד גוף אומר נשמה חטאה שמיום שפירשה ממני הנני מוטל כאבן דומם בקבר, ונשמה אומרת גוף חטא שמיום שפירשתי ממנו הריני פורחת באויר כצפור. אמר ליה אמשול לך משל למה הדבר דומה למלך בשר ודם שהיה לו פרדס נאה והיו בו בכורות נאות והשיב בו שני שומרים אחד חוגר ואחד סומא, אמר ליה חוגר לסומא בכורות נאות אני רואה בפרדס, בוא והרכיבני ונביאם ונאכלם, רכב חוגר על גבי סומא

בנסיון העוני, ובסתר לבם הם מלאים חרטות, ורגשי נוחם שלא מתו עוד מקרב לבם לא יתנו מנוח להם על העון שעושים, — לאנשים כאלו אולי יש עוד תקוה, אבל מה נורא הוא העון והעול של איש אשר יזלזל בקדושת השבת כל כך עד שנקל הוא בעיניו לחלל את השבת בשביל איזו תאוה של מותרות, — איש כזה משחתו בו!

מחלל שבת מסוג האחרון הזה היה המקושש, וזה שהזכיר לנו הכתוב „ויהי בני ישראל במדבר", במקום שלא היה שום הכרח לחלל שבת, — ולאיזה צורך היה לו העץ שהיה מקושש? המן היה לו מוכן מאתמול, נאפה ונתבשל, ובודאי רצה למלאות אחרי תאות לבו שיהיה לו פת נאפה מחדש ובשביל תאוה כזאת היה מוכן לחלל את השבת [כמו שאנו רואים לדאבוננו פה בשביל פת שנאפה מחדש יאפו, ימכרו, ויקנו מחללים את השבת בפרהסיה] לכן יסיים המקרא וישימו אותו במשמר כי לא פירש מה יעשה לו, כלומר לא ידעו באיזו מיתה להמית אותו, כי העונש היותר חמור ג"כ קל הוא בעד פריצות נוראה כזאת, נגד חלול שבת להכעים כזה.

והביאם ואכלום, לימים בא בעל הפרדס אומר בכורות נאות היכן הן, אמר ליה חוגר כלום יש לי רגלים להלך בהם, אמר ליה סומא כלום יש לי עינים לראות, מה עשה הרכיב חוגר על גבי סומא ודן אותם כאחד, אף הקב"ה מביא נשמה וזורקה בגוף ודן אותם כאחד", עכ"ל הגמרא.

כן יכולים אנו לומר גם בנוגע לשאלת השבת פה, „מרכיב חוגר על גבי סומא", הבעל בית עם הפועל... החנוני והקונה... וידונו ביחד, — כי שניהם יחד, לו עשו שכם אחד לשמור את השבת כדת לא היה מי שיעמוד לשטן על דרכם — כי המה מתפרנסים זה מזה...

כה אנו רואים ששמירת שבת בארץ זאת היתה יכולה להיות באמת „מילתא זוטרתא" יותר ויותר מבארצות יוראפ, אשר שמה כמעט בכל מקורות הפרנסה יד הנכרי באמצע. וכמו שאנו יכולים לומר „לא בשמים היא" בשאלת השבת, כן הוא עם שאלת חנוך הבנים. גם שאלת ה„חנוך" יכולה היתה להפתר פה באופן רצוני ומועיל לו היה לנו הרצון לזה „ולא בשמים היא".

תוה"ק תאמר לנו בפרשת נצבים „ואמר הדור האחרון בניכם אשר יקומו באחריכם והנכרי אשר יבוא מארץ רחוקה וראה את מכות הארץ ההיא ואת תחלואיה אשר חלה ד' בה גפרית ומלח שרופה כל ארצה לא תזרע ולא תצמיח ולא יעלה בה כל עשב" וכו'.

בהדברים האלו תוה"ק הזהירה את עם ישראל, כאשר יעזבו את ד' אלקי אבותם, אדמתם תעשה שממה, ושממת הארץ תהיה נוראה כל כך, עד שהדור האחרון, או הנכרי אשר יבוא מארץ רחוקה, יחשוב שהארץ נהפכה כמהפכת סדום ועמורה, ויחדול לזרוע, לנטוע, כי יחשוב שאדמת הארץ נעשית „גפרית ומלח שרפה כל ארצה" — וזאת היא באמת הקללה היותר נוראה,

אם רוח היאוש יפרוש את כנפיו בין שדרות העם, בנוגע לתחית ארצו.

בדברי התורה האלו יכולים אנו להשתמש בנוגע לשאלת הדת בכלל, ולשאלת החנוך בפרט בארץ הזאת — האסון היותר גדול הוא שהרבה מאחינו יביטו בעיני יאוש בנוגע לקיום היהדות פה, — הדור האחרון, אשר המה בניכם אשר יקומו מאחריכם, ובפרט הנכרי אשר יבוא מארץ רחוקה, (דער גרינער איד) מיד כאשר יבוא הנה, יביט במבט לא ישר על הארץ.

נקודת מבטו של אותו „נכרי הבא מארץ רחוקה" כבר נתקלקלה מהמשפטים הקדומים (פאָראורטהיילע) שנשרשו במוחו על-דבר המצב הדתי של הארץ, מקודם שבא הנה, — הוא רואה תמיד רק את „מכת הארץ ותחלואיה"... תיכף ומיד הוא יחרוץ את משפטו ויאמר „גפרית ומלח שרפה כל ארצה"... כשם שאנו רגילים לשמוע מאותם הנכרים כאשר יבואו מארץ רחוקה „ברענען זאָל אמעריקא" — „שרפה כל ארצה". יתיאשו ולא יעשו מאומה לטובת היהדות כי יאמרו בין כך ובין כך הלא ארצה היא „גפרית ומלח" וכו' (די שטיינער זיינען אויך טריפה אין אַמעריקא), כמו שאנו רגילים לשמוע מאותם אנשים, (והרבה פעמים יקללו את קאָלאָמבוס והארץ ויאמרו שרפה כל ארצה), וכה יפרוש היאוש הנורא את כנפיו עליהם ולא יתחילו לעשות אף את הצעד הראשון, לנטוע נטעי הדת בארץ הזאת.

אבל תוה"ק תוסיף ותאמר לנו „לא תזרע ולא תצמיח"... אם אין זריעה, אין צמיחה!... וממילא לא יעלה בה כל עשב... התורה לא בשמים היא! גם אדמת אמעריקא איננה גפרית ומלח! אדמת אמעריקא היתה מסוגלת ג"כ להיות קרן בן שמן בעד כרם ישראל, גם פה הכרם היה יכול להוציא נטעי נעמנים, כמו בכל ארצות הגלות, — גם פה יכולנו לקוות שהכרם יעשה

ענבים ולא באושים! אבל מה עשינו להכרם? האם עשינו כדברי הנביא „ויעזקהו ויסקלהו ויטעהו שורק” ?

בעלי היאוש שלנו יפטירו את עצמם באנחותיהם, בהביטול שלהם — אומרים „גפרית ומלח שריפה כל ארצה“... וכמתיאשים אינם רוצים לפתוח את צרור כספיהם ליסד בתי חנוך וכבעלי יאוש. אומרים „ווי לחסרון כים“.

ובתי הת״ת אשר נסיתדו פה תודות לעמלם של הרבה מאחינו שרוצים לעשות מה לטובת החנוך העברי, אינם יכולים בשום אופן להביא את הפתרון האמתי לשאלה הסבוכה הזאת, — כי על פי הסדר השורר הנער יבלה כמעט כל היום בבית־הספר של הממשלה, — ואחרי אשר מוחו כבר קלט כל היום את למודי החול, ואחר אשר נעשה עיף ויגע משעשועיו ברחוב הוא יבוא אז לבית הת״ת, ועל רגל אחת הוא עומד שם ללמוד כל התורה כולה, ומה יכולים לקוות מסדר למוד כזה?

הרושם שהלמודים העברים יכולים לעשות על לב הנער והטעם שהוא יכול להרגיש מהלמודים באופן כזה, הוא כמו שהמשיל לנו המגיד מדובנא ז״ל, על דבר אותו העני שקרובו העשיר שכח לשלוח אליו את השמש להזמינו לסעודת הנשואין עד שעה מאוחרת בלילה, העני אשר סבל כל ימיו מחסור וכפן ובגעגועיו לשבוע את נפשו במאכלים טובים בבית קרובו העשיר אצל המשתה, לא הביא אוכל לתוך פיו כל היום כדי לאכול את מאכלו לתיאבון, — וכה עמד בקיבה ריקה אצל החלון, ובכליון עינים צפה לביאת השמש, אבל לשוא! השמש לא בא! הרעב החל להציק לו מאד ובחשבו שקרובו העשיר שכח אותו, גמר בדעתו שלא להמתין יותר,—בלב מלא מרירות מהר אל המלתחה, חטף משם איזו פרורי לחם יבש, שום, בצלים, ומלא בהם את קיבתו הריקה.

פתאום הדלת נפתחה, השמש בא להזמינו אל הסעודה. כמובן מבוכתו של העני האומלל היתה שלימה, — עליו לילך עתה בקיבה מלאה אל המשתה! הוא החיש עם השמש לבית קרובו העשיר, מצא את השלחן ערוך במאכלים מרהיבי עין, כנהוג אצל העשירים, אבל העני האומלל לשוא ינסה לשים לתוך פיו את המאכלים הטובים, — המה לזרא באפיו! קיבתו מלאה עד להקיא, עם מאכלים גסים אשר אכל לתאוה כאשר השקיט את רעבונו.

כמקרה העני בהמשל כן הוא עם ילדינו, מבקרי בתי ת״ת שלנו, המה יבואו שמה בקיבה מלאה, — כל החמשה חושים של הנער כבר נחלשו ונעבדו יותר מדאי קודם שיבוא להת״ת, — כי נער אמעריקאני לא יחפוז לילך ישר לבית הת״ת מבית הספר של הממשלה — אשר הוא יתפטר משם בשעה הרביעית אחר הצהרים — הוא עושה איזו הפסקה בינתים, עליו לפזז, לכרכר מעט בשוקים ברחובות, עליו להכין את „העבודה הביתית״ ״Home Work״ מלמודי בית־הספר ליום הבא — וכה הוא טרוד עד כי פנה היום, ואז הוא יבוא לבית הת״ת לשמוע בלמודים העברים, — וכמובן הוא יכול ללמוד הרבה בזמן כזה ובמעמד כזה... .

אבל אחים יקרים! האם אין לנו באמת עצה אחרת למצוא פתרון לשאלת החנוך? אם בשביל זה אתם אומרים „גפרית ומלח שרפה כל ארצה״? אם בשביל זה אתם רואים את „מכת הארץ ותחלואיה? הלא יש בידינו להביא רפואה להמכה הזאת, האם אין ביכלתנו לפי „תנאי המקום״... ליסד בתי ת״ת אשר בהם ילמדו בנינו למודי החול יחד עם למודי הקודש, ״Parochial Schools״, אשר על ידיהם הלא יכולנו לפתור שאלת החנוך באופן היותר טוב!...

יש לנו אמנם איזו בתי ת״ת ממין כזה, אבל כמה קטן הוא מספרם לעומת המספר הגדול של אחינו פה! ומה דלים ורזים

המה הכחות שאחינו השקיעו בהמוסדות האלו לעומת היכולת הגדולה שיש לאחינו פה לפי „תנאי המקום"... וכמו בשאלת השבת ובשאלת החנוך כן הוא עם שאר עניני היהדות פה ודברי התורה „לא בשמים היא" — יתאימו בארץ הזאת כמו בכל העתים והמקומות של ימי משך הגלות של עם ישראל, — ובפרט בזמנינו אלו „תנאי המקום" נותנים לנו את היכולת לכונן, לשכלל, ולהעמיד על בסיס נכון את יסודי היהדות, ליסד בתי למוד היותר טובים בארץ הזאת, — כי חיים אנו בזמן שהדברים שהתורה תזכיר לנו הלאה „ל א מ ע ב ר ל י ם ה י א לאמר מי יעבר לנו אל עבר הים ויקחה לנו וישמיענה אותה ונעשנה" נתקיימו במלואם.

הזכרתי מקודם את מליצת חז"ל זה „נר המערבי שממנו היה מדליק", ובאמת בשום זמן מתקופת הישוב העברי בארץ הזאת, לא היתה לנו היכולת להשתמש ב„נר המערבי" כמו שיש לנו היכולת בהתקופה הזאת, — היו ימים שהיהודי האמעריקאני יכול היה לו לומר „מי יעבר לנו אל עבר הים ויקחה לנו ונשמיענה אותה ונעשנה". היהדות האמעריקאנית היתה דלה וריקה מאנשים גדולי הרוח, הכחות שהגיעו אלינו מיוראָפ היו באמת דלים ורזים.

אבל נשתנו העתים, יש לנו עתה כחות נפלאים בכל מקצועות של היהדות, יש לנו רבנים גדולי ישראל, רביים של חסידים, חכמים, סופרים, אשר חשו מפלט להם מתגרת ידי המלחמה והפאגראמים בארץ.

אבל העיקר חסר, „אין מלך בלא עם", העם איננו מבין את חשיבותה של השעה, „ונשיא כי יחטא לאשמת העם" העם אשם בזה שנשיאינו וגדולי התורה שלנו יחטיאו את המטרה להשפיע מאור תורתם על היהדות באמעריקא — כי „תורה צוה לנו משה...

נעשה מורשה לקהלת יעקב"... העם שבא הנה בשנים הראשונות בעת שהיהדות היתה באפס עצור באפס עזוב — כבשו את הקהלות, עושים עם הקהלות מה שלבם חפץ, ולא רק עם הקהלות כי גם עם התורה — והתורה נעשית מורשה לקהלת יעקב... לא כבד הוא להם לשלם עשרות אלפים דאלארים בעד מקהלות משוררים, שיהפכו את בית הכנסת לבמת חזיון, בעת שאינם רוצים להחזיק להם רב שיורם דרך ד', באמרם שקופת ביהכ"נ דלה היא לשלם שכירות לרב...

ואם היה קשה לנו להבין את דברי ר' יוחנן במס' עירובין נ"ח שדרש על המקרא „לא מעבר לים היא, לא תמצא לא בסחרנים ולא בתגרנים" — מדוע זה לא תמצא התורה בסחרנים ובתגרנים? הלא התנא באבות אמר לנו „טוב תורה עם דרך ארץ שיגיעת שניהם משכחת עון" ואם היה קשה לנו להבין זאת, — פה מבינים אנו אל מה ירמזון דברי ר' יוחנן שהתורה לא תמצא לא בסחרנים לא בתגרנים — וכמו נבואה נזרקה מפיו — שמעבר לים התורה לא תמצא מקומה אצל הסחרנים והתגרנים, התורה במדינה הזאת היא קנינם של תגרנים וסחרנים, והמה הורידו מקדושתו את בית הכנסת, וכאשר תשאל אותם על דבר המנהגים הזרים שהנהיגו בבתי כנסיות יש להם רק תשובה אחת (עם איז ביזנעס), כי התורה שצוה לנו משה נעשה מורשה לקהלת יעקב...

וכמו בבתי כנסיות כן הוא עם שאר המוסדות הצבוריים, הכל נמדד אצלם באמת המדה של „ביזנעס"... אבל כבר הגיעה העת בעד אחינו פה להבין שהתורה לא תמצא „בסחרנים ותגרנים", ולהבין את האחריות הגדולה שמוטלת עליהם בהתקופה הזאת...

עתה נראה נא מה שתוה"ק תאמר לנו בסופו של המקרא.

כי קרוב אליך הדבר מאד

אחרי שהתורה הזכירה לנו בהדברים הקודמים על דבר האפשרות והיכולת של קיום התורה והמצוה, אנו נזהרים על-פי הדברים האלו להחיש את מעשינו הטובים בעת ש„קרוב לנו הדבר מאד" — בעת שיש לנו היכולת, שלא לדחות את מעשינו הטובים על העתיד שנעלם מאתנו, והוא כלל גדול בתורת המוסר העברי ובפרט בענין של תשובה, כמו שדרשו לנו חז"ל (במס' ע"ז י"ט) „אשרי איש ירא את ד' איש ולא אשה אמר ר' עמרם אשרי מי שעושה תשובה כשהוא איש", זאת אומרת שלא נדחה את מעשי התשובה לעת זקנה, וכמו שרמז לנו עקביא בן מהללאל בדברי מוסרו „הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עבירה".

עקביא רמז לנו שעלינו לרחוק את עצמנו מן העבירה, בימי הילדות, בעת שהעבירה פושטת את ידה עלינו, — והעבירה פורשת את רשתה לצוד אותנו בחרמה — לא בימי הזקנה, בעת שהעבירה מאום תמאס בנו ואיננה רוצה לפשוט ידה עלינו... וזה שאמר הסתכל וכו' ואין אתה בא לידי עבירה...

כמו כן נוכל לפרש את הדברים „והוי בורח מן העבירה", ר"ל שאתה תהיה הבורח מן העבירה ר"ל בילדותך כאשר העבירה תרדוף אחריך — אז עליך להתגבר על יצרך ולברוח מן העבירה... כי בעת זקנה, אם תמנע מעשות העבירה אז אין ראיה שאתה תמאס בעבירה כי אז העבירה בורחת ממך.

[ובאותה עת חלילה לנו לחשוב שבימי הזקנה כבר עבר המועד של תשובה, כי כבר אמרו לנו חז"ל על המקרא תשב אנוש עד דכא עד דכדוכה של נפש „וקרוב אליך הדבר מאד" גם בימי הזקנה.

כמו שמספרים מהרבי ר' זושא ז"ל כאשר עבר פעם אחת עם תלמידיו בשעה מאוחרת בלילה אחורי חלונו של איזה חייט אשר עסק במלאכתו לאור נר של חלב כפי אשר היה נהוג בימים ההם, ושמע שהחייט הרים את קולו וגער בהשליא דנגרא שלו שימהר ויחיש לתפור את קרעי השמיכה שנתנו לו לתקן בטרם שיכבה הנר „פערריכט דאָס פעלצעל איידער עס געהט אוים דאָס ליכטעל".

הרבי ר' זושא ז"ל בשמעו את הדברים האלו מפי החייט אמר לתלמידיו דבר גדול השמיע לנו החייט הפשוט הזה שעלינו לתקן את מעשינו כל זמן שהנר דולק ועלינו להחיש ולתקן בטרם שיכבה הנר. (על דרך זה ראיתי באיזה ספר שפירש בדרך צחות את דברי חז"ל „עד ארבעים מיכלא מעלי מארבעים מישתא מעלי.", (שבת קנ"ב) מאכל ומשקה המה שני דברים שטבע האחד הוא ההיפוך מטבע השני, טבע המשקה הוא שיותר שנתישן הוא טוב יותר, וטבע המשקה הוא להיפוך מיד אחרי בישולו טעמו בו, וכאשר נתישן פג טעמו וריחו, וזה הוא שחז"ל אמרו לנו „עד ארבעים שנה מיכלא מעלי", אם האדם עומד בימי ילדותו לא ידחה את מעשיו הטובים לעת זקנה, כי מעשים טובים שעושה בימי הילדות המה כמו מאכל שטעמו בו מיד אחר בישולו, ואובד את טעמו כאשר נתישן.

„מארבעים מישתא מעלי", כאשר עברו ימי הילדות והגיע לימי הזקנה, לא יחשוב שכבר עבר המועד וסר טעמם של המעשים הטובים שעושה, — רק להיפוך, — אז יחשוב, שהמעשים שהמעשים הטובים שעושה,—שהם כמו משקה,—ביותר שנתישן הם טובים יותר, והעיקר הוא שלא יתן מקום ליצר הרע לדחות את מעשהו מימי הילדות לימי הזקנה, ובימי הזקנה יחשוב שכבר עבר המועד].

וכה תוסיף התורת לומר לנו

„בפיך ובלבבך לעשותו"

גם בדברים האלו נשתדל למצוא רמז מוסרי יקר שיתאים לפי מצב המקום והזמן. ידוע הוא, כמו שסוגי החטאים יתחלקו לשני חלקים שונים, לחלק „שבין אדם לחבירו" — ול„חלק שבין אדם למקום", כן הוא עם המצות או עם דרך התשובה — „יש מצוות „שבין אדם למקום", או תשובה ש„בין אדם למקום" ומצוות ותשובה ש„בין אדם לחבירו", — ובין ג' אופני התשובה של „תשובה ותפלה וצדקה" אשר על פי חכמי המוסר שלנו, הוא „צום קול וממון", שנים הראשונים יוכלו להקרא תשובה שאדם עושה בין אדם למקום, — והשלישי נכנס תחת סוג של תשובה שאדם עושה בין אדם לחבירו, — או להשתמש בלשון המקרא „בפיך ובלבבך לעשותו" — שני מיני תשובה הראשונים „צום" ו„קול" היא תשובה שאדם עושה ב„פיו", והסוג השני היא תשובה שאדם עושה ב„לבבו".

יש בנו הרבה שבחרו להם את התשובה מסוג הראשון „צום וקול" יתפללו, יתוודו, יענו בצום נפשם, — ומהתשובה מסוג השני, אינם חושבים כלל, ובאמת חלילה לנו להקטין את כחה של „תפלה וצום", גדול כחה של תפלה, גדולה היא המצוה של צום, מקיימים אנו על ידי הצום את המצוה עשה של „ועניתם את נפשותיכם" — אבל אם אנו מסתפקים עצמנו בתשובה מסוג כזה בלבד! כבר צווח הנביא ואמר „הן לריב ולמצה תצומו להכות באגרוף רשע לא תצומו כיום להשמיע במרום קולכם, הלא זה צום אבחרהו פתח חרצובו תרשע התר אגודות מוטה ושלח רצוצים חפשי וכל מוטה תנתקו הלא פרום לרעב לחמך לעניים מרודים תבוא בית כו תראה ערום וכסיתו ומבשרך לא תתעלם אז תקרא לד' יענה תשוע ויאמר הנני" (ישעיה נ"ח).

זאת אומרת שהצום והקול אינו תכלית בפני עצמו, הוא רק אמצעי לתכלית של „פתח חרצובות רשע", לה„פרום לרעב לחמך.

וכמו ברפואת הגוף כאשר הרופא החכם יודע שכבד יהיה להחולה לבלוע בלא תערובות מים את הצרי אשר יגהה מזורו של החולה, — ועל ידי זה עליו למזוג את הצרי העיקרי שמביא את הרפואה, עם מים אשר תכליתו רק להקל על בית הבליעה — וליתן להחולה האפשרות להביא אל קרבו את הצרי העצם והעיקר של הרפואה, — כן הוא עם רפואת הנפש, התוכן, והעיקר הוא ה„פתח חרצובות רשע", „הפרום לרעב לחמך", וה„צום" וה„קול" הוא האמצעי, הוא המים של התרופה (הריצעפט) אשר על ידיהם תוכל לבוא אל התכלית העיקרי שהוא הפתח חרצובות רשע וכו' אשר עליך לעשות בה„ממון".

ומי שמסתפק עצמו בהצום וקול בלבד הוא כמו אותו החולה שיחשוב שמחלתו תוכל להתרפא כאשר ישתה המים בלבד, בלי הצרי הסממי רפואה, העיקרים שנמצאו בהתרופה.

וכמו כן חלילה להסתפק עצמנו בתשובה מסוג השני בלבד, לחשוב שבנתינת צדקה יכולים אנו לחפות על חטאינו — כמו שאנו רגילים לשמוע לדאבוננו מהרבה יהודי אמעריקא, ''I am a Jew at heart'' חושבים כמו שיכולים לשחד את השוטר ממלכותא דארעא, כאשר יותפשו שעברו על ה־''Sunday Law'' שלא סגרו את חנותם ביום א', — כן חושבים כאשר יחללו את חוקי שבת קודש שיכולים לשחד את „מלכותא דרקיע" בזה שנותנים „ממון" לצדקה, — כי ידוע שאין „מצוה מכבה עבירה".

כמו שמצאו המפרשים רמז לזה בהמקרא „כי ד' אלקיכם הוא אלקי אלקים ואדון האדונים האל הגדול הגבור והנורא אשר

לא ישא פנים ולא יקח שוחד עושה משפט יתום ואלמנה ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה" (דברים י"ח), ר"ל שהקב"ה איננו לוקח שוחד, — ממי שעושה משפט יתום ואלמנה ממי שאוהב גר לתת לו לחם ושמלה, — וחושב שעל ידי לבו הטוב ועל ידי מעשיו הטובים שעושה בין אדם לחבירו, ישחד בזה את הקב"ה ולא יענשנו על מעשיו הרעים, ועל חטאיו שבין אדם למקום.

כן אנו מוצאים בפ' ואתחנן שתוה"ק תאמר לנו „והפיץ ד' אתכם בעמים ונשארתם מתי מספר בגוים אשר ינהג ד' אתכם שמה ועבדתם שם אלקים מעשה ידי אדם עץ ואבן אשר לא יראון ולא ישמעון ולא יאכלון ולא יריחון". ולכאורה קשה להבין מדוע הזכירה התורה ע"ז של „מעשה ידי אדם עץ ואבן" דווקא הלא יש ע"ז אחרות כמו „צבא השמים" שהזכירה התורה בפרשה הזאת „ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח ואת הכוכבים" וכו'.

אבל נוכל לאמר (בדרך צחות) שתוה"ק איננה מדברת כאן מע"ז ממש שעם ישראל יעבדו כאשר יפיץ ד' אותם בעמים — (עיין רש"י שפירש על פיה תרגום) התורה רמזה לנו שתגיע עת כאשר עם ישראל יהיה בין הגוים — עבודת ד' תרד כל כך ממדרגתה, ותהיה כל כך משובשת, שהרבה מהם יחשבו שיכולים לעבוד את ד' במעשה ידי אדם בלבד... „אַ איד מיט דער האַנד" ראשו לא יניח תפילין, — יחלל שבת, — יביא מרק פיגול לתוך פיו — יעשה כל תועבה — אם רק ידיו יתנו לצדקה — אם הוא נותן רק „עץ ואבן"... לבניני מוסדות צדקה, בתי כנסיות, בתי ת"ת יוצא בזה ידי חובתו, וזה הוא שאמר הפסוק „ועבדת שם אלקים מעשה ידי אדם עץ ואבן"...

ובאותה שעה יש ג"כ בני אדם שכל עיקרה של עבודת ד' אצליהם, היא בזה שלא „יאכלון ולא יריחון"... „צום וקול" — אבל חלילה לנו לשים רווח בין הדבקים, — „תשובה תפלה צדקה"

היא תרופה בעד מחלת הנפש שלנו, — שעלינו לקחת אותה כמו שהיא ביחד, — לא חלקים נפרדים יוכלו להביא לנו את רפואתה של הנפש, כמו שאמרה לנו תוה"ק בהמקראות שהתחלנו את מאמרנו „בפיך ובלבבך לעשותו", הפה והלב יחד — בין אדם למקום ובין אדם לחבירו — ורק אז אנו יכולים לקוות שנגיע לתכלית השלימות וד' הטוב ישלח לנו עזרתו מקודש ונושע תשועת עולמים אמן.

(צחות על דרך החסידות)

מאמר קצר לימי התשובה

מאמר א׳

במקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד.
(ברכות ל״ד).

שמעתי מבארים את הפסוק באיוב „ויהי היום ויבואו בני האלקים להתיצב על ד׳ ויבוא גם השטן בתוכם״, אותו היום על פי דברי חז״ל היה ראש השנה, ביום אשר כל מעללי בני אדם יבואו לפני כס המשפט, — „בני אלקים״ המה המצוות, אשר כידוע מכל מצוה נברא מלאך, — אבל יחד עם אותם „בני אלקים״ שנבראו מן המצוות, — בא גם השטן בתוכם... היה פגם בהמצוות, לא נעשו בשלימות, היה מעורב בהמצוות שמץ גאות, או איזו פניה אחרת, ועל ידי זה יחד עם המלאך נברא גם השטן, והשטן בא בתוכם ר״ל בתוך המלאכים שנבראו מהמצוות.

ועל דרך זה יאמרו לנו חכמי החסידות דבר מוסר נאה ומקובל על דברי הפייטן „באין מליץ יושר מול מגיד פשע״ — שהדברים האלו המה נגד אותם שיתרשלו בעשית איזו מצוה, ואם עושים אותה עשיתם היא בלי חשק, בלי כוונה, ואיננה בשלימות, וממילא המלאך שנברא ממצוה כזאת — הוא מלאך חסר שלימות, — כמו למשל במצות נתינת צדקה, אם איננו נותן בלב שלם, המלאך הנברא מהמצוה הוא מלאך שאין לו לב שלם, מלאך חלש, — כמו כן אם אדם מתפלל בלא כונה, המלאך הנברא הוא מלאך שחסרה לו שלימות השכליות — וכן הוא עם מצוות

אחרות אם חסרה איזו שלימות להמצוה, המלאך הוא מחוסר אבר.

וכמו במצוות, כן הוא עם עבירות, אשר יבראו מהן מלאכי רע, — מדרגת מלאך רע הנברא מעבירה תלויה במדרגת עשית העבירה.

באברהם אבינו רואים אנו שהמלאך אמר „עתה ידעתי כי ירא אלקים אתה ולא חשכת את בנך את יחידך ממני", המלה „ממני" נראית כמיותרת ואין כאן מקומו, הלא העקידה לא היתה בשביל המלאך! אבל כוונת הדברים היא שהמלאך אמר „עתה ידעתי כי ירא אלקים אתה ולא חשכת את בנך את יחידך"... ר"ל, המלאך אמר, יודע אני איך חפצת בכל לבבך להקריב את בנך, — יודע אני זאת „ממני"... שנבראתי על ידך עם כל השלימות...

וזאת היא מליצת הדברים „באין מליץ יושר מול מגיד פשע" כאשר יבואו בני אלקים אלו ביום המשפט, ה„מליץ יושר" הוא אותו המלאך הנברא מהמצוה, — ו„המגיד פשע" הוא המלאך הנברא מעבירה, — הראשון הוא הסניגור — והשני הקטיגור — וכאשר יעמדו זה מול זה — והסניגור הוא מחוסר אבר, בלא לב, בלא מוח, יען שנברא מלאך חלש — ממצוה שנעשית באופן זה, והקטיגור, להיפוך, יהיה מלאך שכחו עמו ואונו בשרידי בטנו, — כי נברא מפעולה שלימה, עבירה שנעשית בכוונה ובחשק לב — וממילא על ידי זה ה„מליץ יושר" לא יוכל לעמוד נגד ה„מגיד פשע".

על פי הרעיון הזה יכולים אנו לפרש את דברי חז"ל „במקום שבעלי תשובה עומדים" וכו', — העושה תשובה מאהבה חז"ל אמרו לנו שזדונות נהפכו לו לזכיות, — זאת אומרת, שהעבירות שעשה בזדון ובכוונת הלב יהפכו למצוות — וממילא יעשו

למצוות הנעשות בשלימות גדולה בלי שום פגם, כמו שהיו העבירות שמהם נעשו המצוות, וכאשר יבואו בני אלקים אלו, להתיצב לפני ד׳, השטן לא יבוא בתוכם... ויהיו נקיים מכל שמץ, כי בעת עשית העבירה אשר ממנה נעשית המצוה, עשה אותה בזדון, בכל לבו ונפשו, — וממילא הוא עולה למדרגה אשר צדיק גמור לא יכול לעלות, כי במצוותיו של הצדיק, יכולים תמיד למצוא איזה שמץ של כבוד, או גאות, או פניה אחרת כנ״ל, וממילא הבעל תשובה יכול לעמוד במדרגה גבוהה מהצדיק.

על דרך זה פירש הרבי ר׳ בונם ז״ל את הדברים בתפלת „ונתנה תוקף" „ומלאכים יחפזון חיל ורעדה יאחזון, ויאמרו הנה יום הדין לפקוד על צבא מרום בדין כי לא יזכו בעיניך בדין", שעל דרך הפשטות קשה להבין מדוע זה יפחדו הצבא מרום והמלאכים שלא יזכו בדין הלא אינם בעלי בחירה ואינם יכולים לחטוא, אבל הפירוש הוא שהמלאכים שנבראו על־ידי המצוות שהאדם עושה אשר המה הפרקליטים של האדם ביום הדין — יחפזון כי לא יצדקו לפני כס המשפט יען שהמצוות לא נעשות בשלימות.

מאמר קצר לימי התשובה

מאמר ב'

שובת ישראל עד ד' אלקיך.

(הושע י"ד).

היסוד העיקרי של תשובה היא שד' יהיה אלקיך... כמו שפירש הרבי מקאצק ז"ל את הדברים „לא יהיה בך אל זר" „גאָט זאָל אין דיר קיין פרעמדער זיין"... מספרים מגביר אחד שדרכו בנתינת צדקה היתה להושיט יד עזרה רק לאותם מבני משפחתו היותר קרובים, ומבני משפחתו הרחוקים ובפרט מעניים שהיו זרים לו מנע את תמיכתו. פעם אחת בא לפניו אחד מקרוביו הרחוקים מעיר הסמוכה ובקש ממנו שיהיה לו לאחי־עזר בעת צרתו,—אבל מיד כאשר נודע לו להגביר על־פי סדר היוחסין שהאורח סדר לפניו, שהוא רק בן משפחה רחוקה, השיב את בקשתו ריקם, באמרו הלא תדע שדרכי הוא רק לעזור לבני משפחה היותר קרובים, וקרבת משפחה בינינו על פי הסדר שתסדר לי היא רחוקה יותר מדאי.

האורח העני יצא ממנו בפחי נפש וחכה לעת מצוא שיוכל להוכיח לו את אולתו על פניו. הימים היו ימי הסליחות, והאורח יחד עם קרובו הגביר נזדמנו למחרת בביהמ"ד לתפלת הסליחות.

הגביר בהיותו איש שפרקו נאה בעל קול ערב נתכבד באמירת סליחות לפני התיבה, — וכמובן השתדל בכל כחו להפיק רצון משומעיו, והרבה לנגן ולסלסל בקולו, וכדרכם של עשירים עמד בהרחבת הדעת יתירה לפני התיבה, ומעמדו בעת אמירת

הסליחות היה כבן המתחטא לפני אביו... האורח העני חשב בלבו על דבר החוצפה היתירה של קרובו העשיר, שעוד יעיז לעמוד לפני התיבה כאיש אשר צדקה עשה ומשפט אלקיו לא עזב, — וכאשר הגיעו להפזמון של זכור ברית אברהם ועקידת יצחק והגביר הוסיף להרים קולו ולנגן בהתפלה היקרה הזאת — האורח לא יכול עוד להתאפק, — נגש אליו, ולחש לו באזניו, „הוי, נבל, איך לא תבוש לקרוא לעזרה בזכות אברהם יצחק ויעקב". „דיא משפחה איז צו ווייט"...

מאמר קצר לימי התשובה

מאמר ג'

ועל חטא שחטאנו לפניך ביצר הרע.

קשה להבין הלא כל החטאים באים על-ידי הסתה של היצה"ר, ולמה דווקא בעל חטא הזה נזכר שחטאנו ביצה"ר?

חז"ל אמרו לנו „שאול באחת ולא עלתה לו דוד בשתים ועלתה לו", ופירשו המפרשים שלכך עלתה לו לדוד בשתים ולשאול לא עלתה אף באחת, — יען כי דוד הכיר מיד את חטאו, ואמר „חטאתי"! ואם אדם מכיר בחטאו ויתחרט עליו אז הקב"ה מוחל לו על ידי תשובה — כמו שאמר דוד בתהלים „כי פשעי אני אדע וחטאתי נגדי תמיד", ובלב נשבר עוד הוסיף ואמר, „לך לבדך חטאתי והרע בעיניך עשיתי", ר"ל הכיר בחטאו, וכבן המתחטא לפני אביו אמר „והרע בעיניך עשיתי", כלומר העינים הסבו כל זאת, והעניים האלו הלא עיניך הם „הרע בעיניך"... אתה יצרת אותם בי... וגם היצר הרע יצור כפיך הוא.

משא"כ בשאול, אחר שחטא ולא מלא אחרי דברי התורה והנביא, שאמר לו „לך והחרמת את עמלק" שגה עוד יותר לאמר, על מעשה החטא „הקימותי את דבר ד'" — ובשגיונו הוסיף עוד לדרוש ק"ו ללבוש את החטא במעטה צדק כנזכר בחז"ל.

ואם אדם שוגה באופן זה, הוא חוטא יחד עם היצה"ר, כי גם היצה"ר בעצמו חוטא בזה, כי שליחותו של היצה"ר היא להסית

את האדם לעשות עבירות, ואם יראה לו לאדם על עבירה שהיא מצוה — אז הוא מתנהג את עצמו ברמאות, וחוטא נגד שליחותו.

כמו שאומרים משמו של הבעש״ט ז״ל שפירש בדרך צחות את דברי התוספות במס׳ שבת ע״ה על קושית הגמרא „שוחט משום מאי מחייב״ נמצא בתוספות שם ד״ה „שוחט דעלמא״, ופירש הבעש״ט ז״ל שבעלי התוספות רמזו לנו על היצה״ר בהדברים שוחט דעלמא, — כידוע שהוא השטן, הוא מלאך המות, והוא ה„שוחט דעלמא״... וקושית הגמרא היתה על פי דברי התוספות, „שוחט דעלמא״ — „שוחט משום מאי מחייב״? כלומר מדוע זה יהיה חייב השטן, על הסיתו את בני אדם לרע, — הלא זאת שליחותו ונברא מהקב״ה בעד תכלית כזאת — והוא רק ממלא רצון בוראו כאשר יסית את האדם לחטוא, ומדוע אמרו חז״ל שלעתיד לבוא הקב״ה ישפוט את היצה״ר, וזאת שאמרו בגמרא שם „שוחט משום מאי מחייב״?

ותירצו בגמרא „משום צובע״, — והפירוש הוא כך שבאמת היצה״ר איננו חייב אם יפתה את האדם לעשות עבירה, — הוא חייב רק אז כאשר צובע את העבירה... ויציג אותה להאדם בתמונת מצוה — ויפתהו לעשות מצוה — ועל זה הוא חייב כי זאת איננה שליחותו שיפתה את האדם לעשות מצוות...

וע״ד זה יכולים גם אנו לפרש את דברי התפלה „וכוף את יצרנו להשתעבד לך״ ר״ל שאנו מתפללים שהקב״ה יכוף את היצה״ר, שיהיה משועבד להקב״ה, — שהיצה״ר יעשה את רצון בוראו — שנברא לפתות את האדם לחטוא, שלא יפתה אותנו לעשות מצוות. וזה הוא הפירוש „וכוף את יצרנו להשתעבד לך״. ועל מיני העבירות האלו אנו אומרים „ועל חטא שחטאנו לפניך ביצר הרע״ שאנו חוטאים יחד עם היצה״ר כי גם היצה״ר חוטא בזה כנ״ל. 5

מאמר קצר לימי התשובה

מאמר ד'

היתה לי דמעתי לחם יומם ולילה באמור עלי כל היום איה אלקיך.

(תהלים מ"ב).

ספרי מוסר משתמשים בדברי תהלים האלו נגד אותם שבימים הקדושים מורידים דמעה רק על הלחם „היתה לי דמעתי לחם יומם ולילה"... על ענינים הנוגעים להגוף — ועניני הנפש אינם נוגעים כלל אל לבם, בעת „שאומרים עלינו כל היום איה אלקיך" חושבים רק על דבר הלחם.

מספרים מחסיד אחד שגער על שכנו המתנגד בביהכנ"ם בימים הנוראים, כאשר שמע שזה השני ירבה להרים קול בוכים כאשר הגיע להדברים „אדם יסודו מעפר וסופו לעפר" — למה זה תבכה כל כך בהדברים האלו, אמר לו החסיד? אם יסודו של אדם היה מפז ומפנינים, וסופו היה לעפר, אז היה לך מה לבכות, אבל אם „יסודו מעפר, וסופו לעפר" — ובינתים הוא יתענג עוד הרבה פעמים על כום יין שרוף — מה הרעש?

על דא וודאי קא בכינא! על ה„בנפשו יביא לחמו", הוסיף החסיד, כי איזה ערך יש להאדם נגד הנפש? הערך היותר גבוה של האדם על פי קצבת התורה הוא חמשים שקל, כדברי חז"ל ערכין ב' על הפסוק „והיה ערכך חמשים שקל" „מלמד שאין בערכין יותר על חמשים סלע", וחכמי הכימיה בזמננו ירדו את מחירו הרבה הרבה מאד, על־פי חשבונם מחיר האדם עם כל הרמ"ו אבריו ושס"ה גידיו — אם יפרד לחלקיו הכימיים, יעלה

מחירו לסך קטן מאד — אם יפרד לחלקיו הכימיים, הוא לא יחזיק בקרבו ברזל כל כך — שתוכל לעשות ממנו חבילה קטנה עם יתידות שמחירה היא ג׳ סענטים, — מהגפרית שלו לא תוכל למלאות אף בקבוק קטן אשר יכיל בקרבו סם הממית את הפרעושים של חדר מטה אחד, — מהחלב שלו יכולים לעשות רק איזו חתיכות של בורית שמחירן הוא חמשה עשר סענטים — מהסוכר שנמצא בו לא תוכל להמתיק אף כוס אחד של טהעי — וכן הוא עם שאר החלקים והיסודות שהאדם מחזיק בקרבו, — וכל חשיבותו של האדם היא רק הנפש — ומה נבער מדעת הוא זה, שיקלקל הנפש בשביל „האדם“ ובמחיר הנפש יביא לחמו להאדם !...

מאמר קצר לימי התשובה

מאמר ה׳

במקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד.

(ברכות ל״ד).

ידועה היא שיטתו של הרמב״ם ז״ל ש„שביל הזהב״ או הדרך הממוצע היא הדרך היותר נכונה, „ועץ החיים הוא בתוך הגן״. אבל הוא רק בעד אנשים שהולכים בדרך הישרה מימי נעוריהם, אבל אותם המטים עקלקלותם, — לא די להם כאשר יעשו תשובה שילכו בדרך הממוצע, ועליהם לילך בקצה האחרון, כמו המשל עם המקל, אם נעקם הרבה עליך לנטותו עד קצה השני עד אשר תישר אותו.

כמו שפירש ה„טל אורות״ את דברי חז״ל ב״ק ס׳, „לעולם ילך אדם באמצעי הדרך ובשעת סכנה בצדי הדרכים״, ר״ל שבזמן שהכל כתיקונו הדרך הישרה הוא לילך באמצע אבל בשעת סכנה אם כבר הלך בדרך המסוכנה אז עליו לילך בצדי הדרכים.

ועל דרך זה יכולים גם אנו לפרש את דברי חז״ל „במקום שבעל תשובה עומד אין צדיק גמור יכול לעמוד״, יען כי על הצדיק לאחוז תמיד בשביל הזהב, ולילך באמצע הדרך, והבעל תשובה, — זה שכבר חטא והלך בדרכים לא טובים עליו לעמוד בצדי הדרכים, לנטות אל הקצה השני, וממילא הצדיק איננו יכול לעמוד באותו מקום שבעל תשובה עומד...

דרוש א׳ לסוכות

ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר כפות תמרים וענף עץ עבות וערבי נחל ושמחתם לפני ד׳ אלקיכם שבעת ימים.

דבר אחר פרי עץ הדר אלו ישראל מה אתרוג יש בו רות ויש בו אוכל כך ישראל יש בהם בני אדם שהם בעלי תורה ובעלי מעשים טובים, כפות תמרים אלו ישראל מה תמרה זו יש בה טעם אוכל ואין בה ריח כך ישראל יש בהם בעלי תורת ואין בהם מעשים טובים. וענף עץ עבות אלו ישראל מה הדס יש בו ריח ואין בו אוכל כך ישראל יש בהם בני אדם שיש ביניהם מעשים טובים ואין בהם תורה, וערבי נחל אלו ישראל, מה ערבה זו אין בה לא טעם ולא ריח, כך ישראל יש בהם בני אדם שאין בהם לא בעלי תורה ולא בעלי מעשים, אמר הקב״ה לאבדן אי אפשר אלא יעשו כולם אגודה אחת והם מכפרים אלו על אלו.

(מדרש רבה אמור).

מאושר היה עם ישראל בעת שמפלגותיו היו מסודרות על פי הסדר שחשבו לנו חכמי המדרש, התחלקות המפלגות החלה מאותם האנשים שיש בהם טעם וריח, ונגמרה עם אנשים שאין בהם לא טעם ולא ריח, — והסדר הזה החזיק מעמד בכל ימי משך שנות נדודינו, — היו לנו אנשים גדולים בתורה ובמעשים טובים, אותם מגדולינו מדורות שעברו, אשר האצילו מרוחם על החיים הדתיים והצבוריים של העם, שהשפעת פעולותיהם הכבירות היתה נראית וניכרת, וקולם היה נשמע בין כל שדרות העם מן הקצה אל הקצה.

האנשים האלו היו נמנים תחת דגל המפלגה הראשונה, למפלגה היותר חשובה — ולמטה מהמפלגה הזאת היו אותן המפלגות שחשב לנו המדרש, „טעם בלא ריח", „ריח בלא טעם", עד המפלגה היותר נמוכה, אנשים שאין בהם לא טעם ולא ריח, — אנשים גסים שלא הצטיינו במאומה לא בידיעת התורה ולא במעשים טובים, — אנשים בעלי שלילה ריקים מכל, לא היה בהם מאומה והשפעתם בחיי העם לא היתה ניכרת לא לשבט ולא לחסד.

זה היה סדרן של מפלגות עם ישראל בשנים שעברו, — עתה נשתנה הסדר הזה, חיים אנו בתקופה, שחז"ל נבאו עליה ש„תלמידי חכמים יתמעטו, והשאר כלה ביגון" (סנהדרין צ"ז), נתמעטה הדמות של הת"ח, בכמות ובאיכות, עם ישראל נלקה בזמננו בחסר וביתר, — חסר לנו אותו המין של גדולי הדור שהיו נחשבים תמיד בין בעלי המפלגה הראשונה — ולא רק דמות של הת"ח נתמעט, כי בדרך כלל אנו רואים מין „קטנית דמוחין", מין „לקוי המאורות" שהחל להתפשט בינינו.

אין לנו גדולי התורה כמו הגאון ר' עקיבא איגר, החתם סופר, הגאון מווילנא ז"ל, אין לנו פילאנטראָפים כמו ר' משה מאנטעפיארא, רבי של חסידים, כמו הרב מליאדי, או הרב ר' בער ז"ל ועוד, אין לנו ציוני כמו הד"ר הרצל, — אחת היא לנו אם אנו מוצאים את הסבה בתכונת הנפש של העם בדור הנוכחי. נתמעטו הלבבות, נתקטנו המוחות, או בשביל שאנו נותנים לזרים כחנו, כדברי הנביא „נתנו לזרים כחו והוא לא ידע".

יהיה איך שיהיה, עלינו להודות לדאבוננו שהוא חזיון מכאיב לב לראות, איך התקופה הזאת אשר עשירה היא כל כך במקרים כבירים בחיי עמנו, — היא עניה כל כך באנשים שיתאימו להיות פרנסים לפי הדור.

ידועה היא קושית המפרשים שדברי חז"ל סותרים זה את זה, במס' ר"ה ד' מצינו „קשה מיתתן של צדיקים כשרפת בית אלקינו", דמשמע ששניהם שוים, ובמדרש איכה מובא בילקוט (ישעיהו ס') על הפסוק „הנני אוסיף להפליא את העם הזה הפלא ופלא ואבדו חכמת חכמיו ובינת נבוניו תסתתר", נמצא קשה סילוקם של צדיקים, לפני מי שאמר והיה העולם יותר ממאה תוכחות ומחורבן בית המקדש, דמשמע דקשה יותר מחורבן ביה"מ? — אבל, כנראה לי, דברי חז"ל ישרים ונכוחים, עלינו לדייק על שנוי הלשון שבשני המקומות האלו, במס' ר"ה אמרו לנו „קשה מיתתם של צדיקים" — ובמדרש נזכר הלשון „קשה סילוקם של צדיקים", ופירוש הדברים הוא כך, — במס' ר"ה חז"ל דברו על דבר מיתתו של גדליהו בן אחיקם, שמיתת צדיקים קשה כשריפת בית אלקינו, ומיתתו של צדיק פרטי, לו יהיה צדיק כגדליהו בן אחיקם, אשר שארית הפליטה מגולי ירושלים מצאו מחסה תחת ידו על־פי פקודת מלך בבל, ומיתתו הביאה אסון גדול להעם, — אבל בכל זאת מיתתו לא הסבה את חורבן העם, מיתתו הביאה חורבן מדיני, או פאליטי, — אבל העם לא נחרב, כמו שלא נחרב העם בשריפת בית אלקינו, — כי היו להעם עוד נביאים, וצמיחת אנשי כנסת הגדולה החלה בהתקופה הזאת, היה מי שיעמוד בפרץ ואחר שבעים שנה העם עלה שנית לארצו.

וכה היתה עם מיתת צדיקים בכל ימי משך שנות נדודינו, — העם לא נחרב על ידי מיתתו של הצדיק, כי עד „שלא שקעה שמשו של עלי זרחה שמשו של שמואל"... ושפיר אמרו חז"ל „שקולה מיתת צדיקים" וכו', שקולה, — ולא יותר, כנ"ל, — מה שאין כן בדברי המדרש על הפסוק „הנני אוסיף להפליא את העם הזה" וכו' שהכתוב מסיים „ואבדו חכמת חכמיו ובינת נבוניו תסתתר" — זאת אומרת, שאסון האומה יהיה כל כך נורא, לא

רק שהחכמים והנבונים יאבדו, כי גם עמהם תמות החכמה והבינה — חכמת חכמיו תאבד... וזאת שהזכירו במתק לשונם „קשה סילוקם של צדיקים", והלשון סילוק יורה שיסולקו לגמרי... כמו שאנו רואים לדאבוננו בזמננו, — אם מת מאתנו אדם גדול, לא רק אדם גדול מת מאתנו, כי הגדלות העברית... תוכל לקבר יחד עם האדם הגדול — כי אין מי שיקח מקומו.

ושפיר אמרו חז"ל „קשה סילוקם של צדיקים", באופן זה יותר משרפת בית אלקינו, — כי חורבן העם קשה יותר מחורבן הארץ.

וחורבן כזה אנו רואים בזמננו יותר ויותר, —נתקיימו בנו הדברים „ואבדו חכמת חכמיו"... חסרים לנו בעלי המפלגה הראשונה, חכמינו, יאירו באור חכמתם לעמים אחרים, הלכו מאתנו ולא לנו הם, — בזמננו מתאים מאד להשתמש בהפתגם המחוכם שלכך נקרא היהודי „יוד" כי הוא כמו האות „יוד" בין האותיות של האלף־בית,—האות „יוד" היא הקטנה שבאותיות, ולמרות קטנותה, היא החשובה ביותר, בלעדה לא ירים איש את ידו לכתוב איזו שורה או איזה רעיון — מה שאין כן עם האותיות האחרות,—אבל עם כל חשיבותה, יש לה„יוד" חסרון גדול שאיננו נמצא באותיות אחרות, — יכול אתה להגדיל או להקטין כרצונך איזו אות מכל האותיות של האלף בית והאות לא תשונה על ידי זה, אם תגדיל את האות „אלף" היא אלף גדולה, — אם תקטין, היא אלף קטנה. וכן היא עם כל האותיות שבאלף־בית, — לבד מהאות „יוד" אם תתגדל מעט היא איננה „יוד" עוד, — ואם תתקטן מעט היא רק קוצו של יוד.

כן הוא עם היהודי, הוא הקטן שבאותיות, הקטן שבעמים, בכל זאת הוא תופס מקום בכל מקצועות החיים, וחשיבותו ניכרת בכל מקום — אבל אחר כל חשיבותו יש לו חסרון גדול מה שאין

אנו רואים בעמים אחרים. אם יגדל היהודי מעט, — הוא איננו „יוד" עוד... ואם קטן הוא יותר מדאי, הוא רק „קוצו של יוד"...

וכה אנו רואים איך שיקוים בנו דברי הנביא „הנני אוסיף להפליא" וכו' ואנו מרגישים באופן יותר נורא את האבדה הזאת. בכל פנה שאנו פונים, — אבל אחשוך את דברי עתה ולא אוסיף לדבר על דבר החסרון הזה בעת המרה הזאת, שצרה יותר גדולה מזאת קרנו, — הצרה האחרונה משכחת את הראשונה, כמו שהזכרתי שעם ישראל נלקה בזמננו „בחסר וביתר", חסרים לנו בעלי המפלגה הראשונה, אבל הוא אסון יותר גדול שנתוספה בנו מפלגה חדשה, במקום שהמפלגה היותר נמוכה של עם ישראל היתה מאותם שאין בהם לא טעם ולא ריח, אבל לפחות לא הוציא מקרבם ריח רע... עתה יש לנו לבשתנו ולחרפתנו מפלגה חדשה שיש בה „טעם וריח", — טעם מר וריח מבאיש... אשר ישימו את שם ישראל לחרפה ולשנינה, ללעג ולקלס בעיני שכנינו...

עם ישראל החל להוציא מקרבו מפלגה חמשית, מפלגה אשר לא ידענו ממנה בכל ימי משך שנות הגלות, מפלגה אשר בין רוצחים ושודדי ליל חלקה, — במקרי רצח היותר נוראים אנו מוצאים ידי ישראל באמצע, — ו„על דא וודאי קביכנא על האי שופרא דבלי בעפרא"...

עתה נחזור נא להמקרא אשר בו התחלנו את הדרוש הזה, המקרא אשר בו תוה"ק תצוה לנו ע"ד מצות לקיחת הד' מינים, וכאשר נלך בעקבות דרשת חז"ל על הפסוק הזה, נקל יהיה לנו למצוא את הסבה על דבר הירידה הרוחנית של היהדות בזמן הנוכחי, — חז"ל דרשו על הדברים „ולקחתם לכם" — לכם משלכם — הדברים האלו אף שנאמרו על דרך ההלכה, שהד' מינים יהיו משלכם, להוציא את השאול ואת הגזול, — בכל זאת

יכולים אנו להרשות לעצמנו, להשתמש בדברים הללו על דרך הדרוש, למצוא גרעין מוסרי בהדברים האלו, שיהיה לנו לעינים למצוא את הסבה לירידת היהדות בזמננו.

הדברים „לכם משלכם" — המה מיעוט המחזיק את המרובה... כל זמן שהעם העברי החזיק בה„לכם" שלו, בהתורה שלו, בהמוסר שלו, בהקולטור שלו, הוא היה מסור בכל לבו להכלל הזה של „ולקחתם לכם משלכם", היו אז מפלגותיו מסודרות על פי הסדר שסידרו לנו חכמי המדרש, המפלגה היותר נמוכה היתה מן אותם שלא היה בהם „לא טעם ולא ריח" — לא היה מקום בין העם העברי למפלגה חמשית, מאותו המין שהזכרתי, — אבל מעת שעם ישראל פנה עורף לה„לכם" שלו,—והלך לרעות בשדות אחרים, — הוא ירד ממדרגתו ובא לידי המצב שהרבה מבניו בין גנבים ושודדי ליל חלקם...

כמו שפירשו לנו המפרשים את דרשת חז"ל על הפסוק „הקול קול יעקב והידים ידי עשו" כל זמן שקול יעקב נשמע בבתי כנסיות ובבתי מדרשות אין הידים ידי עשו, בזמן שאין קול של יעקב נשמע בבתי כנסיות ובבתי מדרשות הידים ידי עשו, — כלומר, כל זמן שיעקב נתחנך בביהמ"ד שלו, ידיו של יעקב היו נקיים ממעשה רצח ושוד, ידיו לא היו ידי עשו, — בזמן שאין קולו של יעקב נשמע בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, כאשר יעקב פנה עורף להבימ"ד שלו, — ידיו נעשו ידי עשו, — נתרבו בו רוצחים ושופכי דמים, — ואמיתת הדברים האלה לא יתנו את עצמם להכחש בשום אופן, המה נושאים עליהם את חותמם של עדים נאמנים, מקרי הזמן של העבר וההוה יתנו עדיהם, שכנים ואמתים הם הדברים האלו...

את הרעיון הזה יכולים אנו להלביש בהספור שיספרו לנו חז"ל במס' גיטין, כאשר עמד ר' יהושע בן חנניא על פתח בית

האסורים ברומא ושאל לאותו התינוק שהיה יושב שמה, מי נתן למשיסה יעקב וישראל לבוזזים? ותשובת התינוק היה סופו של המקרא „הלא ד׳ זו חטאנו לו ולא אבו בדרכיו הלוך“, — כן עלינו לשאול בזמננו כאשר אנו עוברים על פתחי בתי אסורים ואנו רואים את המספר הגדול של ילדי בני ישראל הנמצאים שם, „מי נתן למשיסה יעקב וישראל לבוזזים“? מה זה ועל מה זה? מה היא הסבה שעם ישראל החל להוציא מקרבו שוסים ובוזזים? והתשובה של אותו תינוק שבימי ר׳ יהושע בן חנניא תצלול באזנינו גם עתה, „הלא ד׳ זו חטאנו לו“... התינוק הוא אמנם „יפה עינים וטוב רואי וקווצותיו סדורות לו תלתלים“... הוא מיופה ביפיפותו של יפת... מקולטר מכף רגל ועד ראשו... גמר בבתי מדרש לחכמות ומדעים, מוכתר בתארים שונים (כמו במעשה שיקאגא) אבל העיקר חסר „הלא ד׳ זו חטאנו לו“.

כמו שמספרים מהמגיד הקדוש מקאזניץ, שאמר על המאמר „האי עלמא כביה הילולא דמיא“ — כמו בביה הילולא אף שיהיה הכל מוכן ומזומן להילולא — חתן כלה והמחותנים, המנגנים בכלי זמר והבדחנים, הפת אפוי, הטבח טבוח, היין מזוג, בכל זאת העיקר הוא ה„הרי את מקודשת“ אשר בלא זה כל ההכנות אינן כלום — כן הוא אמר המגיד מקאזניץ, עם כל עניני העולם, הוא כ„ביה הילולא“ — העיקר הוא הניצוץ של הקדושה, ה„הרי את מקודשת“ אם חסר אותו הניצוץ הכל חסר...

וכאשר אנו עומדים על פתח בית האסורים, כאשר אנו רוצים להעמיק שאלה איך נכנסו האסורים האלה בפתח הזה? או כאשר אנו רוצים למצוא פתח, איך להכנים את עצמנו למצוא פתרון להשאלה המרה הזאת של „מי נתן למשיסה יעקב“ וכו׳ — אנו שומעים את הקול „הלא ד׳ זו חטאנו לו“, והקול הזה נוקב ויורד בתוך חללו של העולם היהודי... וכמו שאמר ר׳ יהושע בן

חנניא אז „מובטחני בו שיורה הוראה בישראל", כן עלינו לאמר שהקול הזה היוצא מבית האסורים — יורה לנו הוראה, תהיה לנו להלכה פסוקה — זאת היא הסבה האמתית של המצב הנורא, חסר „הרי את מקודשת"... חסר ה„לכם משלכם"... טוב רואי! יפה עינים! הוא רק ברק חיצוני — כמו שאומר האמעריקאני ''Skin deep'' „התוך"... הנשמה לא נתיפה... „בזמן שקולו של יעקב היה נשמע בבתי כנסיות ובבתי מדרשות והעם העברי היה ניזון מה„לכם משלכם" אשר היה כמו הפרי עץ הדר „טעם וריח" „עצו ופריו שוין"... לא רק יופי חיצוני, כיפיפותו של יפת... מקומו לא היה בבית האסורים, בין בוזזים ושוסים.

נשמתו נתהדרה ונזדככה מהקול שהיה נשמע בבתי כנסיות. כמו שיאמרו חכמי המדרש „ר' עקיבא אומר פרי עץ הדר זה הקב"ה שנאמר הוד והדר לבשת, דבר אחר פרי עץ הדר זה אברהם אבינו ד"א פרי עץ הדר סנהדרי גדולה של ישראל, ד"א פרי עץ הדר אלו ישראל".

חכמי המדרש הזכירו לנו הדברים האלו אשר על ידיהם יכולים אנו להבחין בין ההדר הנמצא בה„לכם" שלנו, ובין היופי הנמצא ביפיפותו של יפת, — „הדר זה הקב"ה" „קול ד' בהדר" היה הקול שנשמע בבית מדרשו של יעקב — כאשר העברי נתחנך בביהמ"ד שלו — „הוא התחיל את למודו על דבר האמונה בהאלקות—ב„בראשית ברא אלקים", — אלקי הבריאה והיצירה, אלקים שברא אור, אלקים שהבדיל בין אור לחושך... הוא למד בבית מדרשו „קדושים תהיו כי קדוש אני ד' מקדשכם" „אחרי ד' אלקיכם תלכו" אשר על פי דרשת חז"ל הוא הדבק במדותיו, „מה הוא רחום וחנון אף אתה רחום וחנון" — הדבק במצוותיו „ארך אפים רב חסד ואמת נוצר חסד" וכו', ואף המדה של „ונקה לא ינקה" אשר על פי פירושם של חז"ל הוא מנקה לשבים ואינו

מנקה לאינם שבים וכו׳, אם כבר נשרשו בלבך המדות הקודמות של רחום וחנון הוא מדה נחוצה מאד לקיום מצב המוסרי של המין האנושי, כי אם נוסיף רק למחול לעושי עול — אף לאותם שעומדים במרדם, הלא תמלא הארץ חמס *).

וכה נתהדרה נשמתו של העם העברי, מקרני ההוד של אותו ה„הדר" הנאצל והמרומם אשר על־פי דברי המדרש הוא „הדר זה הקב"ה" „ועל ישראל הדרתו".

אבל עלינו לאמר המבדיל בין קודש לחול, בין ישראל לעמים, בין אור לחושך, כאשר נשוה לנגד עינינו את המושג של האלקות שהמציא יפיפותו של יפת, ואת ההשפעה של המושג הזה על רוח אותם שנתחנכו תחת ההשפעה הזאת, — לא אדבר עתה מעמי יפת הקדמונים, כהיונים והרומאים, אשר אחרי כל הצטינותם בחכמות היפות, — המיטהאָלאָגיע שלהם מלאה מראשה ועד סופה מעשי זמה ורצח של האלילים בעצמם, — ואם האלים בעצמם משחתם בם „האם מעושהו יטהר גבר"? איך יכלו העמים העובדים אותם לעלות במדרגת המוסר יותר מהאלילים בעצמם, — אמת היא שהשכלת יפת הועילה הרבה לבער ע"ז כאלה מן הארץ, — אבל מה היא הדמות של הע"ז החדשה שבחרו להם? אל, שמלבו יזוב דם, מהודק במסמרות של

*) עיין בספרי „חזיונות אברהם" בדרוש שני לפ׳ בראשית שפירשתי את דברי חז"ל במס׳ יומא „מכאן שנתעטף הקב"ה כשליח צבור ואמר כל זמן שישראל עושים לפני כסדר הזה מיד הם נענים", — פירושם של הדברים „כל זמן שישראל עושים לפני כסדר הזה" הוא כך, מדותיו של הקב"ה מתחילות ברחום וחנון ארך אפים וכו׳ עד ונקה לא ינקה, וכאשר על האדם לדבק במדותיו של הקב"ה, יש הרבה בני אדם שמתחילים בהמדה של „ונקה לא ינקה"... כי במדה הזאת לא כבד הוא לאדם להדבק במדותיו, — אבל חז"ל הזהירו לנו שעלינו לדבק במדותיו ולהתחיל כסדר הזה, כלומר כסדר המובא בתורה, רחום וחנון, רב חסד, ארך אפים, וכו׳ מקודם, — לא להתחיל בהמדה ונקה לא ינקה...).

ברזל להשתי וערב, מכוסה פצעים, נוגש ונענה, — אין כל פלא שהרבה ממעריצי אל כזה נקל בעיניהם לשפוך דם אדם, ומוצאים עונג במעשה רצח יותר נוראים! היא נטיה פסיכאָלאָגית אצלם! מהעריש עד הקבר, התמונה של האל הנתלה נגד עיניהם, — תליה! — דם! — פצעים! — נקלט במוחם מעריש טל ילדותם.

נוסף לזה אי אפשר שהמראה האיומה של האל הנרצח, לא תעורר בקרבם רגש של נקמה נגד אותם, שלפי דעתם הכוזבה, אשמים בדמו, — ואף שחכמת יפת השכילה לשים בפיו של אותו האל דברים אשר נראים יפים, — כמו „אם תוכה משונאך בלחי אחת תושיט לו השניה" „אָבי! סלח להם כי אינם יודעים מה הם עושים" — אבל הדברים האלה „אין בהם לא טעם ולא ריח", כאשר אנו מביטים על הדברים האלו במבט חיצוני — יראו כיפים, אבל המה כמו הרבה דברים מיפיפותו של יפת, ברק חיצוני, מין "Camouflage" „טעם עצו ופריו איננו שוים", ואין ממש ביופי כזה, והעד היותר נאמן הוא איך מעריצי האל הזה ימלאו אחרי הדברים האלה...

וכה יוסיפו לנו חכמי המדרש הלאה „הדר זה אברהם" כמו שנשמתו של היהודי נזדככה מאותו ההוד וההדר, אשר אמונתו בהאלקות האצילה עליו — כן היה עם לאומיותו, — הצור אשר ממנו חוצב, — בה„לכם משלכם", היהודי מצא שהורתו ולידתו בקדושה, אבי האומה שלו לא היו גבורי מלחמה, „ולא בחרב ולא בחנית" הניחו את אבן הפנה של בנין הלאום כמו בעמים אחרים, — „הדר זה סנהדרין", גבורי האומה שלו גבורי רוח, — „הדר אלו ישראל" הדרת קדושה חופפת על כל פרק ופרק מדברי ימי העם הזה, — הדר על כל סביביו, — וכאשר יעקב נתחנך בביהמ"ד כזה, ידיו לא היו ידי עשו, מקומו לא היה בבית האסורים, מפלגותיו לא היו נלקים ב„חסר וביתר"... ושם ישראל

היה לתהלה ולתפארת, וכאשר עם ישראל החזיק בה„ולקחתם לכם" וכו׳ נתקים בו המקרא „ושמחתם לפני ד׳ אלקיכם... כה יתן ד׳ בעתיד. אמן.

דרוש ב׳ לסוכות

אמר מר, אתרוג כושי פסול, והתניא כושי כשר דומה לכושי פסול, אמר אביי כי תנן נמי ממתניתן דומה לכושי תנן רבא אמר לא קשיא הא לן הא להו. עיין רש״י, דומה לכושי פסול שנדמה הוא אבל כושי עצמו היינו טעמא דכשר דאורחיה הוא, הא לן הא להו, מתניתן לבני ארץ ישראל שרחוקים מארץ כוש ואינם רגילים בהם. ברייתא, לבני בבל שקרובים לכוש ורגילין ומ״מ בגדל כאן ודומה לכושי נדמה הוא ופסול,

עכ״ל רש״י ז״ל. (מס׳ סוכה ל״ו ע״א).

הנביא עמוס המשיל את בני ישראל לכושים ואמר „הלא כבני כושים אתם לי בני ישראל נאום ד׳״ (עמוס ט׳), כאשר תבים על הכושי אשר חשך משחור תארו, תדמה שגם הדם הנוזל בעורקיו הוא ג״כ שחור, — אבל מיד כאשר פצע קל יעשה בבשרו תראה שדמו אדום, כדמו של אדם לבן, — וכן הוא עם בני ישראל כדברי שלמה „אל תראוני שאני שחרחורת ששזפתני השמש״ — יש יהודים שמראיהם החיצוני שחור מאד, סר צלם צלם אלקים מעל פניהם, אבל על ידי פצע קל בבשרם, השחרחורת תעבור כליל, והיהודי יופיע לנגד עיניך...

וכמו דמחלקינן שם בגמרא ע״ד „אתרוג הכושי״ אם הוא דומה לכושי, או על־פי תירוץ השני של הגמרא „הא לן והא להו״ — שיש חילוק בין ארץ־ישראל לחוץ־לארץ, — זאת אומרת שכשרותו, או פסולותו, של אתרוג הכושי תלוי בתכונתו או במקום, — כן הוא עם היהודים מסוג הזה, — כשרותם, או פסלותם, תלויה בתכונתם או בהמקום...

בעת שהיהדות עמדה על תלה, הורתו ולידתו, חנוכו, גדולו של היהודי, היה בסביבה יהודית, — רוח התורה והאמונה היה הרוח השורר בכל פנה ופנה, — אז אם קרה שהיהודי סר מדרך התורה, והשליך מעליו את צלם אלקים, — יהודי כזה היה בלי ספק נחשב כ„אתרוג הדומה לכושי", שאין אורחי בכך על־פי פירוש רש"י... או כאתרוג הכושי בארץ־ישראל, על־פי התירוץ השני בגמרא שם, ופסול היה...

מה שאין כן אם הוא כאתרוג הכושי באותם המקומות, שהכושי הוא כדרך גדולו, או בחו"ל, תנאי המקום גורמים את מראהו השחור, — אז חלילה לנו להרחיק יהודי כזה מגבולנו, הוא רק שחור מבחוץ, וכדברי הנביא „הלא כבני כושיים אתם לי בני ישראל" דמו הוא דם יהודי.

כמו שמצינו בדברי רש"י בפירושו את דברי הגמרא במס' ראש השנה ט"ז ורב חסד מטה כלפי חסד והיכי עביד ר' אליעזר אמר כובשי שנאמר ישוב ירחמנו יכבוש עוונותינו, ר' יוסי ב"ר חנינא אומר נושא שנאמר נושא עון, ופירש רש"י ז"ל בד"ה כובש, כובש את הכף מאזנים של זכות ומכריעין את העונות", — נושא, „מגביה כף מאזנים של עון", ולכאורה קשה להבין דברי רש"י ז"ל אם הקב"ה כובש את הכף של המצוות — או אם נושא הכף של העבירות, — א"כ למה שוקלים כלל את המצוות או את העבירות הלא בין כך ובין כך המשקל איננו בדיוק?

אבל פירושם של הדברים הוא כמו שיזכרו לנו הרבה פעמים ספרי המוסר, שיש ערך השווי וערך הזולת, — יש הרבה פעמים שגם איש פשוט יכול להקרא בשם צדיק, כמו שדרשו היש דורשים אצל נח בדורו היה צדיק, שעל פי ערך השווי, נגד אנשי הדור היה צדיק, שלא למד ממעשיהם; ואצל האשה הצרפתית שאמרה

לאליהו „מה לי ולך איש אלקים שבאת להזכיר עוני", שאצל צדיק כאליהו היא היתה נחשבת לחוטאת, — וזה הוא ערך השווי, — ויש גם ערך הזולת, שצדקת הצדיק, או רשעת הרשע איננה צריכה לשום שווי נגד אחרים, צדיק או רשע בהחלט כידוע.

זאת אומרת שמעשה החטא, או מעשה הצדק, לא יושקלו תמיד בד בבד — תלוי לפי המקום והזמן, או באופני הנסיון, ותכונת עשית מעשי הצדק או הרשע.

ועל דרך זה הוא ג"כ פירושו של רש"י ז"ל „כובש את כף מאזנים של זכיות" — נקח נא למשל המצוה של למוד התורה, — לא נוכל בשום אופן לומר, שאותו היהודי הקובע עתים לתורה בארץ הזאת, — ששכרו יהיה כאותו יהודי שקבע עתים לתורה בארצות יוראָפּ בשנים שעברו, — או שתהא מדרגתו של שומר שבת בארץ הזאת כמדרגת שומר השבת באותן השנים, שלא היה כמעט בנמצא יהודי שחלל את קדושת השבת, — „בכמות", המצוות אמנם שקולות הן, אבל „באיכות", יש חילוק גדול ביניהן.

בעת שבנקל היה להיהודי מסוג הראשון, לקבוע עתים לתורה, — כבד הוא מאד להשני לעשות זאת מפני תנאי המקום, וממילא המצוה אצל הראשון, איננה כבדה כל כך כמו המצוה של השני... (ר"ל שאיכות שלה איננה חשובה כל כך) — וכמו כן עם שמירת שבת או עם שמירת מצוות אחרות, — עלינו להודות שהנסיון בשנים אלו בארץ הזאת הוא גדול הרבה יותר מבשנים שעברו, ועיז"ה, ממילא משקל המצוות כבדות יותר בתכונתן, — על פי תנאי המקום, ולהיפוך הוא עם העבירות, עבירה הנעשית במקום שהסביבה גורמת, הלב איננו נשחת כלל, — והשתחרורות היא רק חיצונית, תנאי המקום, גורמים „גדולו בכך"...

וכמו דאמרינן בהמאמר שהזכרנו לעיל, שאותו „אתרוג הכושי" דכשר משום דאורחיה בכך, עבירה מהסוג הזה משקלה איננה כבידה כל כך כאותה עבירה בעצמה הנעשית באותם המקומות, שהמקום איננו גורם... כי אותו החוטא באותם המקומות שעושה את שבתו חול, או אם הוא „קרקפתא דלא מנח תפילין",— אז יודעים אנו בבירור שהאיש הזה משחתו בו, הוא כופר בעיקר, והעבירה שעשה היא עבירה להכעים, — כי תנאי המקום אינם עומדים לו לשטן על דרך העולה בית אל.

כמו שמספרים מהגאון ר' ישראל סאלאנטער ז"ל שפעם אחת נתפשטה השמועה שהמשכילים בווילנא יחללו את צום התשיעי, ושהתאספו אצל אחד מחבריהם לאכול סעודה שלמה אחר אמירת הקינות, — השמועה הגיעה לאזני ר' ישראל סאלאנטער ז"ל, ומהר לקרוא את הגבאי אליו ויחד עמו מהר למקום המעשה, ויהי כאשר פתחו את הדלת, וראו שכנים הדברים, — המשכילים יושבים ואוכלים כבאחד מימי החול, — פנה ר' ישראל ז"ל אליהם בקריאָתו ואמר „חשק טוב לכם"! (אַ גוטען אַפּעטיט). הגבאי, בחשבו שר' ישראל ז"ל יפגשם בקללות נמרצות, כאשר יראה את פריצות המשכילים, הביע את השתוממותו לר' ישראל ז"ל ובקש ממנו שיגיד לו פשר דבר? מדוע לא תבין! אמר לו ר' ישראל ז"ל, אמרתי להם שלפחות יאכלו בחשק... שהעבירה לא תהיה להכעים, — כי היו ידוע לו לאותו צדיק תעלולי האנשים האלו, שהרבו לעבור על הרבה ממצוות ד' לא רק למלאות תאות לבם, — רק פשוט משום כפירה וקלות ראש.

כה אנו רואים שאותה העבירה עצמה שנעשית מאנשים מהסוג הזה שהזכרנו, כאשר נשקול אותה נגד אותה העבירה עצמה הנעשית מאותם, — אשר אנו מדמים אותם ל„אתרוג הכושי", בארץ הזאת, שהמה כושי הגדל בחו"ל — דאורחי' הוא... משקל העבירה של אותם הראשונים תכבד הרבה יותר.

וזה שפירש רש"י „כובש את הכף מאזנים של זכות" — שהרבה פעמים על הקב"ה לכבוש את הכף מאזנים של המצוה, ולהכביד את משקלה הרגיל, — יען שנעשית בנסיון גדול, כמו שמירת שבת, או למוד התורה בארץ הזאת כפי שהזכרתי, — והרבה פעמים הקב"ה מגביה את כף מאזנים של עון, להקל את המשקל אם העבירה נעשית מחוטא אשר הוא ככושי בחו"ל, — גדולתו בכך, הסביבה, או המקום גורם וכובד העבירה נעשה על-ידי זה קל יותר, מאותה עבירה עצמה, אם נעשית מיהודי שהוא כאתרוג הכושי בא"י או דומה לכושי... ודו"ק.

מאמר קצר לסוכות

מאמר א׳

חג הסכות תעשה לך שבעת ימים באָספך מגרנך מיקבך
ושמחת בחגך אתה ובנך ובתך וכו׳ (דברים ט"ו).

ספרי המוסר יאמרו לנו שג׳ החגים, פסח, שבועות, סכות, המה כנגד ג׳ תקופות של חיי האדם, — פסח הוא נגד ימי הבחרות, ימי תקופת האָביב, „ימי העליה" של האדם,—שבועות הוא נגד הימים שבין הבחרות והזקנה, „ימי העמידה", ימי הבכורים שבתקופת חיי האדם,—סוכות הוא נגד „ימי הירידה", ימי האסיף, התקופה שעל האדם לעשות חשבון מה שאסף במשך ימי חייו, — ומה מאושר הוא אותו האדם שרואה ברכה בהאסיף שלו שיכול לשמוח כמו שאמרה תוה"ק „ושמחת לפני ד׳ אלקיך אתה ובנך ובתך וכו׳ במקום אשר יבחר ד׳ אלקיך לשכן שמו שם".

לדאבוננו נשללה מאתנו השמחה הזאת בימים האחרונים, — האבות והבנים יחד לפני ד׳ אלקיך... הוא חזון בלתי נפרץ בזמן הנוכחי, — בזמן שהבנים יבואו לראות את פני ד׳ אלקיך במקום אשר יבחר ד׳ אלקיך לשכן שמו שם, — אז תוכל להיות בטוח שהאבות אינם שם... שכבר שבקו חיים לכל חי, — והבנים באו לאמר קדיש או יזכור אחר נשמת אבותיהם, — ובזמן שהאבות המה „במקום אשר יבחר ד׳ אלקיך לשכן שמו שם", פני הבנים לא יראו שמה, ושמחת האסיף שלנו היא דלה ורזה מאד אצלנו.

כמו שאמרתי על דרך צחות על דברי הכתוב „איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמורו" (ידועה היא דרשת חז"ל על דבר

סמיכת כבוד האב ושמירת שבת), תוה"ק רמזה לנו בסמיכת שתי המצוות האלו, ל„הטיל של זה בזה".

החיוב של כבוד אב על פי דברי חז"ל הוא „מכבדו בחייו ובמותו„, כבוד גופני וכבוד רוחני... וחיוב של שמירת שבת הוא ג"כ בשני אופנים, עליך לכבד את השבת במאכל ובמשתה, כבוד גופני, ושמירת השבת בכלל, שביתה ממלאכה כדי שהנשמה תעלה למדרגה גבוהה כדברי התורה „ביום השביעי שבת לד' אלקיך לא תעשה בו מלאכה", שהוא כבוד, ושביתת נשמה, — ומה מאד יכאב הלב כאשר אנו רואים איך יהפכו את הסדר פה, ב„כבוד אב" יזלזלו, בכבוד הגופני אינם מכבדים את הגוף של האב בזמן שהוא בחיים, ויבחרו בהכבוד של הנשמה „מכבדו במותו"... ובשמירת שבת עושים להיפוך, מכבדים את השבת רק במאכל ובמשתה, בברבורים שליו ודגים, — כבוד גופני, — ומשמירתו וכבודו של השבת, העיקרי, לטהר ולזכך את הנשמה, מזאת לא ידעו. וזאת שרמזה לנו תוה"ק בסמיכת הדברים של „איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמורו", כבדו את אבותיכם באותו אופן שתכבדו את השבת, וכן להיפוך, בשניהם יהיה הכבוד, בגוף ובנשמה. ודו"ל.

מאמר קצר לסוכות

מאמר ב'

„ולקחתם לכם פרי עץ הדר", דבר אחר הדר אלו ישראל. (מדרש).

בכל עת יהיו בגדיך לבנים ושמן על ראשך אל יחסר. (קהלת ט').

מוסר נכבד מאד נעלה נוכל למצוא בדברי החכם מכל אדם האלו, בנוגע לגודל האחריות המוטלת עלינו בתור בני העם הנבחר, — על היהודי לזכור תמיד להיות „הדר" מכל עבריו, נקי מכל שמץ של זוהמא.

עליו לזכור תמיד את המקרא „בכל עת" וכו' שמצבו הוא כמו איש מלובש מכף רגלו ועד ראשו בבגדים לבנים, וכלי מלא על כל גדותיו עם שמן נצב על ראשו — ועליו להיות נזהר תמיד לילך בדרך היותר ישרה, כי אם יטה מעט הצדה ,יגרום שינטוף מהשמן על בגדיו הלבנים ויטנפם... וכתמי שמן לא בנקל יכובסו...

ומה מאד יכאב לבנו בעת הזאת כאשר אנו רואים איך נתרבו בנו הכתמים, על ידי שהטינו מדרך הישרה (עדים המה מקרי הרצח והשוד שעם ישראל החל להוציא מקרבו), ואותם שרוצים לרפאות את שבר עמם על נקלה ואומרים שלום, — שהכתמים האלו, כאין וכאפס המה לעומת הכתמים של עמים אחרים — שוכחים ש„כתמי עכו"ם אינם מטמאים"... ועל

כתמי ישראל נאמר „ושקצונו כטומאת הנדה"... והוא מן המעשים שאנו רואים בכל יום.

כמו שרואים אנו בזמננו איך „כתמי השמן" "Oil Spots" (בהסקאנדאל הידוע) כמעט נכבסו מעל לבושי שרד של גדולי מנהיגי מדינתנו... ואין פוצה פה ומצפצף... ואם היה קרה חלילה כזאת שאיזו ממוצאי ירך יעקב היו במעל כזה, אז על כל העדה יצא הקצף. ובפרט הזה עלינו לאמר שצדק אתם, — צדק עם אותם משונאינו שירימו קול צעקה, כאשר ימצא איזה פושע ומועל מעם ישראל, כי עם אשר לא נגלה הבורא על הר סיני — ושמעו קול אלקים מדבר אליהם „לא תרצח", „לא תגנוב", אין להם הזכות בשום אופן להוציא מקרבם רוצחים ופושעים כעמים אחרים — ו„הדר" אלו ישראל — כדברי המדרש, על עם ישראל להיות הדר מעבר לעבר.

הרעיון הזה נרמז בהצווי של עשרת הדברות „לא תשא את שם ד' אלקיך לשוא כי לא ינקה ד' את אשר ישא את שמו לשוא" — כלומר על היהודי תמיד לזכור שחובה כפולה מוטלת עליו בתור יהודי ובתור אדם, בנוגע לטוהר מדותיו והנהגותיו, — ומרוצת הדברים היא כך, „לא תשא את שם ד' אלקיך לשוא" — אתה הבן הישראלי בן הגוי הקדוש, אשר אתה נושא עליך את שם ד'... תזכור תמיד את האחריות הגדולה המוטלת עליך על ידי השם הנכבד והנעלה הזה ולא תשא א" השם הזה לשוא, „כי לא ינקה ד' את אשר ישא את שמו" ר"ל „שמו" העצמי, — שם אדם, — כי גם בתור אדם עליך להיות ישר הולך, וחלילה לך לחלל במעשיך גם את השם אדם, — „כי לא ינקה ד' את אשר ישא את שמו לשוא" — את שם אדם לשוא — ומה גם אם במעשיך תחלל את השם אדם, — יחד עם השם הנכבד שאתה נושא את שם ד', — וזאת שאמרו חכמי המדרש „הדר אלו ישראל".

דרוש לשמיני עצרת

ביום השמיני עצרת תהיה לכם כל מלאכת עבודה לא תעשו. „ביום השמיני עצרת" זשה"כ תחת אהבתי ישטנוני ואני תפלה (תהלים ק"ט) אתה מוצא בחג שישראל מקריבים שבעים פרים על שבעים אומות אמרו ישראל לפני הקב"ה רבש"ע הרי אנו מקריבים שבעים פרים לשבעים אומות לפיכך היה להם להיות אוהבים אותנו שנאמר תחת אהבתי ישטנוני לפיכך אמר להם הקב"ה כל שבעת ימי החג שהייתם מקריבים לפני קרבנות על אומות העולם הייתם מקריבים שבעים פרים עכשיו הקריבה על עצמכם שנאמר וביום השמיני עצרת תהיה לכם.

(מדרש תנחומא פנחס).

רגש של גאון לאומי יעבור בכל בתי נפשנו כאשר אנו קוראים את דברי המדרש האלו, שבחלקנו נפל הגורל להקריב קרבנות בעד שלום האומות, שאנחנו הננו העם אשר בו בחרה ההשגחה העליונה להיות המקריב קרבנות בעד שלום כל עמי התבל.

אמנם כן! מאותה העת שהקריבו אבותינו ה„שבעים פרים" בבית המקדש עד היום הזה, הזכות הזאת לא נשללה עוד מאתנו, — ומאז ועד עתה, הננו מוסיפים להקריב בעד שלום האומות, — על שדה המלחמות, על שדה החכמות והמדעים, על שדה התפתחות של המצב הפאליטי, העקאָנאָמי, הסאציאַלי, של כל העמים, — עם ישראל יקריב את חלבו ודמו, כחותיו, כשרונותיו, — רשומו ניכר בכל תנועה ותנועה של התקדמות

האנושיות, — ואף מלאכי רע בעל כרחם יענו אמן, שעם ישראל הוא העם היותר נפלא בתבל, כי עם אשר אלה לו, מבני גופו בלי ספק חסון כאלון, כחות הנפש שלו, כמעין אשר לא יכזבו מימיו.

כמו שהביע אחר מחכמי האומות את דעתו בימים האחרונים, כאשר שאלו אותו שיגיד את חות דעתו על דבר עם ישראל, אמר, שעם ישראל הוא כמו השאור שבעיסה, — השאור הוא הדבר המעמיד, אשר טבעו הוא להחמיץ את העיסה, אבל החומץ הזה מביא תועלת להעיסה, — בלעדו לא תוכל לעשות מהעיסה פת, — כן הוא עם ישראל, הוא השאור שבכל תנועה ותנועה, ופעולתו בכל התנועות היא כמו פעולת השאור בהעיסה, הוא יחמיץ! אבל חמצו הרבה פעמים יביא תועלת, — ולו לא היה בנמצא עם כזה, כי אז היינו מוכרחים לברוא אותו, כי בלעדו שום תנועה לא יכלה להתפתח כראוי.

המליצה היפה הזאת, אמנם תכיל בקרבה גם עוקץ חד, אשר על ידו יעורר הספק בלבנו, אם לנו הוא או לצרינו הממציא של המליצה הזאת, — יהיה איך שיהיה! — אף אם נאמר שצפונה בה ג"כ שמץ של רעל, שהננו גם השאור שבעיסה, באותן התנועות שמטרתן היא להפוך את הקערה הסאציאלית על פיה... ואף אם נאמר ששונאינו ישתמשו בהמליצה הזאת על אופן זה, — הלא גם בזה רואים אנו את כחו של העם הנפלא הזה.

מספרים מהרבי מק' ז"ל, כאשר באו אליו שלוחי הרבי מא' ז"ל עם קובלנא, שבאיזו עיר קטנה באחת מערי פולין חסידי ק' הציתו את אש המחלוקת ומתנהגים בחוצפה ובעזות נגד בעלי בתי העיר, — והשליחים הוסיפו לתאר בצבעים כהים מאד את כל הפרטים, ועל ידי זה חשבו להגדיל את חמת הרבי עליהם ויוציאם מקהל חסידיו, — אבל המה טעו בחשבונם.

צחוק קל עבר על שפתי הרבי, ובמתק לשונו אמר, לשוא תרבו לתאר לי את עזותם של חסידי! יודע אנכי מכבר שחסידי ק׳ עזי פנים נוראים המה, — היצה״ר היה זקן עוד בימי שלמה המלך, הוא היה נקרא גם אז על־ידי המלך החכם הזה „מלך זקן״ — ובכל זאת חסידי ק׳ יעיזו פנים נגד הזקן הזה תמיד, ילעגו וישחקו לדבריו, ובשום אופן אינם רוצים לשמוע לדבריו, האין זאת עזות נוראה?

ומלבד זאת, הוסיף הרבי ואמר, לא אוכל לירד לסוף דעתו של הרבי שלכם! האם הוא חושב כאשר יהיה נחוץ לי איזה (שייגעץ) עזות פנים, אהיה מוכרח לדפוק על דלתותיו לבקש ממנו שיעשה עמנו חסד שילוה לי אחד מהעזי פנים (מה„שייגא־צים״) שלו?

בהדברים המחוכמים האלו של הרבי ז״ל, יכולים גם אנו להשתמש בנוגע להעוקץ שבהמליצה הנ״ל, — נניח, שהננו גם ה„שאור שבעיסה״ באותן התנועות שמטרתן היא להפוך ולהרוס את הסדר הפאליטי או הסאציאלי הנהוג והנשרש מימי קדם, — אשר עלינו להודות שיש קורטוב של אמת בזה, — אבל הלא גם בזה רואים אנו שהננו עם נפלא, „הפוך בה והפוך בה דכולא בה״, וכדברי הרבי הנ״ל אפילו עזי פנים יש לנו „משלנו״... (כאן עלי למסור מודעה שאין אנו מתגאים עליהם חלילה ירא ד׳ בני ומלך, ועם שונים אל תתערב, אמר מלכנו החכם מכל אדם).

וכה אנו רואים איך עם ישראל ידיו רב לו להקריב קרבנות על מזבחות של כל העמים, על מזבחות של כל מיני האידיעס שבעולם, לא כהתה עינו, ולא נס ליחו, במשך שנות הגלות.

אבל באותה מדה שיתעורר בקרבנו מין התרוממות הנפש כאשר אנו חושבים על דבר דברי המדרש הנ״ל, — במקום שאתה

מוצא גדולתו של העם הזה שם אתה מוצא קטנותו„ מה קטן הוא ה„עצרת תהיה לכם" של עם ישראל בזמננו לעומת הקרבנות שאנו מקריבים בעד אחרים! — מהפכים אנו סדר ההקרבה, שהוא „פוחת והולך", רק „מוסיף והולך" הוא הכלל שאנו מחזיקים בסדר הקרבת הקרבנות, בעד האומות... ואצל חלק גדול מאחינו לא נשאר עוד מה להקריב בעד עצמנו.

צנומה ושדופת קדים היא ה„עצרת תהיה לכם"! ובעת שהננו השאור שבעיסה, המחמיץ והמעמיד עיסתם של כל העמים, הננו מתיחסים עצמנו בקרירות נוראה לכל שאיפה ולכל תנועה הנוגעת לנו ולעצמנו, — והלב יכאב ביותר כאשר אנו חושבים על דבר השכר שהאומות ישלמו לנו בעד הקרבנות העצומים שאנו מקריבים בעד שלומם.

השכר הוא כמו שהזכיר לנו המדרש את דברי התהלים באותה הפרשה „תחת אהבתי ישטנוני"... ביותר שאנו מקריבים בעדם, ביותר תגבר השנאה נגדנו, „דל כבודנו בגוים ושקצונו כטומאת הנדה" השקצונו עצמנו כראוי... (גוט פאר גויעשט זיך) אבל „דל כבודנו" מה דל הוא הכבוד שהגוים נותנים לנו בעד זה?

ומה נעימים הם דברי חז"ל (סנהדרין ק"ו) על הפרשה אשר בה יסופר איך שעם ישראל החל להתחבר את עצמו לעם מואב, על-פי עצתו של בלעם, „וישב ישראל בשטים אמר רבי יוחנן כל מקום שנאמר וישב אינו אלא לשון צער ואף הכא וישב ישראל בשטים ויחל העם לזנות אל בנות מואב, בשטים רבי אליעזר אומר שטים שמה, ורבי יהושע אמר על שנתעסקו בדברי שטות".

הדברים האלה המה כלל גדול בכל דברי ימי עמנו, כל מקום שנאמר וישב, — בכל עת ובכל מקום בארצות הגלות שעם

ישראל חשב שהוא כבר קבע מקום להישיבה שלו — הוא מצא לבסוף את הטעות שלו — הוא מצא שפירושו של ה„וישב" העברי הוא לשון צער!

ואם הוא רוצה לקרוא את שם המקום שיושב על שם המאורע עליו לקרוא את שם המקום „שטים"... יען שעושה מעשה שטות, הוא נותן הכל, מקריב הכל, מה שיש לו בעד ה„וישב" ואיננו מקבל מאומה... ואין לך שטות יותר גדולה מזאת!

דכירנא כאשר עברתי פעם אחת באחד מחוצי ניו-יורק ובקרן הרחוב עמד רוכל יהודי עם עגלה דוחפת "Pushcart" מלאה ירקות שונים, אשר מזה הרוכל מצא את פרנסתו, — וכמו רובם של הרוכלים ממין זה, צורתו היתה עוד צורת יהודי, זקנו מגודל, הלוכו, דבורו,—יהודי בכל תנועותיו,—וכמובן היה על ידי זה כמטרה לאבני בליסטראות ולחצי לעגם של הנערים השובבים בהרחוב, — הרוכל בראותו שאין קץ לתעלולי הנערים השובבים, ויוסיפו לענות אותו יום יום — גמר בדעתו להשליך מעליו כל סימני אומתו, — עשה את שפמו, גלח את זקנו, השליך מעליו את אדרתו הישנה, וקוה על ידי זה שתמה יחדלו מהתעלל בו, — אבל הוא טעה בחשבונו, הוסיפו לענותו כמקדם, ועל שאלתו מדוע זה יוסיפו לענות אותו, הלא כבר סר צלו צלם העברי מפניו? השיבו: "You are still a Jew!"

בהאינסידענט הזה של מעשה אכזריותם של השובבים הקטנים, אנו רואים כמו בראי מלוטש, את הרוח השורר בין הגדולים, ואת התיחסותם של שכנינו גם נגד אותם היהודים שכבר עשו את מעשה השטות, והקריבו הכל מה שיש להם בעד ה„וישב", מבלי להשאיר מאומה בעד ה„עצרת תהיה לכם".

המה רואים לבסוף שכל מקום שנאמר וישב אינו אלא לשון צער, — וצער כזה, יעיק על הלב הרבה יותר מצערם של אותם

מאחינו שסבלו מצרת הגלות בימים שעברו, — שלא חיו בטעות לפחות, ידעו שהם בגלות, לא עשו מעשה שטות, לא נתנו להאומות כל מה שיש להם...

וצערם של אלו, הוא מעין צערו של יונה הנביא, שאמר לו ד׳ „ההיטב חרה לך על הקיקיון הזה״, חרה ליונה על דבר הקיקיון יותר מעל התולעת, אשר באמת היה לד׳ לאמר לו ההיטב חרה לך על התולעת?

אבל באמת על התולעת לא חרה לו מאומה, כי דרכה וטבעה של התולעת לנקר את הקיקיון, — ורק כאשר הזמין לו ד׳ הקיקיון, אשר בו קוה למצוא מחסה מקרני שמש — וכבר החל להנות מצלו, ופתאום ראה שתקותו עלתה בתוהו — אז חרה לו על הקיקיון, — כי לוא לא היה כלל מתחילתו, כי אז היה יכול להרגיל את עצמו לחום השמש, עד אשר לא הרגיש את חומה.

כן הוא עם אותם האנשים שכבר החלו להשליך מעליהם את עבותות הגלות, וחשבו שהקיקיון של חוקי החופש ושווי הזכיות, שהעמים הוציאו, יגן על ה„וישב״ שלהם ויוכלו לישב בשלוה.

חרה להם על הקיקיון יותר מעל התולעת, — מקודם שהיה להם הקיקיון הבן יומי הזה, — מקודם שהאומות הוציאו את חוקי החופש האלו — אף שהיהודי סבל מנשיכת התולעים אשר סביב שתו עליו, — אבל הוא היה לו עולם בפני עצמו, עולמו העברי, — אשר שמה מצא נוחם מהכאב שסבל, מנשיכת התולעים, והרעיון, שהוא סובל מתולעים שדרכן להזיק,—חזק את רוחו ולכן לא הרגיש הרבה פעמים כאב הנשיכה, — כי הביט בעיני ביטול על הנשיכה, ובעיני בוז על הנושכים.

עתה חרה להם על הקיקיון, אשר אמרו בצלו נחיה, וכבר החלו להתרגל לחיי החופש — אשר נעשו, יחד עם זה, חפשים מן המצוות ,הקריבו הכל בעד הקיקיון מבלי להשאיר להם מאומה בעד ה„עצרת תהיה לכם" והיטב חרה להם על הקיקיון הזה...

מאמר קצר לשמיני עצרת

ביום השמיני עצרת תהיה לכם וכו׳ זשה״כ תחת אהבתי ישטנוני ואני תפילה (תהלים ק״ט) אתה מוצא בחג שישראל מקריבים שבעים פרים נגד שבעים אומות, אמרו ישראל לפני הקב״ה רבש״ע הרי אנו מקריבים שבעים פרים לשבעים אומות לפיכך היה להם להיות אוהבים אותנו שנאמר תחת אהבתי ישטנוני לפיכך אמר להם הקב״ה כל שבעת ימי החג שהייתם מקריבים לפני קרבנות על אומות העולם הייתם מקריבים שבעים פרים, עכשיו הקריבו על עצמיכם שנאמר וביום השמיני עצרת תהיה לכם.

(מדרש תנחומא פנחס).

האגדה תספר לנו איך הזאב רדף אחרי התרנגול לתפשו לבלעו חיים כדרך חיה טופרת, וכאשר ראה התרנגול שאבד מנוס ממנו, גמר בדעתו לעמוד ולבקש על נפשו מאת רודפו, מה פשעי ומה חטאתי, קרא התרנגול בעינים מלאות דמעות, כי דלקת אחרי אדוני ?

האם לא תדע פשעך ? קרא הזאב בחמת רוחו. אתה העז פנים שבעופות, יש לך עוד מצח נחושה לאמר שחף מפשע אתה ! נכתם עונך לפני, עז פנים ! בקול קריאתך המוזר תשבות דממת ליל, בעת שכל גרי הבית הוזים שוכבים על ערשותם תרעם עליהם בקול קריאתך ותדד שינה מעיניהם ותנומה מעפעפיהם !

התרנגול הנבעת חגר שארית כחו ובקול דממה דקה צפצף אמריו להצדיק את נפשו ואמר, אמנם כן ! אני מעורר את אנשי

הבית משנתם בקול קריאָתי, אבל הן אני מביא תועלת גדולה בזה לאנשי הבית, — על ידי הם משכימים לעבודת הבורא, — לעשות מלאכתם בזמנה, ורב ברכה בקול קריאתי!

הזאב בשמעו את הצטדקותו של התרנגול המציא מיד עלילה אחרת להאשים אותו, ובחרי אף הוסיף ואמר: הוי, נבל! יודע אנכי את מעלליך הרעים, — כצרעת ממארת אתה לגרי הבית, דרכך רק להזיק! ראיתי זאת אתמול כאשר בעלת הבית, אשר לחמה תאכל, אחרי הרבה שעות עבודה כבדה, שעסקה בנקיון הבית, ואחרי אשר עלתה בידה לאסוף במטאטא הכבד שלה את כל הדומן והאשפה אל מקום אחד באחד החדרים, — בטרם שהספיקה להשליך ערימת הדומן החוצה, באת אתה כדרכך לנקר באשפה, ובנקרך נתפזר הדומן על כל סביביו, וכל עמלה של בעלת הבית עלה בתוהו!

כנים דבריך, אדוני! הוסיף התרנגול לאמר, וחורת מות כסה פניו, כאשר שמע מפורש יוצא מפי הזאב האשמה החדשה, — לא אכחד מאת אדוני מעללי! אבל הלא שמעת בלי ספק מה היו תוצאות הדבר, — על ידי זה שנתפזר הדומן על פני הרצפה נמצא אבן השוהם שהיה מונח נקבר בערימת הדומן!

הזאב בשמעו שהתרנגול עושה לאל את כל עלילותיו, הרעים עליו בקולו ואמר, תרנגול נבזה! מה לי ולהצטדקותיך, הלא רעב אנכי, וצמא לדם, ובבשרך הלא אוכל למלאות את רעבוני ולרוות את צמאוני, — ובטרם גמר את דבריו התנפל עליו ובעוד רגע העוף האומלל היה לברות לשני הזאב.

דברי ההגדה הזאת יכולים להיות למוסר השכל בעד הרבה מאחינו אשר לקחו על עצמם המיסיאָן, לעורר בקול קריאתם את העמים משנתם — לפקוח את עיני שכניהם, לראות את אור

החופש והדרור, המה לא ימנעו את עצמם גם מלנקר באשפה, לא חדלו מלנקר בערימת הדומן של העם הרוסי, לגלות שם את אבן השוהם... אבל הזאבים הצמאים לדם ישתמשו בהמקרים אלו דווקא להיפוך, מצאו על־ידי זה תואנה שהננו עם של מהרסים, משביתי מנוחה, אומרים שערימת האשפה ברוסיה נתפזרה על ידינו, — וכבר הגיעה העת בעדינו להבין שנחדול מלהקריב את מיטב כחנו בעד האומות, כי בין כך ובין כך, תוצאות הדבר הן כמו שמביא לנו המדרש את דברי התהלים „תחת אהבתי ישטנוני", ועלינו לחשוב ביותר בעד העצרתִ תהי' לכם...

דרוש לחנוכה

מאי חנוכה דת"ר בכ"ה בכסלו יומי דחנוכה תמניא אלו דלא למספד בהון ודלא להתענות בהון שכשנכנסין עובדי כוכבים בהיכל טמאו כל השמנים שבהיכל וכשגברה מלכות בית חשמונאי ונצחום בדקו ולא מצאו אלא פך אחד של שמן שהיה מונח בחותמו של כהן גדול ולא היה בו להדליק אלא יום אחד ונעשה נס והדליקו ממנו ח׳ ימים לשנה אחרת קבעום ועשאום ימים טובים בהלל והודאה. (שבת כ"א).

שאלת השואל מאי חנוכה לא היתה בלי ספק כפי אשר אנו מבינים בפשיטות שהשואל רצה לדעת מה היא חנוכה, — ועל מה אדניה הטבעו! כמובן היה לו להשואל כוונה אחרת בהשאלה הזאת, — לפי דעתי תוכן השאלה היתה מה זה מצאו חז"ל לקבוע יו"ט דווקא לזכרון נצחונות של החשמונאים, — בעת שלא נקבע שום יו"ט לזכרון נצחונות שקרו לעם ישראל במשך ימי בית ראשון ובית שני?

נקח נא למשל את תקופת חזקיה והנס שקרה אז לעם ישראל, — סנחריב עלה על יהודה עם חילותיו הנוראים אחרי הגלותו את עשרת השבטים ללחלח וחבור וערי גוזן וכו׳ — ובקש לעקור את הכל, לחרוב את יהודה, ולעשות כלה עם עם יהודה, כמו שעשה עם עשרת השבטים, — וכאשר כבר עמד אצל חומת ירושלים יצא מלאך ד׳ והכה במחנה אשור מאה שמונים וחמשה אלף ושב בחרפה לארצו ונהרג על-ידי בניו, (כמסופר במלכים ב׳ י"ט), בכל זאת לא נקבע שום יו"ט לזכר הנס של חזקיה, ולזכר הנס והישועה שקרה בימי החשמונאים אשר

כנראה קטן הוא בערכו לעומת הנס של חזקיה, קבעו ימים טובים בהלל והודאה! זאת היא לפי דעתי כוונת השואל בשאלתו „מאי חנוכה?"...

עתה נשתדל נא לבאר תשובת חז"ל על השאלה של מאי חנוכה — ונראה איך חז"ל בדברי הברייתא הראו לנו לדעת את חשיבותה וערכה של הישועה והנצחון שהובא על־ידי גבורי החשמונאים.

והתחלת הברייתא היא על דבר המצב המסוכן שעם ישראל היה נמצא באותה התקופה, אשר לולא חגרו החשמונאים שארית כחם באותם הרגעים המסוכנים, להציל את שארית הפליטה כי אז גורל העם היה לצלע נכון — וזה שהתחילה הברייתא — „כשנכנסו יונים להיכל וטמאו כל השמנים שבהיכל" ר"ל רוח הטומאה, רוח ההעלעניזם נכנס בהיכל ישראל, והטומאה היתה בוקעת וחודרת בכל שדרות העם, הכל נטמא, הכל נתיון, ורק חלק קטן מאד מהעם נשארו נאמנים לתורתם ולדתם, — וסכנת כליון היתה נשקפה לקיום העם על־פי תנאי המצב — כי אותם המעוטים שנשארו נאמנים להתורה והדת, היו פוחתים והולכים מיום ליום, — וכמו פח השמן האחד שנמצא אשר לא היה בו להדליק אלא יום אחד, — כן היה עם אור האמונה.

ובמצב פרוע כזה שהעם היה נמצא אז,—אם היתה עלתה בידם של היונים לנצח את החשמונאים, והעם היה נגלה אז מארצו, כי אז עם ישראל היה חלילה נאבד בין הגוים—ועל־ידי נצחון החשמונאים העם ניצול מכליון, — מה שלא היה בתקופת חזקיה, אשר אז המצב היה להיפוך, לא פח אחד של שמן היה נמצא אז, — „שמנו של חזקיה היה דולק" — בכל רחבי ארץ יהודה כדברי חז"ל סנהדרין צ"ח על הפסוק „וחובל עול מפני שמן", וחובל עולו של סנחריב מפני שמנו של חזקיה שהיה דולק בבתי כנסיות

ובבתי מדרשות בדקו מדן ועד באר שבע ולא מצאו עם הארץ מגבת עד אנטיפטרס ולא מצאו תינוק ותינוקת איש ואשה שלא היו בקיאים בהלכות טומאה וטהרה", (כמו שאומרים בזשארגאָן „דיא מאשין איז געווען גוט געאָילט).

ובתקופה מזהירה כזאת אשר בה העם היהודי היה נמצא במצב גבוה כזה, אף אם היה עלתה בידו של סנחריב לכבוש את ירושלים, ולהגלות את עם יהודה בין הגוים, גורלם לא היה כגורל עשרת השבטים שנאבדו בארצות הגלות, — כי בכל מקום שהיו גולים „השמן של חזקיה היה דולק"... ואור התורה היה אור לנתיבתם... אשר על־ידי זה לא היו יכולים להאָבד בין הגויים כעשרת השבטים,, אשר היו עובדי ע"ז ושכחו עוד בארץ ישראל את ד' אלקי אבותם.

לכן מפלת סנחריב, אף שהיתה תשועה גדולה בערכה, אבל אין ערך להתשועה הזאת לעומת התשועה שהיתה בימי החשמונאים — שאז סכנה היתה נשקפה לקיום העם...

וכאשר אנו מביטים בהשקפה כללית על מרוצת דברי הימים של עם ישראל יוכל היות שאם ישראל היה נגלה מארצו בימי חזקיה,—תוצאות ההיסטוריות של הגלות יכלו להיות יותר טובות ויותר נכבדות על מרוצת דברי ימי עם ישראל, — מאשר העם נשאר איזה עשרות בשנים בארצו, תחת ממשלת מלכים, שהרסו מה שבנה המלך חזקיה, כי העם כאשר הלך אח"כ בגולה בימי נבוכדנצר, — כפי הנראה בכ"ק, עמד במדרגה יותר נמוכה מבימי חזקיה,—תוצאות ההיסטוריות של הגלות יכלו להיות יותר טובות הפקודה בימי עזרא העם „לא עלה כחומה", ומי היו העולים? חצים מדברים אשדודית או לקחו להם נשים נכריות, וכמו שיאמרו לנו חז"ל (קידושין ע') על המקרא ואלה העולים מתל מלח וכו'.

ועל ידי זה תוצאות ההיסטוריות היו דלות ורזות, — ותקופת בית שני עד החשמונאים לא הצטיינה במקרים כבירים בחַיי עם ישראל, — ואם הגולים היו מאותם שהיו תחת השפעת „שמנו של חזקיה" תוצאות השתלשלות המקרים ההיסטוריים, יכלה להיות בלי ספק באופן אחר לגמרי...

וממילא התשועה ששלח ד' אז בימי חזקיה, אף שהיתה על ידי נס מוחשי וגלוי יותר מבימי החשמונאים — אבל יען שהסכנה לקיומו של העם בימי החשמונאים היתה יותר גדולה מבימי חזקיה, לכן מצאו חכמינו לקבוע יו"ט לזכרון התשועה כאשר העם נצל מהסכנה שהיתה מרחפת על ראשו.

ומלבד ההבדל הזה בין שתי התקופות האלו, גם באופן ובדרך התשועה של שתי התקופות אנו מוצאים מרחק והבדל רב — וזאת שהזכירה לנו הברייתא „כשנצחום החשמונאים וגברום" התשועה בימי חזקיה לא היתה על ידי „נצחון" ולא על ידי „גבורה" היתה כולה מעשי נסים — ורק צדיק כחזקיה יכול היה לסמוך על מעשי נסים, — בעת שחירותו של העם היתה בסכנה מפני חילותיו העצומים של מלך אשור.

רק חזקיהו היה יכול להרשות לו להתיחס להסכנה באופן שלא עלתה בידו של משה כאשר עמדו ישראל על הים — כמובא במס' סוטה ל"ז על המקרא „מה תצעק אלי, „באותה שעה היה משה מאריך בתפלה אמר לו הקב"ה ידידי טובעים בים ואתה מאריך בתפלה אמר ליה ומה אעשה אמר ליה דבר אל בני ישראל ויסעו ואתה הרם את מטך" — וחזקיה היה „סומך גאולה לתפלה" על-ידו באה הגאולה בלא שום פעולה אחרת מצדו. הוא „נעץ חרב בביהמ"ד" הוא לא נסה כלל להשתמש בחרב — החרב שלו היה בביהמ"ד*).

*) לדעתי נוכל לומר שזאת היתה כוונת חז"ל בדבריהם בברכות, „והטוב בעיניך עשיתי, אמר רב שסמך גאולה לתפלה". ולכאורה קשה להבין מה היא הרבותא של

ולכן לא נקבע איזה יו"ט לזכרון תשועה שבאה על-ידי אופן כזה כי הדרך הזאת היתה מתאימה רק לצדיק כחזקיה, — וכידוע דברי חז"ל „הרבה עשו כר' שמעון בן יוחאי ולא עלתה בידם".

וכפי הנראה חז"ל אשר לא ידעו מנשיאת פנים לא חדלו מלהעביר תחת שבט הבקורת את דרכיו של אותו המלך הצדיק, ושמו בפי ישעיה דברים חדים מאד נגד שיטתו שהרשה לו להכנים את עצמו „בהדי כבשתא דרחמנא" — ועל הפסוק „כי מת אתה ולא תחיה" דרשו כי מת אתה בעולם הזה ולא תחי' לעולם הבא אמר ליה אמאי כוליה האי א"ל משום דלא עסקת בפריה ורביה א"ל חזינא ברוח הקודש דמפקי מנאי בנין דלא מעלי אמר ליה את בהדי כבשי דרחמנא למה לך איבעי לך לאיעסוקי בפריה ורביה ומאי דניחא קמי דקודשא בריך הוא ויעבד" (ברכות י').

וכמו כן אנו מוצאים בדברי חז"ל, איך שמדת הדין התנגדה להשיטה של חזקיה בהמאמר סנהדרין צ"ד „אמר ר' תנחום דרש בר קפרא בציפורי בקש הקב"ה לעשות חזקיהו משיח וסנחריב גוג ומגוג אמרה מדת הדין להקב"ה רבש"ע ומה דוד שאמר כמה שירות ותשבחות לא עשיתו משיח וחזקיהו שעשית לו כל הנסים הללו ולא אמר שירה לפניך תעשהו משיח".

סמיכת גאולה לתפלה עד שהציב זאת על נס בתפלתו ואמר על זה „והטוב בעיניך עשיתי", אבל כפי הנזכר נוכל לומר שבסמיכת גאולה לתפלה היתה נרמזת שיטתו של חזקיה אשר הרשה לו לחכות על נס בעת סכנה ולא עשה שום פעולה מצדו וכמו שהזכירו לנו חז"ל „שגנז ספר הרפואות", ורצה שבני אדם לא ישתמשו בדרך הטבע ויסמכו רק על תפלתם שיאמינו שהגאולה והישועה תבוא סמוכה להתפלה, וזה שאמר „והטוב בעיניך עשיתי", שהראה בזה את גורל בטחונו בהקב"ה ופירושו של „שסמך גאולה לתפלה" הוא, שסמך את עצמו שהגאולה יכולה לבוא רק על-ידי תפלה — לא על-ידי החרב ולכן נעץ החרב בביהמ"ד, כמסופר בספר מלכים.

הדברים האלה המה דברי מחאה נגד שיטתו של חזקיהו שלא אמר שירה כדוד אביו... ואולי חז"ל רמזו לנו להשירה אשר שר דוד ביום הציל ד' אותו מכף כל אויביו (תהלים י"ח) שנזכר שם בדברי השירה „ארדוף אויבי ואשיגם ולא אשיב עד כלותם", האל „הנותן נקמות לי וידבר עמים תחתי", „מגדיל ישועות מלכו ועושה חסד למשיחו לדוד ולזרעו עד עולם", — דוד השתמש תמיד בפרי הנצחון להרחיב את גבולות ארצו, לכונן ולחזק את המלוכה, לרדוף את אויבי ישראל לגרשם מעל גבולותיהם, — ומה אנו רואים אצל חזקיהו, כאשר סנחריב סבל את מפלתו הנוראה אצל חומת ירושלים ושב בחרפה לארצו ונהרג מבניו ומפלתו היתה שלימה, — חזקיהו לא השתמש בשעת הכושר הזאת, לגרש את השומרונים מגבולות מלכות עשרת השבטים, — לא היה בו אותו רוח השירה כמו שהיה לדוד — הוא לא שר כמו ששר דוד „האל הנותן נקמות לי וידבר עמים תחתי, מגדיל ישועות מלכו" — לנקום נקמת ד' בסנחריב... לרדוף אותו, להשיג אותו... להשתמש בפרי הנצחון, לכונן את כסא מלכות ישראל, בעת שהיה יכול לעשות זאת, כי השעה היתה מוכשרה לכך, — כי סנחריב היה אז המלך בכיפה, אשר לפי דברי המקרא, הוא מצא „כקן ידו לחיל עמים וכאסוף ביצים עזובות הוא אסף תחתו כל ממלכות הארץ", וכאשר נפל העריץ הזה על־ידי חזקיהו — מפלת סנחריב היתה יכולה להיות מפלת גוג ומגוג... וחזקיהו היה יכול להעשות משיח, אם היה משתמש כראוי בשעת הכושר הזאת, — אבל חסר היה לחזקיהו אותו רוח השירה שהיה לדוד לא „מגדיל ישועות מלכו ועושה חסד למשיחו לדוד ולזרעו עד עולם" אמר חזקיהו — רק „לו שלום ואמת יהיה בימי"...

וזאת היתה הצווחה של מדת הדין „חזקיהו שעשית לו כל הנסים הללו" וכו'.

כמו־כן אנו רואים, איך חז"ל הוסיפו לחתוך באיזמל של הבקורת את דרכו של חזקיהו, באמרם לנו על דברי חזקיהו „הנה לשלום מר לי מר". א"ר יוחנן משום ר' יוסי בן זמרא כל התולה בזכות עצמו תולין לו בזכות אחרים וכל התולה בזכות אחרים תולין לו בזכות עצמו שנאמר זכר נא את אשר התהלכתי לפניך לפיכך תלוי לו בזכות אחרים שנאמר וגנותי על העיר הזאת למעני ולמען דוד עבדי והיינו דאמר ר' יהושע בן לוי מאי דכתיב הנה לשלום מר לי מר, אפילו בשעה ששיגר את הקב"ה שלום מר הוא לו" (ברכות א'). זאת היתה כנראה השקפת חז"ל על דבר שיטתו של חזקיהו, והתשועה שהיתה לעם ישראל בימיו אף שהיתה חשובה מאד — אבל לא נקבע יו"ט לזכרה, כפי שהזכרנו.

מה שאין כן עם התשועה בימי החשמונאים. שם היה „נצחון" עם „גבורה", לא מעשה נסים בלבד, — רק „נסים" עם „גבורה" — כמו שאנו אומרים בתפלת על הנסים, „על הנסים ועל הגבורות" — וכה הוסיפה הברייתא לתאר את גודל ערך התשועה בדבריה ו„שגברה מלכות בית חשמונאי ונצחום", כלומר לא הסתפקו עצמם בהצלה פורתא, רק אף אחרי אשר גברו עליהם הוסיפו ללחום עם היונים והמתיונים עד שנצחום.

זאת שהברייתא תזכיר לנו „כשגברה וכו' ונצחום"... השתמשו בשעת הכושר של הנצחון, לבסס ולשכלל את מלכות ישראל, לטהר המקדש, להדליק נר ד', — זאת אומרת ש„נעצו ג"כ חרב בביהמ"ד"... אבל השתמשו גם בהחרב, לנקום נקמת ד' בהיונים — לא סמכו את עצמם על מעשי נסים בלבד, הדגל עם ה„מי כמוך באלים ד'" — יחד עם החרב, הביא את הישועה.

ועל ישועה כזאת חז"ל תקנו את ימי החנוכה בהלל והודאה. כמו שתסיים הברייתא „לשנה אחרת קבעום לעשות ימים טובים בהלל והודאה" — והודיעו לנו שזכרון ואופן התשועה של ימי

החשמונאים יהיו חקוקים בזכרוננו, כמובנה של המלה „קבעום", ובאורם נלך גם בעתיד, בעת שגורל העם הוא בסכנה, שלא נסמוך את עצמנו על מעשי נסים בלבד. ובאותה עת עלינו לזכור את העיקר הראשי, שהחשמונאים קראו למלחמה על עם היונים כדי לטהר את המקדש — לטהר את ירושלים — מטומאת היונים, ואף שכבר נצחו את היונים, לא נחו, ולא שקטו, עד אשר טהרו את המקדש — כי בלא טהרת המקדש הנצחון לא היה בשלימות, וארץ־ישראל בלי תורת ישראל איננה חשובה. ועל־ידי הדגל של „מי כמוך באלים" הצליחו לעשות חיל...

דרוש לפורים

אמר רבא ליכא מאן דידע לישנא בישא כהמן אמר ליה תא ניכלונהו אמר לי מסתיפנא מאליקיו דלא ליעבד בי כדעביד בקמאי אמר ליה ישנו מן המצות אמר ליה איתּ ביהו רבנן אמר ליה עם אחד הם שמא תאמר קרחה אני עושה במלכותך מפוזרין הן בין העמים שמא תאמר אית הנאה מיניהו מפורד כפרידה זו שאינה עושה פירות ושמא תאמר איכא מדינתא מינייהו בכל מדינות מלכותיך ודתיהם שונות מכל עם דלא אכלי מינן ולא נסיבי מינן ואת דתי המֶלך אינם עושים דמפקי להו לכולא שמא בשהי פהי.

(מגילה).

קשה להבין המאמר הזה, מה זה מצא רבא בדברי המן, שהציג אותו לנס, שהוא היה מצוין כל כך בידיעת „לישנא בישא" יותר מכל שונאי ישראל בעתים השונות? — אדרבה! כפי אשר ביאר רבא את דברי המן, הלא יראו כדברים חסרי טעם, דברים הסותרים זה את זה, הוא התחיל להשפיל את היהודים, שהם „ישנו מן המצות" — ואחר כך סתר דבריו ואמר „ודתיהם שונות מכל עם" — „מבלים את ימיהם בשהי פהי" — שומרים את שבתותיהם וחגיהם.

וכדי להבין דברי רבא אלו, עלינו לדבר דברים אחדים על דבר השיטה הפאליטית שהיתה שוררת במלכות פרס, בנוגע להשבע ועשרים ומאה מדינה, שהיו עומדות תחת ממשלתה, אשר כפי המסופר במגילת אסתר, אחשורוש התיחס להעמים והמדינות, שהיו נכנעות תחת ממשלתו, ברוח ליבעראלי, — על

פי פקודתו כל יושבי מדינות השונות של ממשלתו הגדולה התאספו לשושן הבירה, לחוג את משתה המלך, — והרוח של „אין אונס" לעשות כרצון איש ואיש" היה הרוח השורר בהמשתה — זאת אומרת שלא כפה הר כגיגית על העמים הנכנעים שיקבלו עליהם דווקא את נמוסי פרס, — הרשה לכל יושבי מדינותיו, לדבר כלשון עמם — ואף פתשגן כתבי הרשמים של הממשלה, היה ככתבם וכלשונם של כל מדינה ומדינה, — מין ליבעראליזם אשר הרבה מהעמים הליבעראליים בזמננו לא ירשו לעמים הנכנעים תחתם.

וכמובן על אחשורוש היה להחזיק בשיטה ליבעראלית כזאת, כדי שהעמים השונים במלכותו הגדולה, אשר מוטות כנפיה הגיעו מהודו ועד כוש ובאיי הים, לא ימרדו כנגדו, — והיא כמעט אותה השיטה הפאליטית שממשלת בריטאניה הגדולה הנהיגה בהמדינות שעומדות תחת חסותה.

ובין אותם העמים שעמדו תחת ממשלת פרס, היה גם עם ישראל שעמד תחת חסותה של ממשלת פרס בעת שכורש שבר את גאון עוזה של ממלכת בבל וירש את ממשלתה הגדולה, — אבל בעת שהעמים השונים ישבו על אדמתם, והתענגו על רוב שלום, תחת הממשלה האדירה של אחשורוש, — עם ישראל, היה מפוזר ומפורד בין העמים, — אדמת ישראל היתה שממה, והצו שהוציא כורש על דבר בנין המקדש ושיבת ישראל לארצו, לא היה נתון על-ידי אחשורוש לצאת לפועל, על-ידי תוקף השטנה שכתבו צוררי יהודה, וחירותו של עם ישראל היה תלוי באויר ולא היה נודע איך יפתר גורלם לשבט או לחסד.

עתה נצעד נא עוד צעד אחד הלאה, ונשתדל לבאר איזו פתגמים בהמגילה, אשר בהם ידובר על דבר המשא ומתן שהיה

בין אחשורוש והמן, על דבר עצתו של אותו רשע לאבד את עם היהודים, ומענין לענין באותו ענין נבוא לבאר דברי רבא הנ"ל.

המגילה תאמר לנו שהמן אמר להמלך „אם על המלך טוב יכתב לאבדם ועשרת אלפים ככר כסף אשקול על-ידי עושי המלאכה להביא אל גנזי המלך" — המלך כאשר שמע את הדברים האלו מפי המן נתן לו את טבעתו, ואמר לו „הכסף נתון לך והעם לעשות בו כטוב בעיניך" — ולכאורה קשה להבין את דברי המשא והמתן אלו שהיו בין המלך וראש השרים שלו, היתכן שראש השרים של מלוכה אדירה כממלכת פרס יהין לישא ולתן עם המלך על דבר שוחד כסף, שבעד בצע כסף המלך יתן את הסכמתו להרוג אומה שלימה? — גם דברי המלך שאמר להמן „הכסף נתון לך" איננו מובן, כי היה לו לומר הכסף לא תתן לי?

גם אין אנו יודעים מי היו אלו ה„עושי מלאכה" שהמן הזכיר בדבריו? גם כבר הקשו המפרשים איך אמר המלך אח„כ לאסתר, כאשר הודיעה לפניו על דבר פתשגן כתב הדת שהמן הוציא, „להשמיד להרוג ולאבד" וכו' „מי הוא זה ואי זה הוא", הלא הוא בעצמו נתן לו הרשיון לאבד את היהודים?

וכנראה לי נוכל לומר, כאשר בא המן לפני המלך לקבל הסכמתו לאבד את עם ישראל; המשא ומתן בינו ובין המלך היה לאבד את עם ישראל בתור עם, — שלא יכתבו בכתוב עמים, ר"ל לבטל כליל את הצו החירות שהוציא כורש על דבר שיבת עם ישראל לארצם ושיתישבו שם בתור עם. — וזה שאמר יכתב לאבדם „ועשרת אלפים ככר כסף אשקול על ידי עושי המלאכה להביא אל גנזי המלך" כל אותם ככרי הכסף, שנקבצו על-פי פקודת כורש, לבנות את בית המקדש וחורבות ירושלים, אביא אל גנזי המלך, — ואשקול אותם על ידי „עושי המלאכה"

ר"ל אותם ככרי הכסף שכבר התחילו להשקיע במלאכת המקדש, אכריח את „עושי המלאכה" האלו, להוציא את הכסף משם ולהביא אותו אל גנזי המלך — (כנזכר בספר נחמיה שאותם שעבדו במלאכת המקדש היו נקראים עושי מלאכה).

והוסיף ואמר „ולמלך אין שוה להניחם", כלומר להניח להם לבנות המקדש הלאה, — ועל דברי המן האלו השיב המלך „הכסף נתון לך", — הסכים לבטל את בנין המקדש, ולמסור הכסף ביד ראש השרים שלו לצרכי מלוכה אחרים, — „והעם לעשות בו כטוב בעיניך" לאבד אותם בתור עם מיוחד — על-ידי זה, שישלל מהם את חופש המדיני, ושישארו בגלות, וממילא יאברו בין גוים הרבים של ממלכת פרס...

הסכמת המלך הזאת, היתה די בעד המן להוציא את מחשבתו הרעה אשר חשב על היהודים לאבדם כליל — ולהודיע לכל אחשדרפני המלך והפחות לאבד את היהודים אשר לפי פירושו — הדברים לאבד את היהודים היה „להשמיד ולהרוג ולאבד" — והמלך כאשר שמע אחר כך מאסתר, כי נמכרנו אני ועמי להשמיד להרוג ולאבד, — אמר בתמהונו, „מי הוא זה ואיזה הוא אשר מלאו לבו לעשות כן" ? לפי דבריו הוא לא חשב כלל בהדברים „לאבדם",—לאבד אותם על-ידי השמדה והריגה.

זאת היא לפי דעתי כוונת הפסוקים בהמגילה — ויתורץ על ידי זה כל הדקדוקים שהזכרנו.

עתה ננסה נא לילך בעקבות הרעיון הזה ונשתדל למלאות את חובת הביאור של דברי חז"ל שהזכרנו בראש מאמרנו, ומענין לענין באותו ענין, נדבר דברים אחדים אשר נוכל להוציא מהם רעיון מוסרי אשר יתאים גם להזמן שאנו חיים בו — כי בהרבה פרטים, מקרי הזמן בנוגע לעם ישראל בתקופה הזאת,

ישאו בד בבד עם מקרי התקופה, שעם ישראל היה תחת ממשלת פרס, — גם עתה כמו אז, עם ישראל עומד על מפתן הגאולה, בתוקף הצו שנתן ד׳ בלב מנהגי ממשלה אדירה להודיע גלוי כמו כורש בשעתו „מי בכם אשר ד׳ אלקיו עמו יעלה ליהודה אשר בירושלים" וכו׳.

גם עתה כמו אז, עם ישראל יתרשל להוציא את רעיון הגאולה לאור, כמו שאמרו לנו חז"ל על המקרא „אם חומה היא נבנה עליה טירת כסף ואם דלת היא נצור עליה רוח ארז", אם עשיתם עצמכם כחומה ועליתם כולכם בימי עזרא נמשלתם ככסף שאין הרקב שולט בו עכשיו שעליתם כדלתות נמשלתם כארז שהרקב שולט בו (יומא ט׳ ב׳) — ומכל המון בית ישראל עלו אז רק כארבעים אלף איש, — והעולים לא היו משמנה ומסלתה של עם ישראל, היו ביניהם גרים, חרורים, ממזרים, נתינים, אסופים, וכו׳ כפי שחשבו לנו חז"ל בפרק עשרה יוחסין *).

---

*) אין כוונתי חלילה לפגוע באותם העולים בזמננו, אין לנו חלילה מינים כאלו בין העולים בזמננו, — כוונתי היא להראות לאותם הטועים בזמננו שיתנגדו להתנועה הציונית יען שיש בין העולים אנשים רחוקים מן הדת, — אדרבה! אנשים כאלו בחו"ל במשך ימי דור אחד הלא יאבדו מתוך הקהל העברי, ושמה בא"י, הלא לנו הם — וגם על ברא בישא אמרו לנו חז"ל דלא ידעינן כמה בנין דמעלי דמפקת מיני׳, — ומי יכול להיות חוזה הדורות מראש ולהגיד מי יהיו יוצאי חלציהם. (עיין בספרי „חזיונות אברהם").

מה שכתבתי בדרוש לפסח על דברי חז"ל (סוכה דף נ"א), שבעת שהעם שמחו את עצמם בשמחת בית השואבה היו פונים את פניהם ממזרח למערב ואמרו „אבותינו שהיו במקום הזה אחוריהם אל היכל ד׳ ופניהם קדימה ומשתחוים קדימה לשמש ואנו ליה עינינו", שלכאורה קשה להבין מדוע זה הזכירו את אבותיהם לגנאי בעת שמחתם? ומדוע זה הפכו את פניהם למערב דוקא? וכנראה לי כוונתם היתה להראות ליושבי חו"ל אשר באו לחוג את ימי החג בירושלים — וזאת שאמרו לנו חז"ל הפכו פניהם ממזרח למערב, — והכריזו והודיעו ליושבי חו"ל שהיו באים ממערב, — את הכרוז הזה, אשר בו הודיעו להם את שבחה של ארץ־ישראל, — שאף מאותם האבות שנטו מדרך ד׳ ואחוריהם היה נגד היכל ד׳ יצא הדור שהיה אומר אנו ליה ועינינו ליה...

והתרשלות העליה היתה כמעט מפני אותה הסיבה שאנו רואים בזמננו, — אותם היהודים או בניהם של אותם היהודים בעת שישבו על נהרות בבל וכלי גולה על שכמם — בטרם שהספיקו עוד להתבבל ולקבוע מושבם בקרב העיר פנימה, קצצו את בהונות ידיהם ואמרו „איך נשיר את שיר ד׳ על אדמת נכר". מיד כאשר הוקל עול הגלות והיתה להם היכולת לעזוב את „נהרות בבל".

ותיכף אחר כך, כאשר מלכות פרס רק החלה להראות להם פנים שוחקות שכחו שהם על אדמת נכר — שכחו את ציון ואת שירי ציון — השתחוו לצלם ונהנו מסעודה של אותו רשע — השליכו אחרי גום את לשונם, דברו אשדודית, אף שדברו בלעגי שפה „חצים מדברים אשדודית" ר"ל חצי אשדודית חצי יהודית... אף שלא ידעו לדבר כן בלשון אשדודית — הוסיפו רק לדבר אשדודית אף שהי׳ רק חצי אשדודית... (כמו שאנו רואים בזמננו, איך יהודים מסוג הזה ידברו דווקא רק אנגלית, אף שהוא חצי אנגלית, מעורב עם כמה לשונות אחרות) — „חצים היו להם נשים נכריות" (יוכל היות שהיו נשים יהודיות, אבל יהדותן היתה רק למחצה לשליש או לרביע ג"כ כמו בזמננו).

כי כפי שאנו רואים ממרוצת דה"י מצב הדתי של עם ישראל בימי בית שני עד תקופת החשמונאים לא עמד במדרגה גבוהה, וברובן של אותן השנים עם ישראל נטה מדרך האמונה, וכאשר הגיעה תקופת החשמונאים ואח"כ תקופת הלל ושמאי — וקרן הדת עלתה למעלה ראש, רצו להודיע זאת גלוי לכל יושבי חו"ל, שבארץ־ישראל אף אם אבות אכלו בוסר שיני הבנים לא תקהינה... האבות היו אחוריהם נגד היכל ד׳ ובניהם, עיניהם ליה.

וגם הלל רמז בדבריו כאשר שמח בשמחת בית השואבה, „אם אנ יכאן הכל כאן", יען שהיה מילדי בבל וידע את החילוק בין בבל לארץ־ישראל, ולכן אמר אם אני כאן ר"ל בא"י, — הכל כאן, — רק כאן נוכל לקוות ע"ד עתידום עם ישראל.

ואותם שנשארו נאמנים לעמם לא עלו „כחומה" יען שחשבו שעוד לא בא הקץ, — ובין כך וכך היה מקום לכותבי שטנה, וכתבי פלסתר, להטיל דופי ולעשות לאל את הצו על דבר שיבת ציון.

ומלבד אותם מפיצי השטנה של צוררי ישראל שישבו על אדמת יהודה (השומרונים אשר סבת שנאתם לעם ישראל היתה כמעט מעין אותה סבה שהערבים מראים לעם ישראל בזמננו) היה הצורר היהודי הראשי בן המדתא האגגי — אשר עמד בראש ממלכת פרס ובמחשבתו הרעה שחשב על היהודים בא לפני המלך, לבטל את הצו שהוציא כורש כפי אשר הזכרתי.

אבל הצורר הזה לא בא בטענתו לפני המלך כמו צוררי ישראל בזמננו! הוא „ידע לישנא בישא" יותר מהם, הוא קלע אל המטרה עם הלישנא בישא שלו — הוא ידע לנגוע במקום המנוגע... וה„לישנא בישא" שלו — יכאיב לנו יותר ויותר מהלישנא בישא של צוררים אחרים...

וזה שאמר רבא „ליכא מאן דידע" וכו' כי הלישנא בישא שאנו רגילים לשמוע מצוררי ישראל השונים בעתים שונות, שמלבד שכל איש אשר לו מוח בקדקדו יודע שבשקר יסודו, לא ימיט קלון עלינו כלל, אדרבה! בהלישנא בישא שלהם, ובהעלילות שיבדו עלינו, יציגו את עם ישראל בתור עם גבוה משכמו ולמעלה מכל העמים אשר על פני האדמה, — והרבה מהגזירות והגירושים של התקופות השונות נשאו עליהם החותם של „לך מאתנו כי עצמת ממנו מאד" — או החותם של „הנה עם בני ישראל רב ועצום ממנו.

והשיטה של ה„לישנא בישא" הזאת מצאה לה מהלכים גם בין הטובים שבאומות אשר אף שלבם טוב עלינו, בכל זאת אינם

יכולים להתאפק מלהביע דברים אשר נודף מהם רוח קנאה, ובמדרגה ידועה יזיקו לנו בדבריהם — כמו שהביע פעם אחת החכם האמעריקאני מארק טוויין, כאשר שאלו אותו מה דעתו על דבר שיבת ישראל לארצו ? אמר שלפי דעתו, סכנה נשקפת לעמים אחרים, אם עם אשר רובו ככולו הוא מאנשים חרוצים ובעלי כשרון כעם ישראל יתקבצו במדינה אחת.

והעלילה היותר נוראה ששונאי ישראל המציאו על עם היהודים במאה העשרים הוא כתב־הפלסתר ה„פראָטאָקאָל של זקני ציון" — שתוכנו הוא שעם ישראל יש להם קשר אינטער־נאציאנאלי, אשר מטרתו היא לכבוש את כל עמי עולם לעבדים, לכונן ממשלה בציון אשר תפיל חתיתה על כל העמים הנוצריים, על ידי הקאפיטאל האינטערנאציאנאלי שלהם, על־ידי ה„זשור־נאליזם", ה„דיפלאָמאטיע" האינטערנאציאנאלית שכבשו תחת ידם.

זאת אומרת, שדעתם הנבערה היא שכחו של עם ישראל הוא כל כך נורא, שאיזו מיליונים יהודים בלי חרב ובלי חנית, יורידו מכסאם את מלך בריטניה הגדולה, יחריבו את הצי האדיר שלו, אמעריקא, צרפת, אשכנז, ושאר הממלכות אשר אין קצב לכלי נשקם, ככדור למשחק המה בעיני היהודים...

או העלילה שעם ישראל אשמים בהמלחמה האירופית, — אומרים, שעם ישראה במזימותיהם — הצליחו לסכסך מצרים במצרים, ועל ידיהם הוצתה אש המלחמה, — או העלילה החדשה שהמצביא הראשי של חיל אשכנז הוציא זה מקרוב, שעם ישראל אשם במפלתה של אשכנז, — עלילה כזאת יש בכחה בלי ספק להצית את אש השנאה בלבות הפתאים המאמינים לכל דבר בין שונאי ישראל באשכנז, — אבל יחד עם אותה השנאה, אי־אפשר

שבקרב לבם פנימה, לא יעורר מין רגש של יראת הרוממות נגד עם ישראל,—שבידו לחולל נפלאות כאלה,—שעלתה בידם לשבר את המכונה המיליטאריסטית שנבנתה במשך ארבעים שנה, על־ידי טובי המוחות של העם האשכנזי, — וכמה נפשות וכמה ממון שקעו בבנין הזה! והמכונה הזאת אשר הפילה חתיתה על כל עמי התבל, ואשר יכלה לעמוד בקשרי מלחמה במשך ארבעה שנים, נגד עשרות מיליאנים חילים של מלכי הברית, — נשברה על־ידי מספר קטן של איזו אלפים חילים אנשי צבא פשוטים של בני ישראל (כי לעלות לאיזו פקודה לא יכלו כידוע) שעבדו בצבאותיה...

זה הוא הסגנון של הלישנא בישא שאנו רגילין לשמוע מימי פרעה השונא ישראל הראשון שאמר „הנה עם בני ישראל רב ועצום“ עד היום הזה... והנה זה בא המן האגגי עם ה„לישנא בישא“ שלו — עם סגנון חדש לגמרי — סגנון מלא רעל ומרירות לא פחות מהסגנון של הלישנא בישא של שונאי ישראל אחרים.

אבל בנוסח אחר לגמרי — בעת שבא לפני המלך עם הצעתו לאבד את עם היהודים, לבטל את צו החירות כפי אשר הזכרנו — אחשורוש אמר „קמסתיפינא“... זאת אומרת, שהודה לו שהוא תמים דעים עמו, הוא היה רצה בכל לבבו לאבד את עם ישראל אבל „קמסתיפינא“! — „אם עלי היה להנהיג שיטה פאָליטית ליבעראַלית בנוגע להיהודים, הכושים, כדי שלא ימרדו בו, — איך יכול אני להתגרות עם עם ישראל? בכחם הרב הלא יכולים לחתור תחת כסא ממשלתי, ולהרוס את ממלכתי! ואחשורוש היה לפי דברי חז״ל מאותם שמאמינים לכל דבר — האמין בלי ספק בכל אותן העלילות וכתבי הפלסתר שנתפשטו ע״י שונאי ישראל ע״ד הכח הנורא של עם ישראל שנשאו עליהם את החותם של „הנה עם ישראל רב ועצום“... וכאשר שמע המן את דברי

המלך — בא עם הלישנא בישא שלו ושם לאל את ה„קמסתיפנא" שלו על ידי דברי הבלע מסוג אחר לגמרי שהוציא על עם ישראל.

הוא התחיל ב„ישנו" אשר עלפי פירושו של רבא הוא „ישנים מן המצוות" ובהדברים האלו רצה להודיע להמלך, שפחד שוא הוא, שאין מה לירא מעם היהודים, שאף אם יבטל את צו החירות, ואף אם יאסור אותם בכבלי גלות היותר כבדים — אין כל סכנה נשקפה מהם.

יען כי הוא עם אשר רגש החירות לא יקנן כלל בקרבו, ואמר אל המלך, אם עליך היה להתחשב עם רגשי הפאטריאטיזם של ההודים, הכושים ועוד... שלא יתקוממו נגדך ? אין לך לירא כלל מפני עם ישראל—„ישנים המה"... אין להם כלל אותה השאיפה לחירות כעמים אחרים — המה „ישנים מן המצוות" ! ר"ל מצוה היא אצלם לישון שינה של הגלות...

וכאשר אמר לו המלך „אית בהו רבנן", הלא יש בין העם העברי אנשים מצויינים בכל חכמה ומדע, שהשפעתם גדולה בכל רחבי המדינה, וטוב לי שלא לעורר את חמתם עלי — השיב לו המן גם על הטענה הזאת „עם אחד הם" ! הגדולים שבהם עזבו אותם, — הפכו להם עורף, — ועם אחד הם... אין בהם עוד אנשים מצויינים...

וכה הוסיף רק להשפיל את עם ישראל, להבאיש ריחם להראות שהוא עם שפל ונבזה, עם שאין שוה להניחם, להיפוך מהעלילות שעם בני ישראל הוא רב ועצום.

הצורר הזה ידע היטב, אף שיש שהעלילות האלו,—יש בכחם להצית את אש השנאה בלב אחשורוש, אבל בקנאתו ובשנאתו העזה לעם ישראל, הוא רצה שמקור השנאה לא יבוא מאותו

הפרינציפ של „הנה עם בני ישראל רב ועצום" — אשר יראה את עם ישראל בתור עם נפלא — אדרבה! הוא הכחיש את כל העלילות של שונאי ישראל אחרים, — אחדות אינטערנאציאלית בין עם ישראל! לא דובים ולא יער! „מפוזרים הם בכל מדינות מלכותך" לא רק אחדות אינטערנאציאנאלית — כי גם יהודי עיר אחת, אינם יכולים להתאחד, המה „מפוזרים ומפורדים", אינם יודעים כלל מה היא אחדות! „קאפיטאל עברי", „כסף תועפות להם"! לא היו דברים מעולם! המה „כפרידה שאינם עושים פירות", כי אותם שמצליחים ואוצרות חושך שלהם כבר עזבו אותם.

„ליכא חדא מדינתא מינייהו", שקר הן כל השמועות שאומרים על דבר כחם הנפלא, — והראיה ד„ליכא חדא מדינתא מינייהו", כי זה כמה שנים עברו מעת שכורש הוציא את הצו של „מי בכם אשר ד' אלקים עמו ויעל" וכו' ולא עלתה בידם אף בעת שהיתה להם היכולת להתישב בארצם ולהיות עם היושב במדינתו.

וכה הוסיף הלאה והלאה להשליך שקוצים על עם ישראל, לשים את כבודם לכלימה, ולא מנע מלהזכיר גם את הנקודה הדתית—אשר אף „מלאך רע בעל כרחו יענה אמן", שעם ישראל היה הממציא של הדת הנפלאה, תורת הר סיני — אבל הוא אמר „ודתיהם שונות" — דלא אכלו מינן ולא מינסבו מינן" מכל יסודי הדת שלהם נשאר להם רק זאת דלא אכלו מנן... (כמו שאנו רואים לדאבוננו במדינה הזאת שכמעט אצל רובם של אחינו הקוראים את עצמם בשם ארטודוקסים שפנו עורף כמעט לכל קדשי האומה, השליכו את השבת הקודש, טהרת המשפחה, ושאר יסודי היהדות, ומתפארים שהם יהודים אדוקים, — „בזה שאוכלים אכילה יהודית, — „קיטשען אידישקייט" או כמו שאמר נארדוי — „אויך יודען בויך יודען!") וגם הימים הטובים שלהם המה מבלים

„בשהה פהי" יכבדו את הימים טובים שלהם רק בפיהם ובלשונם ולא יותר.

כה היה הסיגנון של לישנא בישא של המן, — ועל סגנון כזה בצדק אמר רבא ליכא מאן דידע וכו׳ — כי בעת שאנו שומעים את העלילות מסוג הראשון ששונאינו ילעילו עלינו, אָנו חושבים בקרב לבינו לוא היה אף שמץ של אמת בעלילותיהם... לוא היתה איזו אחדות אינטערנאציאנאלית... לוא היה באמת קאפיטאל עברי!... לוא היו רצו גדולינו באמת לכבוש לא את עמי עולם, לפחות רצו לכבוש את ארצם בעד עמם האומלל ועוד ועוד...

ובאמת הלישנא בישא בעצמה מסוג הראשון כולה אומרת כבוד לעם העברי — מה שאין כן בהלישנא בישא של המן... מלבד שהמה דוקרים כמדקרות חרב, — כלימה תכסה פנינו, מפני האמת המרה שנמצאה בה, ואנו מרגישים את העוקץ החד של דבריו בזמננו; אשר כפי שהזכרתי, דומה התקופה הזאת בהרבה פרטים לאותה תקופה של אחשורוש, — עלינו רק להחליף את שם פרם בבריטניה הגדולה, — ואת שם המן בשם איזה לארד מאותם שונאי ציון בבית המחוקקים באנגליה, — וכל המאמר של רבא יהיה כמדתו להפאליטיקע הציונית בזמננו ; ממשלת בריטניה הגדולה עם השבע ועשרים ומאה מדינה ואיי הים שלה, תתיחס ברוח ליבעראלי מאד לכל העמים שעומדים תחת ממשלתה, נתנה חופש ודרור להאירים, העגיפטים, ההודים, הכושים, — גם נתנה צו לשחרר את עם ישראל ושישובו לציון ארץ אבותם, — שחרור כל העמים כבר יצא לפועל, ושחרורו של עם ישראל עוד תלוי ועומד, פושט צורה ולובש צורה, והממשלה האדירה הזאת עוד פוסחת על שתי הסעיפים, ולא תדע עוד עד היכן, ועד כמה יגיע כחו של שטר השחרור של באלפור שהוציאה.

וכאשר נעמיק שאלה, הן מספר בני ישראל הוא גדול יותר ממספר האירים, או ממספר העם העגיפטי, ויש בין בני ישראל אנשים גדולים ויותר מצוינים מבעמים האלו, — ואם העם הבריטאני יוותר על זכיותיו בנוגע להעמים האלו, יען שהדיפלאָמאטים האנגליים מבינים שמפני דרכי שלום כדאי הוא לוותר — מדוע זה לא יוותרו מאומה, מפני דרכי שלום, בנוגע לעם ישראל? ואדרבה אנו רואים דווקא להיפוך! מחוקקיה לא יבושו לדבר בשער המחוקקים, נגד שחרורו של עם ישראל, וישתדלו לבטל לגמרי את הבאלפור דעקלאריישאן באמתלאות שונות?

והתירוץ להשאלה הזאת הוא פשוט ומובן, על העם האנגלי לוותר על זכיותיו בנוגע לעמים אחרים מפני הסבה של „קמסתפינא"... יען שיראים הם את כחם של העמים האלו... יודעים הם היטב איך מוכנים הם להקריב את נפשם בעד חירותם, יודעים הם איך השאיפה לחירות תקונן בלב כל אחד ואחד מבני העמים האלו מבלי יוצא מן הכלל.

מה שאין כן עם עם ישראל. ה„קמסתיפנא כבר בטל ומבוטל... הסוד כבר נגלה להדיפלאמאטיה האנגלית, מה שנשמע ומה שנעשה ברחוב העברי, — ה„לישנא בישא של המן" כבר נודע בין החיים — יודעים הם שעם ישראל איננו שואף כלל לחירות, יודעים המה שמספר גדול מבני ישראל „ישנים מן המצוות" שמצוות היא אצלם לישון שנת הגלות... אשר לדאבוננו אמת הוא שהרבה מבני עמנו מחזיקים בשיטה הזאת, שחוטאים הם נגד דרכי ההשגחה אם יתנו שקל להתנועה הציונית.

יודעים הם „דלית בן רבנן"... שגדולי היהודים שהשפעתם מרובה בעולם הכספים, בדיפלאמאטיה, בזשורנאליזם, כבר פנו עורף לעמם — והרבה מהם יכחשו לצור מחצבתם, — יודעים

שהננו עם מפוזר ומפורד שאין שום אחדות בינינו ואנו מחזיקים תמיד במחלוקת ומה שאחד מקרב השני מרחק (כמו שאנו רואים לדאבוננו בארץ הקדושה את דברי הריב וכתבי הפלסתר שמפלגות ידועות מגישים לפני כם משפט הממשלה הבריטנית, ודברי הריב האלו דווקא ממקור קדוש מוצאם, ועליהם אנו קוראים דברי התהלים „שאלו שלום ירושלים ישליו אוהביך". איך יכולים אנו לקוות ע"ד שלום ירושלים אם גם אוהבי ירושלים אינם חיים בשלום — שלום ירושלים לא יכול לבוא, עד אשר אוהבי ירושלים יחיו בשלום...).

יודעים הם שונאי ישראל את חולשותינו, — יודעים הם את חסרונותינו, — ובמועצות הממשלות אשר שום דבר לא יעשה מפני הכרה אידיאלית וה„קמסתיפינא"... היא העיקר של כל העיקרים — ה„קמסתיפינא" הוא הכח הדוחף את כל גלגלי התנועה במכונות הממשלות והדיפלאמאטים — ואם העיקר הזה יחסר, אז יכולים לעשות ועושים עמנו מה שלבם חפץ והננו ככדור למשחק בידי הדיפלאמיטים האנגליים ומי יודע מה יהיה הסוף של כל הענין!

דרוש לשבת שקלים

כי תשא אמר ר׳ אבהו אמר משה לפני הקב״ה במה תרום קרן ישראל בכי תשא (במא בתרא י׳).

אמר ריש לקיש גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שעתיד המן לשקול שקלים על ישראל לפיכך הקדים שקליהם לשקלי המן והיינו דתנן באחד באדר משמיעים על השקלים ועל הכלאים (מגילה ט׳).

תרומה ל״ד. תנא רב יוסף שלש תרומות נאמרו כאן שלוש תרומות הן של מזבח למזבח לקנות מהן קרבנות צבור ושל אדנים לאדנים (שנעשו מהם אדני המשכן) ושל בדק הבית לבדק הבית. (מגילה כ״ם ב׳).

שני מיני שקלים על עם ישראל לשקול בתקופה הנוכחית— שקלים, אשר ישתמשו מהם ל„קרבנות צבור", לעבודה צבורית, ל„אדנים", להניח היסוד לבנין מדינת ישראל, ל„בדק הבית", לתקן ולבנות בתים, לנטוע כרמים בארץ הקדושה ארץ האבות. — והשקלים האלו, שקלי קודש המה ממקום קדוש יהלכו, כולו קודש, „תרומה לד'" — ומלבד השקלים האלו על עם ישראל לשקול שקלים אשר ישתמשו בהם גם כן ל„קרבנות צבור", ל„אדנים", ל„בדק הבית", אבל באופן אחר, ובמקום אחר מהשקלים ממין הראשון, — השקלים האלו ישתמשו בארצות הגלות, — בעד קרבנות הפאגראָמים מהצבור העברי — להניח יסוד חדש להקהלות והמוסדות שנהרסו מתגרת יד השודדים ממסד עד הטפחות — ולתקן בדקי הבתים שנחרבו בשנות המלחמה ועוד ועוד.

כמובן גדול ערכם של ב׳ מיני הצדקה האלו, — וחלילה לנו להטיל מום בקדשים, שניהם ממקור טהור מוצאם, ממקור של

הלב העברי, רחמנים בני רחמנים, — ואין ערך לנחיצותם של ב׳ מיני הצדקה האלו.

אבל לוּ ידע עמנו להקדים שקליהם לשקלי המן! לוּ ידע עמנו להחיש ברוח נדיבה להקדים את השקלים, ל„קרבנות צבור“, ל„אדנים“, ל„בדק הבית“, בארצם הקדושה, כי אז הלא השקלים האלו היו יכולים להיות למגן וצנה נגד שקלי המן והיו נצלים על ידיהם בעתיד מלשקול את השקלים ממין השני! אשר הם שוקלים על־ידי אכזריותם של המני זמננו.

חז״ל במס׳ בבא בתרא ד׳ ט׳ בדברם על דבר חשיבותה של צדקה, הזכירו לנו שתי דרשות שונות על דבר צדקה המדברים בסגנון אחד — וכל אחד מהדורשים הסמיך את דבריו על פסוק אחר בישעיהו, וזה הוא לשון הגמרא, — „אמר רבא הא מילתא אישתעי לי עולא משמיה דר׳ אלעזר מאי דכתיב וילבש צדקה כשריון לומר לך מה שריון זה כל קליפה וקליפה מצטרפת לשריון גדול אף צדקה כל פרוטה ופרוטה מצטרפת לחשבון גדול, ר׳ חנינא אמר מהכי וכבגד עדים צדקותינו מה בגד זה כל נימא ונימא מצטרפת לבגד גדול אף צדקה כל פרוטה ופרוטה מצטרפת לחשבון גדול“.

בדרשות חז״ל אלו, ובדברי המשל שהזכירו, הביעו לנו הדורשים את השקפתם על דבר דרכי הצדקה השונים בתכונתם זה מזה, — יש צדקה, שהיא כ„שריון“, ויש צדקה שהיא כ„בגד עדים“, — על השקלים ממין הראשון שאנו שוקלים לקרבנות צבור, לאדנים, לבדק הבית, בארצנו הקדושה אנו יכולים לומר שהיא צדקה כ„שריון“ וכדברי הנביא „וילבש צדקה כשריון וכובע ישועה בראשו“, צדקה כזאת נמשלה בצדק לשריון, — כשריון הזה אשר יגן על נושאו מפני החצים ואבני בליסתראות שלא יקרבו אליו, כן היא תכליתה של צדקה כזאת — אשר על

ידיה עם ישראל ימצא מחסה מחצי האויבים כאשר יתישב כעם חפשי בגבולות ארצו, וחומת ציון תגן עליו.

ועל השקלים מהמין השני, שישתמשו מהם להושיט עזרה לחללי חרב, לקרבנות הפאגראמים, בארצות הגלות, עלינו לאמר שהיא צדקה משולה ל„בגד עדים“ — אשר „כל נימא ונימא מצטרפת לבגד גדול“ — היא כמו אותו אדם ששם טלאי על גבי טלאי על בגדו הקרוע, כאשר אין לו בגד אחר לכסות מערומיו ביום סגריר.

על ידי הטלאים קרעי הבגד אמנם יתוקנו, אבל אחר כל התקון ישאר רק בגד עדים, — ועד מתי ימלוך! הקרעים יתאחו רק לזמן קצר, אבל סופם להתפרק — כן הוא עם שקלינו שאנו שוקלים בעד צדקות של חו"ל — הצלחנו לפי שעה במעשה הצדקה שעשינו לתפור טלאי חדש על הלבוש של הגלות שנקרע בשנים האחרונות באופן נורא ומבהיל, — וקרעי הבגד עדים נתקנו, ואחינו האומללים בארצות הגולה מוצאים תועלת לפי שעה משקלינו — אבל הוא רק בגד עדים! וחסותו של בגד עדים לא לנצח הוא.

ואנו רואים את שינוי הסגנון במליצת הנביא, בהזכירו ב' מיני צדקות אלו, — בראשונה השתמש, כאשר תאר לפנינו את התקופה המשיחית — „וילבש צדקה כשריון וייראו ממערב את שם ד' וממזרח שמש את כבודו“, „ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב“ (ישעיה ס') — ועל הצדקה מהמין השני, הזכיר בדרך תוכחה, ואמר „ונהי כטמא כלנו וכבגד עדים כל צדקותינו ונבל כעלה כלנו וכו' ואין קורא בשמך מתעורר להחזיק בו„ (ישעיה ס"ה).

ודברי הנביא האלו, יכולים להיות למוסר השכל בעד אחינו האמעריקאנים. אחינו פה הצטיינו אמנם בשקליהם והביאו לקופת הרעליעף במשך זמן קצר לערך שמונים מילינים דולארים — עלתה בידם לתפור טלאי חדש על הבגד עדים! עלתה בידם להציל אלפים ורבבות מאחינו האומללים ביוראָפּ מסכנת מות שהיתה מרחפת על ראשם! — ואם גדול שכרו של המקיים נפש אחת מישראל, על אחת כמה וכמה גדול יהיה שכרם של אחינו באמעריקא שקיימו נפשות הרבה! — אבל במקום שאתה מוצא גדולתם של אחינו האמעריקאיים, שם אתה מוצא קטנותם, — מה קטן הוא מספר השקלים שתרמו לקופת קרן היסוד!

המוסד אשר על ידו יכולים אנו לקוות שיתגשמו בפועל דברי הנביא „וילבש צדקה כשריון וכובע ישועות בראשו וכו׳ וייראו גוים את שם ד׳ וכו׳ ובא לציון גואל וכו׳", הצטיינו רק בהצדקה אשר עליה אמר הנביא „וכבגד עדים צדקותינו" — תפרו טלאי חדש על הבגד עדים שעלה לערך שמונים מיליאנים, — בעת שלא שקלו את חלק העשרים מזה, על הצדקה שהיא כ„שריון"...

אינם יודעים להקדים שקליהם לשקלי המן! אינם רוצים להבין! אינם רואים את הנולד! אינם רואים מה שנברא גם פה על־ידי ככרי הכסף שההמן של הזמן הנוכחי ישקול בעד הפראָ־פּאגאנדע שלו של „להשמיד להרוג ולאבד את עם היהודים"! — ומשורש נחש כבר יצא בפע, „מצפון תפתח הרע", כבר אנו רואים איך שכבר התחילו להבדיל גם פה בין גזע לגזע ובין דת לדת, החלו „מצפון, פתחו ב־"Nordicks," בלע״ז. ומי יודע עד היכן הצרעת של השנאה תתפשט! ומה תהיה תוצאותיה? מי יודע אם לא הגיעה העת גם לנו לחשוב בטרם יגיעו ימי הרעה, — להקדים שקלינו לשקלי המן. וכמו שמרומז בדברי הנביא ללבוש צדקה כשריון וכו׳? —

אבל לא ארבה לדבר מנקודת מבט זאת! יודע אנכי את רוח הפאטריאטיזם האמעריקאני, ואת גודל האמונה בהליבעראליזם של העם האמעריקאני, — שיקונן בלבות אחינו פה, — והרבה מהם ישחקו לדברי, ויאמרו לי „כלה נבואתך וצא“, — אבל נניח! שפחד שוא הוא, ואין אנו יראים משקלי המן, מה„קלוקלוקס“, מה„נאָרדיקס“, ומשאר נגעי בני אדם, שהחלו להראות אותותיהם אותות גם בארץ הזאת, — אבל הלא עלינו לזכור את החוב הקדוש שמוטל עלינו, בנוגע לגורל אחינו האומללים בארצות פזוריהם — החוב הקדוש שמוטל עלינו בנוגע להאלפים הנודדים, שכל שערי הארצות ננעלו לפניהם — ואין להם מקום למצוא מנוח לרגליהם העיפות — עלינו לזכור, שכבוד בית ישראל נשען על המוסד הקדוש הזה, וכמו שאמרו לנו חז"ל במאמר שהזכרנו „במה תרום קרן ישראל בכי תשא“.

עלינו לדעת שנתינת שקלים למטרה נשגבה כזאת פי שנים בערכה מנתינת שקלים לאיזה מוסד צדקה אחר, — מלבד ערך הכסף הנקבץ, אשר על ידו נוכל להגיע להמטרה אשר בשבילה נאסף, — תלוי גם ערך מאָראַלי ופאָליטי, בהצלחת או באי־הצלחת ה„כי תשא“ — כי המספר הוא תכלית בפני עצמו, — אשר על ידו יכול „קרן ישראל להתרומם“ — ולהיפוך, אם העם יתרשל מלשקול, — המספר הדל יכול להביא נגף, יכול להשפיל את קרן ישראל בעיני האומות, — כי שונאינו ישתמשו בזה לאמת את עלילותיהם נגדינו שהננו עם של פאראזיטים, עם שישים רק בכסף מבטחו ואין לו כלל ה„שאיפה“ לחירות כמו שיש לעמים אחרים, וקרן ישראל יכולה רק להתרומם ב„כי תשא“.

דרוש א׳ לשבת זכור

כתוב זאת זכרון בספר ושים באזני יהושע כי מחה אמחה את זכר עמלק מתחת השמים לא תשכח.

שמעתי משמו של הגאון מווילנא ז״ל שפירש את הדברים „ושים באזני יהושע“ על־פי דברי חז״ל (במס׳ בבא בתרא כ״א) כאשר אמר לו דוד ליואָב כאשר הכרית כל זכר באדום אל מ״ט עבדות הכא אל דכתיב תמחה זכר עמלק אל והא אנן זכר קרינן אל אנא זכר אקרין אזל שייליה לרביה אל האיך אקריתן אל זכר שקל ספסורא למיקטליה אמר לו אמאי אמר ליה דכתיב ארור עושה מלאכת ד׳ רמיה, עד כאן לשון הגמרא. לכן, אמר הגאון ז״ל יען שמקור הטעות היה שהתיבה זכר בלא הנקודות תוכל להיות נקראת זכר (בקמץ) לכן צותה תוה״ק לכתוב זאת זכרון בספר ע״ד מחית זכר עמלק ולשים ג״כ זאת באזני יהושע כי על־ידי שימה באוזן שהיא על־ידי הברתה של התיבה, אין מקום לטעות כזאת, ודפח״ח.

ולדעתי נוכל עוד להוסיף שבהפרשה הזאת של מחית עמלק, מצאה תוה״ק לנחוץ להזכיר את השימה באוזן, והוא רמז כמו ששם משה הדברים באזני יהושע, כן ישים כל רב הדברים האלו באזני תלמידו, — כי מסירת הפרשה הזאת מרב לתלמיד צריכה זהירות יתירה, ועל הרב להיות נזהר מאד להבין את הדברים להתלמיד בבינה יתירה, שלא יראה חלילה זר בעיניו — איך התורה צותה לנו לקחת נקם, מעם אשר יצא להלחם נגד עם ישראל.

ועל הרב לראות שלא יושרש חלילה בלבו של התלמיד את המדה של נקמה אשר היא נגד רוח התורה — ועליו לשים

באזניו של התלמיד להבינהו את אכזריותו של עמלק, כפי אשר כתבה לנו תוה"ק „אשר קרך בדרך" וכו'.

ועוד טעם אחר נוכל לומר, שתורתנו הקדושה בידעה את רוח העם העברי, אשר המה רחמנים בני רחמנים, לכן הוסיפה לזרז אותנו „זכור" „אל תשכח" — כי גם לרגשי רחמנות או חמלה, צריך להיות גבול וקצב, — ובאופנים ידועים מדת הנקמה תביא ברכה בכנפיה, כמו שמצינו אצל פנחס, וזה הוא כלל גדול בתורת המדות של המוסר העברי, כמו שהמפרשים מצאו רמז בהדברים „כל שאור וכל דבש לא תקטירו ממנו אשה לד'" שעל האדם לילך בשביל הזהב, — לא חומץ יותר מדאי, ולא מתוק יותר מדאי.

ושאול שהשתמש במדת החמלה אצל אגג, נענש והבת קול השמיעה „אל תצדק הרבה" — כי בחמלתו על אגג נולד אויב...

ומה נעימים הם דבריו של בעל „עשרה למאה" שפירש את דברי המגילה „ויספר המן לזרש אשתו ולכל אוהביו את כל אשר קרהו ויאמרו לו חכמיו וזרש אשתו אם מזרע היהודים מרדכי אשר החילות לנפול לפניו לא תוכל לו כי נפול תפול לפניו, עודם מדברים עמו וסריסי המלך הגיעו ויבהילו את המן אל המשתה אשר עשתה אסתר" ופירוש הדברים באופן זה, חכמיו של המן כאשר שמעו מה שקרהו הבינו שמפלתו קרובה, — אבל המה בחכמתם בקשו תחבולה איך להכשיל את מרדכי, וכאשר יפול מרדכי חשבו שעל-ידי זה אולי ינצל המן, לכן הודיעו להמן — שאין עצה אחרת רק להכשיל את מרדכי, — כמו שנכשל זקנו שאול על-ידי אגג זקנו של המן, כי על-ידי שחמל שאול על אגג נענש ואבד את המלוכה, כנמצא בספר שמואל, וזה שאמרו „אם מזרע היהודים מרדכי" ר"ל אם הוא מזרע היהודים, אשר טבעם

הוא לרחם גם על אויביהם, כמו שחמל שאול על שונאו — כמו שהחילות לנפול לפניו, — ואינך יכול לעמוד בזרוע נגדו, לכן „נפול תפול לפניו" (בניחותא)... עצתנו היא שתפול לפניו — שתכניע עצמך נגדו — שתבכה ותתחנן לפניו, — ומרדכי אשר הוא „מזרע היהודים", בעלי החמלה, ימחול לך על הכל — ואז יהיה סופו כמו שהיה לזקנו שאול, — אבל מאת ד' היתה זאת שעצת חכמי המן לא עשתה פרי, — כמו שתאמר לנו המגילה הלאה „ויבהילו להביא את המן אל המשתה" וכו' — כלומר לא היתה לו היכולת להוציא לפועל את עצת אוהביו, כי סריסי המלך הבהילו אותו אל המלך...

ובעיקרה של הזכירה אשר היא מצוה גם בזמננו, עיין ילקוט אלעזר שמביא בשם מהרא"י וז"ל, הנה בהיותנו בארץ אמר „זכור את אשר עשה" וכו' ותמחה את זכר עמלק — אמנם כאשר לא תהיה בארץ, כי אם תחת כל השמים, — כלומר מפוזר ומפורד מקצה השמים עד קצה השמים בגלות, — אז לא תשכח! אף על פי שלא יהיה לך כח לעשות לקיים את המצוה במעשה, לא ישכח מפיהם, עכ"ל.

דברי המאר"י יתאימו מאד להתקופה הנוכחית אשר על־פי התנאים הפאליטיים החדשים והתרכזות העמים והמדינות החדשות, אלפים ורבבות מבני עמנו נמצאים במצב אשר אינם יכולים להגיד את ארץ אבותם — נודדים בגויים ואינם מוצאים מנוח לכף רגליהם (פליכטלינגע), סוג חדש של נודדים אומללים מבני עמנו, שנברא על־ידי המלחמה הנוראה — והמדינות והעמים אשר ביניהם נולדו, ואבותיהם ואבות אבותיהם ישבו מאות בשנים יתנכרו ויתכחשו להם, ונשארו בלי ארץ מולדת — "people without a country" — ועל השאלה „מאין תבוא ומה מלאכתך ומה ארץ מולדתך" עליהם להשיב כמו יונה בשעתו „עברי אנכי"! אין לי ארץ מולדת, — הנני בא מתחת השמים.

ובמצב מר כזה, שהיהודי הוא „מתחת השמים"...תכלית הזכירה של מחית עמלק היא, לחזק לבנו, שלא נפול חלילה בחבלי היאוש, — „זכור את אשר עשה לך עמלק", כבר היה לעולמים מעמלק הראשון עד העמלקים בזמננו כבר קרה כזאת הרבה פעמים — „אשר קרך בדרך" היו גם אז „פליכטלינגע" „ואתה עיף ויגע", היו גם אז עיפים ויגעים, גם עתה כמו אז העמלקים אינם יראים את אלקים, — אבל הסוף יהיה שימחה זכר העמלקים האלו כמו שנמחה זכרו של עמלק הראשון ועם ישראל יזכור את מפלתם כי „מלחמה לד' בעמלק מדור דור".

דרוש ב׳ לשבת זכור

ויאמר כי יד על כס יה מלחמה לד׳ בעמלק מדור דור.
(בשלח י״ז).

נשבע הקב״ה שאין שמו שלם ואין כסאו שלם עד שימחה שמו של עמלק וכשימחו שמו יהי׳ השם שלם והכסא שלם שנאמר האויב תמו חרבות לנצח זה עמלק שכתב בו ועברתו שמרה לנצח וערים נתשת אבד זכרם המה מה אומר אחריו וד׳ לעולם ישב הרי השם שלם כונן למשפט כסאו הרי כסאו שלם. (רש״י בשם המדרש).

המקובלים כבר אמרו על המאמר הזה כוונות שונות, כל אחד ואחד לפי דרכו בקודש, כי בפשיטות קשה להבין הדברים שכסא הקב״ה איננו שלם עד שימחה שמו של עמלק, — היתכן שהשפעת קיומו של העם הנבזה הזה תהיה כל כך גדולה עד שיגרום פגם בכסא הכבוד?

וכנראה לי נוכל לפרש הדברים על־פי דברי המפרשים על הפסוק „ויחלוש יהושע את עמלק", „ויאמר כי יד על כס יה", „מלחמה לד׳ בעמלק מדור דור" — שפירוש הדברים הוא על אופן זה — ויחלוש יהושע את עמלק, הוא רק החליש אותו, — ובאה תוה״ק בהפסוק האחרון ואמרה לנו „ויאמר", והוא נתינת טעם על המקרא שלפניו — שלכך החליש יהושע את עמלק ולא עשה עמו כלה, — כי אמר „כי יד על כס יה מלחמה לד׳ בעמלק מדור דור"... כי בהרבה דורות עוד יקרה כזאת שעם ישראל ירפו ידיהם מדברי תורה, — וירימו ידם „על כס יה"... כאשר קרה בעת שנסעו מרפידים שרפו ידיהם מדברי תורה, ועל ידי מלחמת

עמלק שבו מדרכם כנזכר בדברי רש"י על הפסוק „ויבוא עמלק", סמך פרשה זו למקרא זה, לומר תמיד אני ביניכם ומזומן לכל צרכיכם ואתם אומרים היש ד' מקרבנו אם אין חייכם שהכלב בא ונושך אתכם ואתם צועקים עלי ותדעון היכן אני, משל לאדם שהרכיב בנו על כתפו, ויצא לדרך, היה אותו הבן רואה חפץ ואומר אבא טול חפץ זה ותן לי והוא נותן לו, וכן שניה וכן שלישית, פגעו באדם אחד אמר לו אותו הבן ראית את אבא, אמר לו אבא אינך יודע היכן אני, השליכו מעליו ובא הכלב ונשכו".

לכן החליש יהושע את עמלק ולא נמחה אז, כי „מלחמה לד' בעמלק מדור דור" — כי בכל דור ודור על הכלב יהיה להזכיר את התינוק השואל „איה אבא".

כמו שאנו רואים בזמננו בהרבה מדינות, איך העמלקים בנביחותיהם יפקחו את עיני הרבה מבני ישראל אותם שכבר אמרו „היש ד' בקרבנו אם אין"... לכן החליש יהושע את עמלק ולא עשה בו כלה.

על־פי פירוש זה נבין היטב את דברי המדרש הנ"ל, — מדרגת אלו מעם ישראל אשר יתעוררו רק על־ידי נביחת הכלבים... היא באמת מדרגה נמוכה מאד מין „גורי אריות", וכדברי הנביא „הוי אשור שבט אפי" ותוה"ק רמזה לנו בדבריה „מחה תמחה את זכר עמלק", ר"ל שנמחה את זכר עמלק, שנהיה במדרגה שלא נצרך עוד לזכר עמלק... שלא נצרך עוד לנביחת הכלב — להזכיר אותנו אם יש ד' בקרבינו".

וזה הוא גם כן פירושו של המדרש „שאין הכסא שלם ושמו של הקב"ה איננו שלם עד שימחה הזכר הזה" — ר"ל עד שבני ישראל יגיעו לאותה המדרגה שלא יצרכו עוד להזכירה הזאת —

ועמלק ימחה לגמרי, — אז תהיה השלימות האמיתית של עם ישראל, ורק אז „כסא הכבוד יהיה שלם" ושם ישראל אשר בו נכלל גם שמו של הקב"ה יהיה שלם... והבן.

דרוש לשבת פ׳ פרה

וידבר ד׳ אל משה ואל אהרן זאת חקת התורה, ר׳ יצחק פתח כל זה נסיתם בחכמה אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני וכו׳ אמר להן תייכם לא המת מטמא ולא הפרה מטהרת ולא המין מטהרין אלא אמר הקב״ה חקה חקתי גזירה גזרתי אין אתה רשאי לעבור על גזירתי דכתוב זאת חקת התורה ומפני מה כל הקרבנות זכרים ונקיבות וזו נקבות אמר רבי אייבי מלה״ד לבן שפחה שטנף פלטרין של מלך אמר המלך תבוא אמו ותקנח את הצואה כך אמר הקב״ה תבוא פרה ופר על מעשה העגל.

(תנחומא חקת).

חכמי המדרש אחרי שטיילו ארוכות וקצרות בהפרשה של פרה אדומה, וסיימו לבסוף בדברי ר׳ יוחנן בן זכאי „חייך לא המת מטמא ולא הפרה מטהרת" בא ר׳ אייבי בדברי המשל שלו, אשר בו השכיל למצוא מעין נתינת טעם בהחוק הזה של פרה אדומה, שהוא לכפר על מעשה העגל, שתבוא האם ותקנח על מעשה בנה.

וכנראה גם ר׳ אייבי לא גלה עוד את פני הלוט הלוט ואת מסיכה הנסוכה בענין של הפרה האדומה, — כי גם לפי דבריו אין אנו מבינים עוד מפני מה היא מטמאת טהורים ומטהרת טמאים וכו׳, — אבל לפחות הוא פתח לנו פתח אף שהוא רק כחודו של מחט, — לכנס בדברים, ונתן לנו היכולת לדבר דברים אחדים על דבר הענין הנעלם הזה, ולהוציא איזה רעיון מוסרי מדבריו, שהזכיר לנו, על־ידי המשל שלו שעבודת הפרה היתה לכפר על מעשה העגל.

אנו רואים למשל בסדר עבודת יו"כ, שתוה"ק תצוה לנו ליקח שני שעירים אשר אחד היה לד' ואחד לעזאזל, — ושני השעירים האלו צריכים היו להיות על־פי דברי חז"ל, שוים במראה, בקומה, ובדמי המקח, כדמצינן במס' יומא דף ס"ב, — ובאמת קצרה בינתנו מהבין, מדוע זה הקפידה התורה שהשעיר אשר עלה עליו הגורל לעזאזל יהיה שוה במראה ובקומה ובממון כאותו השעיר אשר יקרב לקרבן חטאת בביהמ"ק אשר הוא הקרבן לד'?

אבל מלבד הטעמים הכמוסים אשר יסודתם בהררי קודש יש בזה טעם פשוט, שתוה"ק בידעה את רוח האדם שעולה למעלה, אבל באותו אדם יש גם רוח בהמי, אשר יעשה את פעולתו להיפוך, — וכאשר רוח האדם העולה למעלה יביא בינה בלבו של האדם, שנכון הוא להקדיש ולהקריב מהונו לצרכי שמים, — על־פי רוב על־ידי הרוח הבהמי אשר נמצא בו, — הוא ימציא לו תמיד אמתלאות ותירוצים שונים, לחדול מעשות את מעשי החסד, — באותה עת, שאין חשבון ועיכוב מלפזר הרבה על צרכי חולין, לבזבז יותר מהיכולת על מותרות ועל שאר נגעי בני אדם... לכן רמזה לנו תוה"ק בהקרבת שני שעירים האלו, נגד שני מיני הקרבת מה שאדם מקריב לצרכי שמים, — ומה שאדם מקריב לעזאזל... שלפחות הקרבן לצרכי שמים, — אם לא תפזר עליו כפי הראוי, — לא יגרע לפחות חלקו, ממה שאתה מקריב לעזאזל, — שיהי' שוין כאחד, במראה, בקומה, בממון.

וכמו שתפזר ברוח נדיבה לעזאזל, — ואין אתה מונע את עצמך מלהקריב לעזאזל משום חסרון כיס או איזו סיבה אחרת כן תרגיל את עצמך לפזר לצרכי שמים, וזה שהזכירו לנו חז"ל שיהיו שוים במראה, בקומה, ובדמים.

„במראה" ר"ל כאשר תתן סלע לצדקה תראה פנים שוחקות להעני, ומראה פניך יהיה כמו בעת שתפזר את הסלע לעזאזל... כמו שמפרשים בדרך מוסרי את הפסוק „את כספך לא תתן בנשך" שהדברים האלו נאמרו נגד אותם האנשים בעת שנותנים איזה כסף לצדקה, המה נותנים בנשך — נושכים את המקבל בכל מיני נשיכות — וזה הוא שיהי' „שוים במראה"...

וכמו כן יהיו „שוים בקומה" כדברי חז"ל „התנאה לפניו במצוות" כמו שתתנאה בחפציך ובכלי ביתך הנאים ותמצא עונג ותביט בקומה זקופה על קניניך החומריים, כן תתנאה, ותמצא עונג, ושביעת רצון, כאשר יוסיפו לך קנינים רוחניים, — וב„דמים" גם כן לא יגרע הקרבן לד' מהקרבן לעזאזל.

והמוסר הזה ששני השעירים ילמדונו — אנו מוצאים גם בדברי ר' איבי שנזכרו בהמדרש הנ"ל על דבר הפרה האדומה, אשר הוא לכפר על מעשה העגל, — ענין העגל, אחרי כל הדרשות והפירושים שנמצאו בדברי חז"ל ובדברי המפרשים השונים, — קשה עוד להבין על נכון, את הטעם, מה ראו על ככה, ומה המריצם לזה אחרי כל הנסים והנפלאות שעם ישראל ראה ביציאת מצרים, — שיסירו מהר מן הדרך — לאמר על עגל העשוי מהזהב „אלה אלהיך ישראל אשר הוצאתיך מארץ מצרים" ?

ואנו מביטים בהשתוממות על מעשי פחזותם של עובדי העגל, כאשר ראו שבושש משה וכאשר עברו רק איזו שעות לפי חשבונם, — לא רצו להמתין יותר, ואמרו כי זה משה האיש גבו' „לא ידענו מה היה לו" — ובמצרים עשו את החשבון להיפוך, לא אמרו „כי בושש" על אורך הגלות, — רק אמרו להיפוך עוד לא הגיע הקץ, — לא רצו להתחיל החשבון של „ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנים" מעת לידת יצחק.

במצרים לא האמינו מיד שד' אלקי אבותם שלח את משה להוציאם ממצרים! כדברי המדרש „כמה כרכורים כרכרו עמהם" וכאן „סרו מהר" — מיד כאשר יצא העגל מהאש, אמרו „אלה אלהיך ישראל!" וביותר יגדל הפלא כאשר אנו רואים בדברי חז"ל שרק ג' אלפים מישראל היו מעובדי העגל, והמה היו רק מיעוטא דמיעוטא בין המספר של ששים רבוא מבני ישראל, ואותו המיעוט היה כחו כל כך למשוך אבירים בכֹחו — והמספר הגדול של בני ישראל לא יכלו להציל את חור, כאשר עמד נגד עושי העגל, ונהרג על ידם!

גם אופן ההבאה של הכסף והזהב למעשי העגל היה יוצא מגדר הרגיל — כפי אשר אנו רואים בהירושלמי שקלים פ"א שאמרו על המקרא „ויבואו האנשים על הנשים כל נדיב לב" „א"ר יהודה בן פזי בשם רבי הן נקרא ולא נבעת לטובה כתיב כל נדיב לב ולרעה כתיב ויתפרקו כל העם" — ואחר כל הטעינה והפריקה של נזמי הזהב לא דרשו מאהרן שום חשבון על דבר הכסף והזהב שנקבץ על ידו, — שום אדם לא התאונן, שמדתו של העגל היא קטנה, מהערך של הכסף הנקבץ, — שום אדם לא אמר שלפי חשבון הטעינה והפריקה של הכסף והזהב היה לצאת מן האש לא עגל קָטן רק שור גדול.

ואצל המשכן מה אנו רואים? „ואלה פקודי המשכן", על משה היה לפקוד לעשות חשבון כמו שנזכר במדרש„ ולמה עשה חשבון הקב"ה מאמינו שנאמר בכלי בית נאמן הוא ומשה נתן חשבון אלא מפני ששמע ליצני הדור שהיו משיחין אחריו שנאמר והיה כצאת משה והביטו אחרי משה מה היו אומרים ר' יצחק היה דורש לשבח וכו' וחבירו משיבו ריקה אדם שנתמנה על מלאכת המשכן על ככרי כסף ועל ככרי זהב שאין לו חקר ולא מנין אתה רוצה שלא יהי' עשיר כששמע כן אמר חייכם

משנגמרה מלאכת המשכן אני נותן לכם חשבון כיון שנגמרה אמר להם אלה פקודי המשכן" (עיין עוד בדברי המדרש על המקרא ואת האלף).

ובדרך כלל מה מוזר הוא כל הענין של העגל כדברי התהלים „וימירו את כבודם בתבנית שור אוכל" !

אבל זה הוא הכח של ע"ז ! אם הוא רק ע"ז, — לוא יהי עגל, ג"כ ימשוך את העם אחריו... כאשר יגיע לע"ז העם יעשו ל„קשי עורף" — כמו אותו האיש הסובל ממחלת של „קשיות עורף" "stiff necked" נשללה ממנו היכולת להביט סביביו, איננו דורש חשבון, איננו שואל כענין, איננו משיב כהלכה.

כמו שפירש הבינה לעתים את דברי ישעיהו „צדק ילין בה ועתה מרצחים" מעשה הצדק אינם עושים במהירות, מלינים את מעשי הצדק, רוצים לדעת חשבון, אם נכון הוא הדבר, אם אין חלילה איזה שמץ של טעות במעשה הצדק — אבל במעשה עול עושים להיפוך, אין דורשים חשבון, אם נכון הוא לעשות את מעשה העול, רק להיפוך עושים במהירות „ועתה מרצחים"... מיד, בלי ישוב הדעת עושים את מעשה הרציחה.

וזה הוא המוסר של ר' איבי בדברי המדרש שהזכרנו „תבוא האם ותקנח וכו' תבוא הפרה ותכפר על מעשה העגל" — עבודת הפרה היא מחוקת התורה, כולה מקשה כדברי המדרש „חקה חקקתי, גזירה גזרתי ואין לך רשות להרהר — ועלינו למלאות אחר החוק הזה מבלי שאלות והרהורים — ומסדר העבודה הזאת יוצא לנו המוסר כאשר אנו עושים איזו הקרבה בעניני צדקה, או בשאר צרכי שמים שלא להרהר הרבה, שלא להלין את מעשה הצדק, — וכמו במעשה העגל העם עשה במהירות ולא דרשו חשבון כפי שהזכרנו... כן עלינו להרגיל עצמנו לעשות את מעשה צדקותינו — וזה הוא הפירוש של „תבוא האם ותקנח את מעשה בנה" — תשובת המשקל של מעשה העגל, וזה היא ג"כ כוונת המדרש שדרשו לנו על המקרא ואלה פקודי המשכן באלה כעסנוך ובאלה פיסנוך. וד"ל.

ספריה „תלפיות"
לזכר האח הנשיא
הרב מרדכי ריזמן ז"ל
נפטר כ"ז סיון תשי"א
בהר"ר חיים ישעיה הלוי ז"ל
תרומת אחיו
ואלמנתו
הגב' יוכבד שתחי'
בת ר' ראובן יהודה הכהן ז"ל